POLIROM
Top 10+

ISMAIL
KADARE

Generalul armatei moarte

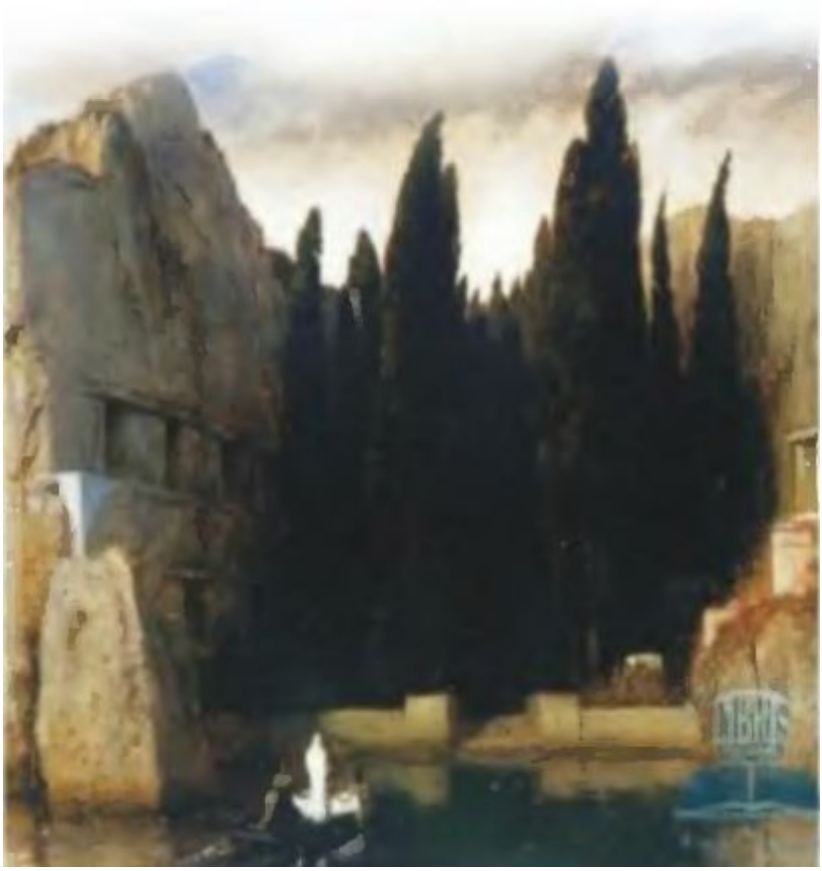

Top 10+

Capodopere ale literaturii de pretutindeni într-o colecţie a celor mai îndrăgite bestselleruri.

ISMAIL

KADARE

Generalul armatei moarte

Traducere şi note de Marius Dobrescu

POLIROM
2011

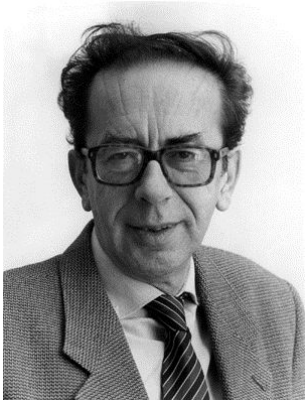

ISMAIL KADARE s-a născut la 26 Ianuarie 1936, la Gjirokaster, un mic orăşel din sudul Albaniei. A absolvit Facultatea de Filologie la Tirana, apoi şi-a continuat studiile literare la Moscova, la Institutul de Literatură Maxim Gorki, unde a fost coleg cu marii scriitori sovietici al epocii. A debutat cu poezie, primele sale două volume *[Visări juvenile,* 1954 şi *Melancolie,* 1957) anunţând deja un talent de excepţie. Saltul la proză a fost făcut cu romanul *Generalul armatei moarte* (1963), considerat una dintre primele douăzeci de cărţi ale deceniului şapte. Au urmat alte romane care l-au consolidat faima internaţională: *Cetatea, Cronică în piatră, O capitală în noiembrie, Iarna marii însingurări* şi *Concert la sfârşit de toamnă.* Între 1990 şi 2001 a locuit la Paris, perioadă în care a publicat romanele *Piramida, Umbra, Spiritus, Florile reci din martie,* ş.a., precum şi câteva cărţi de memorialistică. Extrem de interesant, din punctul de vedere al genezei operei sale, este volumul *Dialoguri cu Alain Bosquet,* urmare a unul lung interviu acordat televiziunii franceze în 1995. O altă apariţie remarcabilă o constituie *Moartea care ne-a unit,* zguduitoare carte-document despre evenimentele din Iugoslavia ultimilor ani. În toamna lui 2001, Kadare s-a întors, de această dată definitiv, la Tirana. În ultimul deceniu, scriitorul albanez a fost nominalizat de patru ori la Premiul Nobel pentru literatură.

Generalul armatei moarte, cel mal cunoscut roman al lui Kadare, a fost tradus în peste patruzeci de limbi, numai versiunea engleză cunoscând cinci ediţii. Prima traducere în limba română a apărut la Editura Univers, în 1973. Romanul a inspirat trei ecranizări, cea mal reuşită fiind cea franceză (1984), cu Michel Piccoli şi Anouk Aimee în rolurile principale.

Luaţi-le, vi le-am adus!
Acolo, pământul e pietros,
iar vremea ne-a fost mereu potrivnică.

Partea întâi

Capitolul întâi

Peste pământul străin cădea ploaie amestecată cu zăpadă. Lapoviţa udase pista aeroportului, clădirile, santinelele. Udase câmpul şi coastele dealurilor din jur şi lucea pe asfaltul negru al şoselei. Dacă n-ar fi fost începutul acela de toamnă, oricine şi-ar fi închipuit că ploaia nu-i decât o coincidenţă stranie. Generalul, în schimb, ştia că nu-i aşa. Venea în Albania dintr-o ţară străină pentru a repatria osemintele ostaşilor căzuţi aici în ultimul război mondial. Negocierile între cele două guverne începuseră încă din primăvară, dar înţelegerea finală fusese semnată abia la sfârşitul lui august, când apăruseră şi primele semne ale anotimpului rece. Aşadar, era toamnă şi ploaia îşi avea rostul ei. Generalul ştia lucrul acesta. Înainte de a pleca, se informase, printre altele, şi asupra climei din Albania. Ştia, de pildă, că aici toamna e umedă şi ploioasă. Dar, chiar dacă ar fi citit în cărţile acelea că, în Albania, toamna ar fi uscată, ploaia asta nu l-ar fi surprins defel. Dimpotrivă, chiar. Şi asta din pricină că avusese mereu impresia că misiunea lui nu se poate desfăşura decât pe ploaie. Privise, minute în şir, prin hubloul avionului, munţii aceia înfricoşători. Piscurile lor tăioase păreau că vor spinteca dintr-un moment într-altul pântecul avionului. Oriunde te-ai fi întors, doar povârnişuri. Prăpăstii sinistre care se prăvăleau în neguri. Prin hăurile acelea şi pe coclaurii înceţoşaţi dormea sub ploaie armata pe care el venise s-o dezgroape. Acum, când călca pentru prima oară pe pământul străin, simţea mult mai clar teama aceea tulbure pe care i-o stârnise, cu luni în urmă, senzaţia de neputinţă ce-i însoţea misiunea. Armata lui se afla acolo, jos, în afara timpului, încremenită, calcifiată, acoperită de pământ. Acceptase misiunea s-o scoată din morminte. Lucrul acesta îi provoca teamă. Era o misiune neobişnuită,

marcată de necunoscut, de surzenie şi de neant. Consecinţele ei ar fi putut fi surprinzătoare.

Pământul care i se înfăţişase, în cele din urmă, înainte de aterizare, în loc să-i dea un dram de siguranţă cu fermitatea lui, din contră, îi sporise teama. La indiferenţa morţilor se mai adăuga şi nepăsarea lui. Dar parcă nu era doar asta. Era ceva mai mult. Prăbuşirea nebunească a versanţilor în ceaţă, coamele frânte dureros nu arătau nimic altceva decât ostilitate.

Pentru câteva clipe, misiunea pe care o avea i se păru imposibilă. Apoi, cu greu, reuşi să-şi revină. Temerile pe care i le provoca primirea duşmănoasă a pământului, dar, mai ales, cea a munţilor, puteau fi înfruntate doar cu ajutorul sentimentului de mândrie pe care i-l trezea misiunea lui. Fragmente de discursuri şi de articole, frânturi de discuţii, imnuri, cadre de film, ceremonii, drapele, clopote; toată rezerva aceasta de încredere, cufundată în străfundul conştiinţei lui, se ridica încet, încet la suprafaţă. Mii de mame din ţara lui aşteptau ca el să le aducă osemintele fiilor lor. Iar el era convins că le va aduce, îşi va îndeplini cu cinste misiunea măreaţă şi sfântă. Nu va precupeţi nimic. Niciun mort nu trebuie uitat, nici unul nu trebuie să rămână în pământ străin. Da, avea o misiune înălţătoare. Şi, în timpul călătoriei, repetase de câteva ori cuvintele pe care o doamnă din înalta societate i le spusese înaintea plecării: „Ca un şoim singuratic şi mândru vei zbura peste munţii aceia tragici, ca să-i smulgi din clonţul şi din ghearele lor pe sărmanii noştri fii”.

Şi iată că acum călătoria lui se sfârşea. Din momentul în care avionul lăsase munţii în urmă şi zbura deasupra dealurilor şi câmpiei, generalul se simţise mult mai în apele lui.

Aparatul rula deja pe pista udă. Luminiţele roşii şi violete alergau de o parte şi de alta. Pomi desfrunziţi, un soldat cu pelerină, un altul, stând ţeapăn la marginea pistei, totul rămânea repede în urmă. Şi apoi, grupul de oameni care

veniseră să-l întâmpine şi care înaintau spre avion.

Generalul coborî primul. În urma lui, preotul care-l însoţea. Vântul umed îi lovi cu forţă în obraz şi ei îşi ridicară gulerele.

Jumătate de oră mai târziu, maşinile în care se aflau cei doi alergau cu repeziciune spre Tirana.

Generalul se întoarse spre preot, care privea tăcut pe fereastră. Avea chipul încremenit şi lipsit de expresie. Generalul înţelese că nu avea nimic să-i spună şi aprinse o ţigară. Apoi, privi din nou aiurea. Peisajul străin părea rupt şi deformat de albiile pârâiaşelor care-şi făceau loc prin viroage de calcar.

Auzi, de departe, şuieratul unei locomotive. Generalul se chinui să înţeleagă pe ce parte venea trenul, pe partea lui sau pe cea a preotului. Văzu că venea pe partea lui. Îl urmări cu privirea până ce dispăru în ceaţă. Apoi, se întoarse din nou spre preot şi văzu că acesta avea acelaşi chip imobil şi inexpresiv. Generalul îşi zise din nou că, în definitiv, nici nu avea ce să-i spună. Ba chiar observă că până şi gândurile îl părăsiseră. Cernuse totul prin minte în timpul călătoriei. Acum se simţea obosit. Mai bine să nu se gândească la nimic nou. Destul. Ce-ar fi să se privească în oglindă dacă uniforma era în regulă?

Când intrară în Tirana, tocmai se înnsera. Ceaţa atârna peste blocuri, peste felinare şi peste copacii din parc. Generalul se învioră. Privea prin fereastra maşinii la trecătorii care mergeau grăbiţi prin ploaie. O groază de umbrele, observă. Ar fi dorit să-i vorbească preotului, pentru că liniştea dintre ei devenise insuportabilă, dar nu ştia ce să-i spună. Pe partea lui zări o biserică, apoi o geamie. Pe cea a preotului, erau nişte blocuri în construcţie, înconjurate de schele. Macaralele se învârteau prin ceaţă, sclipindu-şi luminiţele ca nişte ochi de balaur. Generalul îi arătă preotului biserica şi geamia. Dar celălalt nu părea deloc interesat. E greu să-l scoţi dintr-ale lui, gândi generalul. Acum se simţea ceva mai bine, deşi nu

avea cu cine să vorbească. Însoţitorul albanez stătea în faţa preotului, iar cei doi care-l întâmpinaseră la aeroport, un deputat şi un reprezentant al ministerului, veneau în urmă cu o altă maşină.

La hotelul „Dajti" generalul îşi reveni complet. Urcă în camera lui şi-şi dădu jos uniforma. Coborî apoi la centrala din hol şi ceru să i se dea legătura cu cei de acasă.

Generalul, preotul şi cei trei albanezi se aşezară la o masă. Discuţia debută cu tot felul de lucruri lipsite de importanţă. Evitau mai ales comentariile de ordin politic. Generalul era extrem de serios şi de curtenitor. Preotul vorbea puţin. Generalul profită de asta şi lăsă să se înţeleagă că el era pionul principal. Le vorbi despre minunatele tradiţii ale omenirii legate de îngropatul soldaţilor. Aminti de greci şi de troieni, care-şi înmormântau cu atâta fast morţii, în răgazurile dintre două lupte. Avea mare încredere în misiunea lui mare şi sfântă. Şi-o va îndeplini cu orice preţ. Mii de mame îşi aşteptau fiii. O aşteptare de douăzeci şi ceva de ani. Este adevărat, aceasta era o altfel de aşteptare. Pentru că ele speraseră mai întâi ca ei să li se întoarcă acasă vii şi nevătămaţi. Totuşi, îşi zise, şi morţii sunt la fel de aşteptaţi. Le va duce mamelor osemintele fiilor lor, pe care generali incapabili i-au trimis la moarte. Era mândru de asta. Şi convins că va face tot ce se putea.

— Domnule general, telefonul…

Generalul se ridică într-un suflet.

— Scuzaţi-mă, domnilor, zise şi porni cu paşi mari spre recepţia hotelului.

Se întoarse la fel de mândru precum plecase. Strălucea tot. La masă se servi coniac şi cafea. Discuţia se mai animase. Generalul dădu din nou de înţeles că în această misiune el era şeful, pentru că preotul, deşi avea gradul de colonel, în situaţia de faţă era doar un reprezentant spiritual. Aşadar, el era şeful şi, ca atare, putea deschide orice fel de discuţie: despre coniac, despre capitale sau

despre ţigări. Se simţea bine în salonul hotelului, cu draperii grele la ferestre şi cu muzica aceea străină, chiar mai mult decât străină. Şi se miră singur cum i-au devenit atât de dragi, dintr-o dată, toate obiectele din jur, începând cu fotoliile comode şi terminând cu aparatul de cafea expres, torcând moale în colţul lui. Mai mult decât atât, simţea pentru ele un fel de melancolie ciudată, ca pentru ceva ce-i va lipsi pentru multă vreme.

Generalul era fericit. Foarte fericit. Nu ştia nici el de unde îi venise această fericire neaşteptată. Era ceva asemănător cu bucuria drumeţului care găseşte adăpost după o călătorie grea şi periculoasă, prin furtună. Coniacul din păhărelul acela începuse să-i voaleze imaginea cenuşie şi ameninţătoare a munţilor, care-i revenea din când în când în memorie chiar şi aici, la masă. „Ca un şoim singuratic şi mândru…" Brusc, se simţi teribil de puternic. Trupurile a zeci de mii de soldaţi, îngropate în pământ, aşteptaseră atâta amar de ani sosirea lui şi iată că el venise să-i scoată din morminte şi să-i ducă înapoi părinţilor şi celor dragi. Venise ca un al doilea Hristos, cu hărţi, liste şi evidenţe precise. Generalii ceilalţi conduseseră armata aceea spre înfrângere şi nimicire, în vreme ce el sosise aici pentru a smulge din moarte şi din uitare ceea ce mai rămăsese din ea. Avea să scotocească cimitir cu cimitir, pretutindeni, toate fostele câmpuri de luptă, cu singurul scop de a-i găsi pe toţi cei dispăruţi. În confruntarea cu pământul, nu va da niciun pas înapoi, pentru că el dispunea de o forţă magică: cea a informaţiilor precise.

Reprezenta un stat mare şi civilizat, ceea ce conferea misiunii lui măreţie. În ea, el întrezărea ceva din grandoarea grecilor şi troienilor, ceva din funeraliile homerice. Oho, cum se vor mai minuna albanezii ăştia, care au atât de multe umbrele!

Generalul goli încă un pahar. Începând din seara aceea, în fiecare zi şi-n fiecare noapte, acolo, departe, în ţara lui, toţi cei care-l aşteptau aveau să spună despre el: generalul

caută. Noi mergem la cinema, la restaurant, la bar, în vreme ce el cutreieră în lung şi-n lat Albania şi caută. Scotoceşte, sapă. Are o misiune grea, dar el va şti cum să-i vină de hac. Nu degeaba l-au trimis tocmai pe el. Dumnezeu să-l ajute!

Capitolul al doilea

Dezgroparea armatei a început pe 29 octombrie, la ora 14.00.

Fierul scârţâia jalnic. Preotul îşi făcu cruce. Generalul dădu onorul. Muncitorul mai vârstnic de la primărie ridică sapa şi izbi din nou.

Care va să zică, a început, îşi spuse emoţionat generalul, privind primii bulgări de pământ uzi, care se rostogoleau la picioarele lor. Acesta era primul mormânt pe care îl deschideau. Stăteau cu toţii încremeniţi în jurul lui. Specialistul albanez, un tânăr slăbuţ, cu părul blond şi tras la faţă, îşi nota ceva într-un carnet. Doi dintre gropari fumau, al treilea trăgea din lulea, iar cel mai tânăr stătea sprijinit în coada cazmalei şi privea cu gândul dus aiurea. Urmăreau cu toţii cum este deschisă prima groapă, pentru a şti ce trebuia făcut mai departe. Amănuntele se aflau consemnate la articolele 7 şi 8 din anexa nr. 4 a protocolului.

Generalul privi bulgării de pământ care se tot adunau la picioarele muncitorului. Pământul era negru, sfărâmicios şi scotea aburi.

Uite, pământ străin, murmură el. La fel ca oricare altul. Aceeaşi clisă neagră ca peste tot, acelaşi pietriş, aceleaşi rădăcini şi aceiaşi aburi. Şi totuşi, străin.

În spatele lor se auzea, trecând în mare viteză, câte o maşină. Cimitirul se afla amplasat de-a lungul şoselei, ca toate cimitirele militare. De partea cealaltă a drumului păşteau nişte vaci şi mugetele lor rare spărgeau liniştea din luncă.

Generalul se mai simţea încă impresionat. Mormanul de bulgări creştea văzând cu ochii şi, nu peste mult timp, observă că săpătorul era băgat în pământ până la genunchi. La un moment dat, omul ieşi şi se aşeză pe marginea gropii, în vreme ce tovarăşul său scotea cu lopata

pământul săpat.

Sus, pe cer, trecu în zbor un stol de raţe sălbatice.

Pe drum apăru un ţăran, trăgându-şi calul de căpăstru.

— Spor la treabă! zise el, fără să ştie, precum se vede, ce făceau ei acolo. Niciunul dintre străinii care stăteau în jurul gropii nu-i răspunse. Ţăranul îşi continuă drumul.

Generalul privi când spre pământul săpat, când spre chipurile groparilor. Oamenii erau tăcuţi şi serioşi.

Oare ce-or gândi? se întrebă el. Ăştia cinci or să scoată la lumină o armată întreagă.

Dar, de pe chipurile lor nu puteai pricepe nimic. Doi dintre ei îşi aprinseră din nou câte o ţigară, al treilea trăgea din lulea, în vreme ce groparul celălalt, cel tânăr, continua să stea sprijinit în coada cazmalei şi părea că se gândeşte la ale lui.

Muncitorul bătrân era acum în groapă până la brâu, iar specialistul îi explica ceva. Discutară o bucată de vreme, după care groparul începu să sape din nou.

— Ce spune? întrebă generalul.

— N-am auzit prea bine, spuse preotul.

Tăceau cu toţii de parcă s-ar fi aflat la înmormântare.

— Ce bine că nu plouă! observă preotul.

Generalul privi în sus. Orizontul era înecat în neguri şi departe, foarte departe, se zărea ceva neclar, ceva ce ar fi putut fi ori un vârf de munte, ori franjuri de ceaţă întunecată.

Săpătorul intrase şi mai adânc în groapă. Generalul îi privea capul cărunt, care sălta ritmic o dată cu loviturile cazmalei. Din felul cum săpa se vedea imediat că e un muncitor cu experienţă. Nu-l puseseră degeaba şef peste ceilalţi. Generalul ar fi vrut, totuşi, ca treaba să meargă mai repede. Simţea că moare de nerăbdare să vadă deschise şi celelalte morminte. În clipa aceea, el avea să-şi scoată listele, iar listele se vor umple de cruciuliţe şi fiecare cruciuliţă însemna un soldat găsit.

Zgomotul fierului lovit se auzea acum înfundat, ca venit

din fundul pământului, şi, brusc, generalul simţi cum trupul îi este străbătut de fiori.

Dar dacă groapa e goală? se întrebă. Sau dacă hărţile nu sunt bune şi vor trebui să sape în două locuri, în trei, în zece, pentru a găsi un schelet?

— Şi dacă nu vom găsi nimic? îl întrebă pe preot.

— O să săpăm din nou. O să plătim mai mult.

— Nu e vorba de bani. Important e să-i găsim.

— Trebuie să-i găsim, zise preotul. Nu se poate să nu-i găsim.

Generalul îl privi în adâncul ochilor, neliniştit.

— Ai impresia că aici nu a fost niciodată război, spuse, că aici au păscut întotdeauna vacile astea cafenii şi cuminţi.

— Aşa ţi se pare întotdeauna după, zise preotul. Au trecut douăzeci de ani de atunci.

— Adevărat, au trecut o mulţime de ani. Tocmai de asta îmi şi fac griji.

— De ce să vă faceţi griji? se miră preotul. Pământul ăsta e sănătos, păstrează bine tot ce se află în el.

— Adevărat. Nu ştiu nici eu de ce nu-mi vine să cred că ei sunt pe undeva, pe aici, la doi metri sub pământ, sub tălpile noastre.

— Nu vă vine să credeţi, pentru că n-aţi mai fost niciodată aici.

— A fost cumplit?

Preotul încuviinţă din cap.

Acum, muncitorul cel bătrân era băgat aproape tot în groapă. Ceilalţi se strânseseră grămadă în jurul lui. Specialistul albanez, aplecat cu totul peste marginea gropii, îi tot spunea ceva groparului, arătându-i cu mâna.

Pământul era amestecat cu pietriş şi scotea un sunet înfundat la atingerea metalului. Generalul îşi aminti câte ceva din ceea ce-i povestiseră veteranii războiului din Albania[1], care îl vizitaseră acasă înaintea plecării pentru a

[1] La 7 aprilie 1939, trupele italiene au debarcat pe coasta adriatică a Albaniei. Regele Ahmed Zogu, împreună cu întreaga curte, a părăsit în

se interesa de mormintele camarazilor lor.

Baioneta pătrundea greu prin pietriş şi, frecându-se cu el, scotea un zgomot sinistru. Săpam cu toată puterea pe care o mai aveam, dar baioneta era neputincioasă în confruntarea cu pământul. Rupea cu greu un bulgăre de clisă, în timp ce eu îmi spuneam: Ah, ce bine era dacă aş fi fost genist, să am lopăţică şi să sap repede, repede. Pentru că acolo, lângă mine, cu picioarele atârnând într-o groapă cu apă, era întins fără viaţă prietenul meu cel mai bun. I-am smuls şi lui baioneta de la brâu şi am început să sap cu amândouă mâinile odată. Vroiam să-i fac o groapă adâncă, pentru că asta fusese dorinţa lui. Dacă o să mor, îmi spunea mereu, îngroapă-mă adânc, să nu mă găsească *câinii, ca atunci, la Tepelena. Îţi aminteşti ce au făcut câinii, la Tepelena? Îmi amintesc, îi răspundeam eu şi trăgeam din ţigară. Iar acum, că el era mort, scormonind în pământ, vorbeam şi eu de unul singur: n-ai grijă, te îngrop adânc, foarte adânc. Când am terminat, am nivelat pământul cum am putut mai bine, iar deasupra nu i-am pus niciun semn, nici măcar o piatră, pentru că lui îi era teamă de semne, credea că aşa or să-l găsească şi or să-l scoată de acolo. Am plecat apoi prin noapte, în direcţia opusă tirurilor de mitraliere şi, în vreme ce mă îndepărtam, am privit în urmă în beznă, acolo unde-l lăsasem pe prietenul meu, şi mi-am spus: nu-ţi fie teamă, că n-o să te găsească nimeni.*

— După cum se vede, nu găsim nimic, spuse generalul, încercând să-şi ascundă nervozitatea.

— Nu se ştie, răspunse preotul. Sunt încă speranţe.

---

grabă ţara. Rezistenţa anti-italiană a fost sporadică. În 8 aprilie, italienii au intrat în Tirana, transformând Albania în protectorat. Capitularea Italiei, la 8 septembrie 1943, a determinat Germania să trimită trupe de ocupaţie în Albania. Administraţia militară germană a fost retrasă în noiembrie 1944, o dată cu eliberarea completă a ţării.

— În război nu se îngropa atât de adânc.

— Poate că a fost îngropat a doua oară, zise preotul. S-a întâmplat adesea să-i îngroape de două, ba chiar şi de trei ori.

— Poate. Dar dacă toate mormintele vor fi aşa de adânci, n-o să mai terminăm niciodată.

— Când o să fie cazul, o să trebuiască să angajăm temporar şi alţi muncitori, spuse preotul.

— Probabil. Dar ăştia ce fac? întrebă generalul. N-au găsit încă nimic.

— Groapa e foarte adâncă, observă preotul. Dacă e ceva în ea, acum ar trebui să se vadă.

— Eu cred că am început cu stângul.

— Poate că şi pământul s-o fi deplasat puţin, zise preotul. Deşi harta nu arată zonă seismică.

Specialistul albanez se aplecă din nou deasupra gropii, iar ceilalţi se apropiară şi ei.

— L-am găsit, făcu groparul, şi vocea lui, venind din adâncul gropii, răsună profund şi înfundat.

— L-a găsit, spuse şi preotul.

Generalul trase adânc aer în piept. Muncitorii se agitară în jurul gropii. Cel mai tânăr, cel care stătea pe gânduri sprijinit în coada cazmalei, îi ceru o ţigară unuia din grup şi o aprinse.

Groparul începu să scoată oasele cu lopata. În felul cum arătau, nu era nimic ieşit din comun. Erau amestecate cu pământ sfărâmicios şi, printre bulgării negri, păreau nişte bucăţi de lemn uscat. În aer stăruia mirosul reavăn al pământului proaspăt răscolit.

— Dezinfectantul, ceru specialistul, aduceţi dezinfectantul.

Doi dintre muncitori alergară la camion.

Specialistul găsi ceva minuscul printre oase.

— Uite medalionul, spuse şi-i arătă generalului penseta de care atârna un obiect extrem de mic. Nu-l atingeţi, vă rog.

Generalul se dădu aproape şi reuşi cu greu să desluşească chipul Sfintei Maria.

— Medalionul soldaţilor noştri, spuse în şoaptă.

— Ştii de ce avem medalionul ăsta? m-a întrebat într-o zi. Ca să ne găsească trupul, dacă vom fi ucişi. Apoi a zâmbit forţat. Crezi că o să ne caute, într-adevăr, careva oasele? Poftim, să zicem că or să ni le caute. Cu ce mă încălzeşte asta, mă rog? Nu există o mai mare făţărnicie decât să cauţi morţii după luptă. În ceea ce mă priveşte, nu vreau să mă găsească nimeni. Să mă lase acolo unde oi cădea. Iar medalionul ăsta o să-l arunc într-o bună zi. Şi l-a aruncat, într-adevăr, şi a rămas fără el.

După dezinfectare, specialistul a măsurat, unul câte unul, câteva oase. Apoi, o bucată de vreme, a notat ceva în carnetul lui, ţinând stiloul strâmb între degetele subţiri.

— Înălţimea, unu şaptezeci şi trei, spuse.

— Exact, confirmă generalul, consultând lista.

— Împachetaţi oasele, le zise specialistul muncitorilor.

Generalul îl fixă o vreme pe muncitorul cel bătrân, care se aşezase, ostenit, pe o piatră la marginea drumului, scosese punga cu tutun şi începuse să-şi facă o ţigară.

De ce, oare, mă măsoară aşa omul ăsta? se întrebă generalul.

Peste câteva minute, cei cinci muncitori începură să sape în cinci locuri diferite.

Capitol fără număr

Generalul îşi frecă fruntea cu palma.

— Ne-am rătăcit, spuse, am intrat într-o fundătură.

— Să ne uităm încă o dată pe hartă.

— Nu se înţelege nimic. S-au încurcat cifrele cotelor.

— Ce pretenţii poţi să ai de la nişte schiţe făcute în graba retragerii?

— Fireşte.

— Hai să mai încercăm o dată în dreapta. Unde duce drumul ăsta de câmpie?

— Pe terenul fermei vecine.

— Să încercăm şi acolo.

— Inutil.

— Ce noroaie!

— Oricum, trebuie încercat şi în dreapta.

— Drumul ăsta de câmpie nu ne scoate nicăieri.

— Asta nu e căutare, asta e panică.

— Ce-ai spus?

— Mlaştină blestemată.

— Stăm în loc.

Vorbele lor disperate se stingeau împreună cu ecoul paşilor lor pe câmp.

Capitolul al treilea

Trei săptămâni mai târziu s-au întors la Tirana. Maşina lor de culoarea ierbii a oprit dinaintea hotelului „Dajti” , sub brazii înalţi. Generalul coborî primul. Avea o figură ostenită şi preocupată. Era chiar tras la faţă. Privirea lui extenuată se fixă o clipă pe capota maşinii. S-o fi şters măcar de noroi, îşi spuse el nervos. Ştia că şoferul nu are nicio vină, dar nu voia să-şi bată capul cu explicaţii acum.

Urcă repede treptele, luă de la recepţie scrisorile pe care le primise între timp, comandă o convorbire telefonică acasă şi o porni încet spre camera lui.

Preotul făcu la fel.

După vreo oră coborâră amândoi în salon. Făcuseră baie şi se schimbaseră.

Generalul ceru rachiu de struguri. Preotul, ciocolată fierbinte. Era sâmbătă. Din barul de la demisol se auzea muzică. Când şi când, câte o pereche de tineri trecea prin mijlocul salonului spre bar sau ieşea de acolo. Şi pe hol era destulă lume. Cu perdelele lui grele şi fotoliile înalte, salonul avea un aer oficial.

— Am terminat în cele din urmă şi primul traseu, zise generalul.

Repetară apoi aceleaşi cuvinte pe care şi le spuseseră de zeci de ori în zilele monotone petrecute pe teren. Se întrebau dacă vor termina ceea ce aveau de făcut doar într-un an, cum era prevăzut, vorbeau despre dificultăţile neprevăzute şi despre cum se stricase vremea.

— În munţi o să ne fie mai greu.

— Cred.

— Mâine o să mă uit din nou pe hărţi şi o să revăd planul pentru al doilea traseu.

— Numai să nu se strice vremea!

— Ce să-i faci? E toamnă.

Preotul îşi bea liniştit ciocolata, ţinând ceaşca delicat, cu

două degete.

E un bărbat frumos, îşi spuse generalul, privind pe furiş profilul imobil al celuilalt. Apoi, deodată, se întrebă: ce-o fi fost între el şi văduva colonelului? Între ei trebuie să se fi întâmplat ceva. Ea era frumoasă, mai ales pe plajă. Când îi pomenise numele preotului, femeia se înroşise şi-şi plecase ochii. Ce-o fi fost între ei? se întrebă din nou generalul, nedezlipindu-şi privirea de pe profilul preotului.

— Colonelul Z. pare imposibil de găsit, făcu el cu aparentă indiferenţă.

— O să-l găsim, probabil, spuse preotul coborându-şi privirea. Cred că o să-l găsim.

— E greu de fiecare dată atunci când nu se cunosc împrejurările dispariţiei.

— E greu, aprobă preotul pe un ton neutru, dar noi suntem încă la început. Mai avem încă destul timp.

Ce să fi fost, oare, între ei? se întrebă din nou generalul. Era curios să afle cam cât de departe poate ajunge un părinte preacucernic cu o femeie.

— Trebuie neapărat să găsim osemintele colonelului, spuse generalul. Este singurul ofiţer superior ale cărui oseminte nu au fost aduse în ţară. Când mă gândesc cât de mult s-a agitat familia, mai ales nevastă-sa…

— Da, făcu preotul. Nevastă-sa e foarte îngrijorată.

— Aţi văzut ce monument frumos de marmură i-au pregătit?

— Da, răspunse preotul. Mi l-au arătat înainte de plecare.

— Un mormânt într-adevăr măreţ, cu placă şi trandafiri albi şi roşii, continuă generalul. Doar că e gol.

Rămaseră o bună bucată de vreme tăcuţi. Generalul bea rachiu şi privea curios la tot ce se întâmpla în jurul lor. Brusc, se simţi singur de tot. Singur cu mormintele soldaţilor. Nu voia cu niciun chip să le spună „mormintele fraţilor”. Cu niciun chip. Destul că se învârtise trei săptămâni printre ele. Trei săptămâni la rând, zi şi noapte,

oră de oră, minut de minut, doar printre ele. Acum dorea să nu mai ştie nimic. Aşteptase ca pe Cristos această zi liberă. Era sâmbătă. Voia să se odihnească. Se simţea viu. Era dreptul lui natural.

De la barul de jos se auzea muzică în surdină. Acolo, jos, oamenii beau, dansau.

— Trebuie să mă destind, spuse el încet, ascunzând în spatele cuvântului „destind" faptul că voia, de fapt, să se distreze.

Preotul ridică ochii. Nu.

Adevărat. El era un general străin. Având, în plus, o misiune guvernamentală. O misiune destul de delicată. Şi, în fine, de jur împrejurul lor se afla acelaşi popor cu care soldaţii lor se confruntaseră pe viaţă şi pe moarte.

Generalul privi în scrumiera plină cu chiştoace de ţigară. Pricepu că în săptămânile şi lunile viitoare ale acestei lungi călătorii, pe care abia o începuse, nu avea să mai repete ultimele cuvinte. Scurta lui revoltă a fost imediat înăbuşită. De azi înainte, el va rămâne mereu lângă ei. Mereu.

Da, era foarte obosit. Drumurile acelea grele, mormintele băltind de apă, mai multe la un loc, aici, doar câte unul, dincolo, noroaiele până la genunchi, buncărele pe jumătate distruse (chiar şi din ele, ca şi din oameni, nu mai rămăsese decât scheletul). Apoi, încurcăturile cu mormintele altor armate, procesele-verbale, birocraţia şi acel du-te-vino la autorităţile locale. Totul era ca un ghem încurcat rău de tot. Cel mai greu era să deosebeşti mormintele tale de cele ale altora. Martorii se contraziceau unul pe altul; bătrânii amestecau evenimentele şi luptele. Nimic nu era cert. Singur pământul ştia adevărul.

Generalul dădu paharul peste cap.

— Baraca aia, pe câmp, murmură ca pentru sine. Cu gestionarul ăla încruntat…

Înainte de a intra în Tirana, predaseră sacii undeva, la periferie, într-o baracă ridicată special pentru asta, în virtutea protocolului guvernamental.

— Baraca, magazionerul… Şi câinele de la uşă…

Preotul tăcu.

În timpul negocierilor cu oficialii albanezi, unul dintre punctele dificile a fost cel referitor la interdicţia de a transporta osemintele prin localităţi. Nu pricepuseră în ruptul capului motivul opoziţiei îndârjite a localnicilor, până ce, în final, au fost nevoiţi să lase chestiunea aceasta în aer. Aşa că, ori de câte ori, la intrarea în vreun oraş, trebuiau să iasă de pe şoseaua principală pentru a căuta prin hăţişuri depozitul zonal, generalul tuna şi fulgera.

Acum, amintindu-şi de ultima oprire, pufni nervos.

Ca şi până atunci, în salonul hotelului era linişte. Doar într-un colţ, ceva mai departe, câţiva tineri povesteau ceva şi râdeau din când în când. De aici li se vedeau numai spinările. Mai încolo, stăteau un băiat şi o fată, probabil proaspăt logodiţi. Cei doi mai mult se priveau decât discutau. Băiatul avea capul oval, fruntea lată şi piezişă, iar bărbia destul de pronunţată. Tipul alpin, îşi zise generalul.

În spatele tejghelei, şedea barmanul. Capul lui rotund părea înţepenit între cele două boluri cu portocale.

Intră un bărbat scund, cu o geantă în mână, care se aşeză la masa de lângă radio.

— Ca de obicei, îi spuse el chelnerului.

În vreme ce barmanul îi pregătea cafeaua, omul scoase din geantă un caiet gros şi începu să scrie ceva în el. Avea obrajii înguşti, iar pometii aproape că nici nu i se vedeau. Când trăgea din ţigară, pe faţă i se adânceau două gropiţe, care-i desenau clar conturul maxilarelor.

— Aşadar, aşa sunt albanezii! exclamă generalul, ca şi când ar fi continuat o discuţie lăsată la jumătate. Oameni obişnuiţi. Nici nu ţi-ar trece prin cap că în luptă se comportă ca nişte câini turbaţi.

— Oho, cum se mai schimbă când au arma în mână.

— Şi când te gândeşti că sunt atât de puţini!

— Nu-s chiar atât de puţini, făcu preotul.

În salon intră cineva cu fruntea teşită.

— Ce misiune mai e şi asta pe care o avem noi de îndeplinit? făcu generalul. Peste tot, unde văd figuri de oameni, pe stradă sau la cafenea, mă întreb imediat cam cum le-o arăta craniul.

— Scuzaţi-mă, dar beţi niţeluş cam mult, spuse preotul pe un ton blând şi-l fixă cu ochii lui de un albastru ceţos. În clipa aceea, generalul avu impresia că globii celuilalt au aceeaşi culoare ca ecranul televizorului din colţul salonului. Ca un ecran care nu se luminează niciodată, îşi zise. Sau, mai bine spus, ca un ecran care dă mereu acelaşi program confuz.

Îşi privi o clipă paharul transparent, pe care îl învârtea între degete.

— Dar, după dumneavoastră, ce ar trebui să fac? întrebă pe un ton iritat. Ce mă sfătuiţi să fac? Nu cumva ar trebui să iau aparatul foto şi să mă pozez, ca să am ce-i arăta nevesti-mi când o să mă întorc acasă? Sau să ţin un jurnal zilnic în care să scriu tot felul de curiozităţi? Ei? Ce spuneţi?

— N-am zis nimic din toate acestea. Am spus doar că beţi cam mult.

— Eu, în schimb, mă mir că dumneavoastră nu beţi nimic. Mă mir chiar foarte tare.

— Eu n-am băut niciodată alcool, zise preotul.

— Şi totuşi, mă mir că n-aţi început să beţi acum. Să beţi în fiecare noapte, ca mine, să uitaţi cele văzute ziua.

— De ce trebuie să uit ce am văzut ziua? se miră preotul.

— Pentru că avem o datorie sfântă de îndeplinit, şi bătu cu degetul în geantă. Nu vă pare rău pentru nefericiţii ăştia?

— Nu mă insultaţi, făcu preotul. Sunt la fel de patriot ca şi dumneavoastră.

Generalul zâmbi.

— Ştiţi ceva? zise. În ultimele trei zile am observat că discuţiile noastre seamănă cu replicile plicticoase din teatrul modern.

Zâmbi şi preotul.

— N-avem ce face. Într-un fel sau altul, discuţiile dintre oameni au ceva comun cu dramele sau comediile.

— Vă place teatrul contemporan?

— Oarecum.

Generalul îl privi o clipă în ochi.

— Sărmanii soldaţi, sări deodată, ca trezit din somn. Mă doare sufletul pentru ei. Am o senzaţie ciudata, de parcă aş creşte copiii altuia. Uneori, copiii aceştia sunt iubiţi mai mult decât ceilalţi. Ce aş putea să fac pentru ei?

— Şi mie mi-e milă de ei, zise preotul. Mi se rupe inima.

— Suntem neputincioşi, cu listele şi hârţoagele noastre. Scotocim ca nişte bezmetici prin mormintele lor. Îi pigulim unul câte unul. Cum de am ajuns în halul ăsta?

— Mâna destinului.

Generalul dădu din cap.

Iarăşi ca-ntr-o dramă, îşi zise.

Preotul ăsta e rece de parcă ar fi de fler. Totuşi, mi-ar plăcea să ştiu cât de rece a fost şi cu frumoasa nevastă a colonelului Z., îşi spuse generalul, fără a-l slăbi pe celălalt din ochi. Încercă să şi-l imagineze trăgând de straiele acelea negre, prăbuşit între genunchii ei. Chiar aşa, i-o fi plăcut de preot sau… Dacă între ei o fi fost într-adevăr ceva… Totuşi, la urma urmei, ce treabă avea el, generalul, cu toate astea?

Trase cu urechea la radioul din salon. Limba albaneză îi păru o limbă aspră. Îi auzise de multe ori vorbind pe ţăranii albanezi adunaţi în jurul gropilor ca să-i ajute. Chiar şi morţii lui au auzit, cu siguranţă, limba aceasta de rău augur. Acum, precum se pare, se transmiteau ştirile, lucru uşor de înţeles, pentru că crainica pronunţa cuvinte cunoscute. Tel Aviv, Bonn, Laos.

În lume există tot felul de oraşe. Îşi aminti din nou că prin Albania mai trecuseră şi alte armate. Scânduri, fiare ruginite, cruci, semne, nume scrise strâmb. Nici nu se mai ştia unde fuseseră îngropaţi majoritatea soldaţilor lor. Ba chiar, mulţi dintre ei nici nu aveau mormânt. Zăceau prin

gropi comune, aruncaţi direct în noroi. Erau şi dintre aceia care nu aveau nici măcar morminte, ci se aflau numai pe listele lui.

O dată, dăduseră peste scheletul unui soldat în muzeul de istorie dintr-un orăşel din sud. Muzeu construit de câţiva localnici. În cetatea medievală a oraşului, într-o firidă tainică, aceştia găsiseră, printre altele, scheletul unui om. Câteva săptămâni la rând, la cafeneaua din oraş, câţiva arheologi de ocazie făcuseră felurite presupuneri în jurul scheletului. Mai mult, doi dintre ei chiar compuneau un articol destul de curajos, cu gândul să-l publice în vreo revistă, când în oraşul lor îşi făcu apariţia grupul condus de generalul străin. Specialistul albanez trecuse întâmplător pe la muzeu şi recunoscuse imediat scheletul după medalion. (în articolul celor doi localnici, referitor la medalion, existau câteva ipoteze: era fie un obiect de podoabă ilir, fie o monedă din epoca romană). Vizita specialistului la muzeu pusese capăt tuturor speculaţiilor. Un singur lucru era mai greu de explicat: cum de ajunsese soldatul acela să pătrundă în labirintul cetății şi, mai ales, de ce?

Îl întrebă pe preot, dar nici acesta nu-şi mai amintea mare lucru.

— Ai dreptate, zise generalul. S-au creat nenumărate legende şi multe dintre ele seamănă ciudat unele cu altele. Aşa cum seamănă şi numele. Listele sunt într-adevăr foarte lungi şi uneori mi se pare că totul mi se învălmăşeşte în cap.

— A fost un soldat ca oricare altul, spuse preotul.

— Ce nevoie e de numele şi de prenumele astea? făcu generalul. Şi, la urma urmelor, ce nume poate să aibă o grămadă de oase?

Preotul dădu din cap de parcă ar fi vrut să spună: N-ai ce face. Asta e.

— Ei ar fi trebuit să aibă acelaşi nume, după cum şi medalioanele de la gâtul lor erau identice, urmă generalul.

Preotul nu răspunse. De la bar se auzea muzică.

Generalul trăgea întruna din ţigară.

— Ne-au ucis mulţi soldaţi, zise ca prin vis.

— E adevărat.

— Dar şi noi i-am ucis pe ei.

Preotul tăcu.

— Şi noi i-am ucis pe ei, repetă generalul. Peste tot sunt morminte de-ale lor. Ar fi fost ruşinos şi trist să nu găsim decât morminte de-ale noastre.

Preotul dădu din cap, cu un gest care ar fi putut însemna şi da şi nu.

— Slabă consolare, făcu generalul.

Celălalt clătină din nou din cap, de parcă ar fi spus: N-ai ce face.

— Nu înţeleg, insistă generalul, este sau nu este chestia asta o consolare pentru noi?

Preotul ridică braţele.

— Eu sunt cleric, zise, eu nu aprob războiul.

— O, exclamă generalul.

Cei doi logodnici din colţ se ridicară şi ieşiră din salon.

— Ne-am căsăpit groaznic unii cu alţii, urmă generalul. Numai că ăştia aşteaptă ca pe o mană cerească orice prilej de încăierare.

— Explicabil, zise preotul. La ei nu e vorba de ceva conştient. Face parte din psihicul lor.

— Nu pricep, spuse generalul.

— E simplu, continuă preotul. În luptă, unii sunt motivaţi, mai mult sau mai puţin, de un ideal, în vreme ce alţii sunt conduşi de impulsuri primitive.

— Da, vă ascult, făcu generalul, având impresia că celălalt nu e sigur dacă să mai continue sau nu.

— Albanezii sunt un popor aspru şi înapoiat. Copiilor lor li se dă puşca pe mână încă din leagăn, aşa că arma face parte din existenţa lor zilnică.

— Se vede, zise generalul, chiar şi umbrela o ţin ca pe o puşcă.

— Făcând parte, încă din copilărie, din viaţa lui, urmă

preotul, ca un obiect esenţial, puşca influenţează direct crearea psihologiei albanezului.

— Ia te uită!

— Iar lucrul acela la care omul ţine cu tot sufletul, desigur, ca urmare firească, trebuie şi folosit. Şi la ce poate fi folosită cel mai bine o armă?

— Se ştie la ce, la omorât oameni, făcu generalul.

— Aşa e. Albanezii au în sânge pornirea de a ucide sau de a fi ucişi. Când n-au avut cu cine să lupte, ei s-au ucis unul pe altul. Aţi auzit ceva despre vendeta lor?

— Da.

— Ei sunt împinşi în luptă de o chemare străveche. Lupta este o necesitate dictată de natura lor. Pe vreme de pace, ei se moleşesc şi cad în amorţeală, ca şarpele, iarna. Doar la război se dezvăluie cu adevărat.

Generalul clătină din cap.

— Războiul este starea naturală a acestei ţări. De asta sunt ei atât de sălbatici, de periculoşi şi distrug mai mult decât trebuie în luptă.

— Care va să zică, acest popor, mânat de dorinţa lui de nimicire sau de autonimicire, este destinat să piară, zise generalul.

— Fireşte.

Generalul bău. Acum pronunţa cuvintele ca prin vis.

— Îi urâţi pe albanezi? întrebă el pe neaşteptate.

Preotul zâmbi acru.

— Nu. De ce?

Generalul îşi apropie buzele de urechea lui. Preotul făcu un gest de nervozitate când simţi mirosul de alcool al celuilalt.

— Cum de ce? făcu generalul în şoaptă, de parcă i-ar fi spus un mare secret. Îi urâm amândoi, dar nu putem s-o spunem, pentru că aşa e treaba…

Capitolul al patrulea

Îşi spuseră noapte bună unul altuia, după care generalul încuie uşa la cameră şi se trânti pe pat. Deşi era târziu, somnul îl ocolea. Văzu geanta pe masă. Întinse mâna, o luă şi o deschise. Scoase listele cu numele soldaţilor şi începu să le răsfoiască. Erau multe pagini, prinse câte patru, cinci sau chiar zece laolaltă. Răsfoindu-le, citi poate pentru a suta oară cuvintele scrise cu litere mari în capul fiecărei liste: „Regimentul Gloria", „Divizia a Doua", „Divizia de Fier", „Batalionul Alpin", „Regimentul 4 de Gardă", „Batalionul 3 Alpin", „Divizia Victoria", „Divizia 7 Infanterie", „Batalionul Albastru" (de represalii)... Generalul se opri o clipă la acesta din urmă. În capul listei se afla colonelul Z. Apoi, numele soldaţilor, înşirate alfabetic, pe companii şi plutoane. „Batalionul Albastru", un nume frumos, îşi zise.

Întocmirea listelor începuse din primăvară. În birourile uriaşe ale ministerului, sub ferestrele mari, câteva dactilografe tinere, coafate şi îmbrăcate după ultima modă, loviseră cu degetele lor fine tastatura maşinilor de scris. Tac-tac-tac, tac-tac-tac. Ca nişte salve de mitralieră, şuierând pe sub pleoapele lor proaspăt fardate, parcă lipsite de viaţă.

Generalul lăsă deoparte listele de bază şi le luă pe celelalte, pline cu însemnări şi cu tot felul de cruciuliţe pe margine. Erau listele cu situaţia la zi a săpăturilor. Aici, soldaţii nu erau organizaţi pe unităţi militare, ci după locurile unde fuseseră ucişi şi fişele dentare. Cei ale căror oseminte fuseseră găsite, erau însemnaţi cu o cruciuliţă. Cruciuliţele erau însă destul de rare.

Îşi aminti că ar fi trebuit să transcrie însemnările pe listele principale. Dar se făcuse deja târziu.

Neştiind ce să facă, începu din nou să citească. Pe listele

uzuale, flecare zonă avea câte o descriere în paranteză şi toate numele acelea de văi, de culmi, de coaste, de râuri şi de oraşe aveau pentru el o rezonanţă neobişnuită şi teribilă. Râpa Surdului. Pârâul Miresei. Cinci Puţuri. Biserica Psalmului. Mormântul Mamei lui Shero. Grota Bufniţei. Costişa lui Naşe Ghica. Jgheabul Cucului. Îşi aminti brusc că soldaţii lui sunt risipiţi prin toate locurile acestea, care mai mulţi, care mai puţini. Şi că el venise pentru a-i lua înapoi.

Luă din nou „Lista dispăruţilor", în capul căreia se afla din nou colonelul Z. Colonelul Z., unu optzeci şi doi, un premolar de aur pe partea dreaptă, citi generalul, după care parcurse întreaga listă. Unu şaptezeci şi patru, lipsă doi molari; unu şaizeci şi cinci, lipsă măselele de sus; unu nouăzeci, punte metalică la premolari; unu şaptezeci şi unu, dantura completă; doi şi zece. E, cu siguranţă, cel mai înalt de pe lista asta, îşi spuse generalul. Cât o avea oare cel mai înalt din toate listele? Cel mai scund, se ştia: trebuia să aibă, după regulament, unu cincizeci şi unu. Cei mai înalţi erau, de regulă, cei din Regimentul 4 de Gardă, iar cei mai mărunţi, alpinii. Dar, ia te uită cu ce se ocupa el acum!

Stinse lumina şi se culcă. Măcar să nu fi băut cafeaua aia afurisită la sfârşit, îşi zise.

Privea peretele străbătut când şi când de luminile maşinilor care treceau pe bulevard. Din cauza jaluzelelor, benzile de lumină alternau cu cele de întuneric şi generalul îşi imagină că se află dinaintea unui aparat cu raze roentgen, în spatele căruia oamenii veneau, îşi făceau radiografie şi plecau, lăsând locul altora.

Listele sunt acolo, pe masă, deschise, îi trecu prin cap cu groază. Ce bine ar fi fost s-o fi avut şi pe nevastă-sa cu el. Ar fi stat amândoi întinşi în întuneric, ar fi vorbit în şoaptă, iar el i-ar fi povestit câte-n lună şi în stele. Doar că ei i-ar fi fost frică să vină aici, aşa cum i-a fost în ultimele zile dinaintea plecării lui în Albania.

Fuseseră câteva zile diferite de toate celelalte, cu un aer inedit şi ciudat, pe care-l simţea pătrunzându-i pentru prima oară în viaţă. Vara era pe ducă, iar ei se întorseseră de curând de la mare. Într-una din zilele acelea, primi vizita unui necunoscut. Generalul lucra în biroul lui, când femeia din casă îi spuse că cineva îl aşteaptă în salon.

Necunoscutul stătea în picioare lângă fereastră. Afară se însera. Umbre misterioase se învârteau ca năuce pe cer. Când uşa scârţâi, omul se întoarse şi spuse încet „bună seara".

— Scuzaţi-mă că vă deranjez, vorbi el cu o voce răguşită şi adâncă. Am aflat că în curând veţi pleca în Albania pentru a repatria osemintele soldaţilor noştri.

— Întocmai, spuse generalul, peste două săptămâni.

— Am o rugăminte la dumneavoastră, urmă necunoscutul şi scoase din buzunarul hainei o hartă mototolită a Albaniei. Am fost soldat şi am luptat acolo doi ani încheiaţi.

— În ce regiment? întrebă generalul.

— Divizia de Fier, batalionul 5, compania de mitraliere.

— Şi? insistă generalul.

Necunoscutul se aplecă peste harta veche şi arătă ceva cu degetul.

— Uite, aici, în cursul unei mari operaţiuni de iarnă, batalionul nostru a fost nimicit şi noi, cei care am reuşit să scăpăm, ne-am risipit în noapte încotro am văzut cu ochii. Eu am fugit împreună cu un camarad rănit şi, în zori, în vreme ce-l târâm spre un cătun părăsit, el a murit. L-am îngropat cum am putut, în spatele bisericuţei din sat, după care am plecat în grabă. Aşa s-a întâmplat. Nimeni nu ştie unde-i e mormântul. De asta am venit la dumneavoastră, ca, atunci când o să ajungeţi prin părţile acelea, să încercaţi să-l dezgropaţi şi pe el împreună cu ceilalţi.

— Numele lui se află, cu siguranţă, pe lista dispăruţilor, zise generalul. Listele sunt foarte exacte, dar dumneavoastră, oricum, aţi făcut bine venind aici, pentru

că sunt puţine şanse să-i găsim pe „dispăruţi” şi asta numai dacă avem noroc.

— Am făcut şi o schiţă simplă, cum m-am priceput, spuse necunoscutul şi scoase o bucată de hârtie pe care era desenat ceva ce semăna cu o biserică, de unde plecau două săgeţi sub care scria cu roşu „mormânt”. Acolo, aproape, e o fântână şi, ceva mai departe, pe dreapta, doi chiparoşi, uite, aici, spuse şi făcu un alt semn lângă biserică.

— Bine, zise generalul. Mulţumesc!

— Eu trebuie să vă mulţumesc, făcu celălalt. A fost prietenul meu cel mai bun. Apoi, vru parcă să mai spună ceva, poate vreun amănunt, vreo întâmplare oarecare, dar înfăţişarea severă şi oficială a generalului îl făcu să-şi lase fraza neterminată.

După aceea, necunoscutul plecase, fără ca generalul să poată afla cine este şi cu ce se ocupă. Acesta nu a fost însă decât începutul. În fiecare după amiază, întorcându-se acasă, găsea în salon câteva persoane care-l aşteptau. Erau tot felul de oameni: soţii, părinţi în vârstă, veterani, stând toţi timizi şi cu aceeaşi expresie pe chip. Apoi, au început să vină oameni din alte oraşe şi provincii, iar aceştia din urmă erau încă şi mai timoraţi. În plus, explicaţiile lor erau extrem de neclare, şi asta pentru că tot ceea ce ştiau despre oamenii lor ucişi în Albania era aproximativ şi vag.

Generalul nota totul, repetând la nesfârşit:

— Nu vă fie teamă, listele întocmite de Ministerul de Război sunt exacte. Îmi notez, totuşi, amănuntele pe care mi le spuneţi, pentru că s-ar putea să ne ajute.

Iar ei plecau, mulţumind, şi a doua zi veneau alţii, cu hainele ude de ploaie, călcând sfioşi pe covorul gros, pe care lăsau, totuşi, urme. Erau dintre aceia cărora le era teamă că rudele lor nu figurează pe liste, dar şi dintre cei care aduceau telegramele primite de la comandamentul militar, în care era scrisă data şi locul unde soldatul „a

căzut pentru patrie". În fine, mai erau şi dintre aceia care nu puteau fi convinşi că ai lor aveau să fie găsiţi cu ajutorul listelor de la minister şi plecau bodogănind.

Aveau cu toţii de povestit câte ceva şi generalul era obligat să-i asculte unul câte unul, începând cu femeile, care erau deja căsătorite cu alţi bărbaţi şi întrebau cu discreţie despre primii lor soţi, şi terminând cu tinerii eleganţi, care nu-şi cunoscuseră niciodată taţii plecaţi pe front.

În ultima săptămână, numărul vizitatorilor a crescut. Acum, când se întorcea de la minister, generalul îşi găsea salonul plin-ochi. Semăna cu holul unei clinici, unde pacienţii stau la rând, doar că era mai multă linişte. Oamenii stăteau tăcuţi, privind cu orele desenele de pe covor.

Unii dintre ei, săteni veniţi de departe, aveau la picioare câte un rucsac; iar la poartă, primul lucru care-i atrăgea atenţia generalului când se întorcea cu maşina de la serviciu erau bicicletele sprijinite de grilajul de fier şi, din când în când, câte o maşină, parcată vizavi. Apoi, el intra în salon, unde simţea imediat mirosul de haine ude, amestecat cu parfumul vreunei doamne elegante, şi toţi cei de acolo se ridicau în picioare cu respect, tăcuţi ca şi până atunci, fără să spună nimic la început, pentru că nimeni nu ştia ce se spune în asemenea ocazii.

Apoi, după ce mânca, mergea în salon şi oamenii îi vorbeau pe rând. Povestirile lor semănau teribil unele cu altele. Iar ceea ce li se întâmplase oamenilor lor, în Albania, era şi asta atât de asemănător, încât el avea impresia că retrăieşte, în vis, ziua de ieri. Femeile, care-şi căutau soţii sau fiii, nu-şi puteau reprima plânsul. Cu fiecare zi în plus, generalul îşi ţinea tot mai greu nervii în frâu.

— Nu mai plângeţi, răcni el într-o zi la o femeie, aici nu e biserică! Destul! Fiul dumneavoastră a căzut pe câmpul de luptă, acolo unde l-a trimis patria!

Într-o altă zi, un bărbat înalt îi strigase imediat ce intrase pe uşă:

— Misiunea dumneavoastră este o mare ipocrizie!

Generalul se înverzi la faţă.

— Aşa vorbesc numai vânduţii. Marş afară!

Pe la mijlocul săptămânii, printre cei care-l aşteptau, zări o femeie în vârstă, venită împreună cu o fetiţă. Bătrâna părea copleşită de durere.

— Fiul meu este acolo, spuse cu voce slabă, singurul meu fiu, după care scoase un ştergar şi-l despături cu mâini tremurătoare. Luă din el o telegramă îngălbenită de vreme şi i-o întinse generalului. Acesta citi fraza cunoscută prin care erau anunţate morţile şi privirea îi rămase fixată pe ultima parte a textului: „a căzut pentru patrie la Stalingrad” .

— Doamnă, începu să-i explice cu blândeţe, eu voi pleca în Albania, nu în Rusia.

Bătrâna îl privi o clipă cu ochii ei stinşi, fără să înţeleagă, probabil, nimic.

— Vreau să te rog ceva, zise. Să afli cum a fost ucis, cine i-a stat la cap când şi-a dat sufletul, cine i-a dat o gură de apă şi care i-au fost ultimele cuvinte.

Generalul se chinui să-i explice încă o dată, dar femeia nu pricepea nimic şi repeta mereu primele fraze. Ceilalţi se priveau unul pe altul în linişte.

— Mergi, acum, mamă, o luă cu binişorul, în cele din urmă, un bărbat. Domnul general o să facă tot ce i-ai cerut.

Bătrâna mulţumi şi plecă, sprijinindu-se în baston şi de fetiţa cu care venise.

În ziua următoare, după ce plecară toţi, generalul rămase faţă în faţă cu un bărbat care părea extrem de mânios.

— Eu am fost general, spuse el încruntându-se, şi am luptat în Albania.

Se priviră unul pe altul fără să-şi ascundă antipatia.

Unul, pentru că avea dinainte un fost general învins, celălalt, pentru că avea de-a face cu un ofiţer care nu cunoscuse războiul.

— Ce doriţi? îl întrebă, rece, generalul.

— Nimic, de fapt, zise celălalt. Nu aştept mare lucru de la dumneavoastră. Ca să fiu sincer, nici nu am încredere. Pentru că, la urma urmei, toate astea mi se par o mascaradă. Totuşi, câtă vreme v-aţi angajat în aşa ceva, duceţi-vă treaba până la capăt, lua-o-ar dracu'!

— N-aţl putea vorbi ceva mai clar? îl întrebă generalul.

— Nu am altceva să vă spun. Vreau doar să vă atenţionez să aveţi mare grijă. Şi să fiţi mândru. Să nu vă plecaţi capul în faţa lor. Pentru că ei or să vă provoace, poate or să vă ia şi peste picior. Dumneavoastră trebuie să ştiţi să le răspundeţi. Trebuie să fiţi vigilent. Ei vor încerca să jignească memoria soldaţilor noştri. Eu îi cunosc. Se purtau batjocoritor. Ne ironizau. Asta, atunci. Imaginaţi-vă, acum.

— Nu le voi permite cu niciun preţ să se poarte aşa, spuse generalul.

Celălalt îl privi cu părere de rău, ca şi când ar fi vrut să-i spună „bietul de tine" , după care plecă fără să salute.

În ultimele trei zile, salonul fusese plin de oameni. Generalul se simţea teribil de obosit şi ar fi vrut să plece cât mai curând. Chiar şi nevastă-sa îşi ţinea cu greu nervii în frâu.

— Dar dacă ai renunţa la misiunea asta? îl întrebă ea într-o noapte, stând întinsă alături de el. Am impresia că ne-a intrat moartea în casă.

El o linişti cum putu, dar în noaptea aceea dormi mai prost ca niciodată. Avea senzaţia că a doua zi va pleca direct pe front.

Ultimul vizitator venise chiar în dimineaţa de dinaintea plecării. Trebuia să ajungă devreme la aeroport şi, mergând în curte pentru a deschide uşa garajului, zări doi inşi care dormeau ghemuiţi la poartă, acoperiţi cu pături.

Era un bătrân, cu nepotu-său, veniţi din cel mai îndepărtat colţ al ţării. Călătoriseră multe zile până să ajungă aici şi, coborând din tren pe la miezul nopţii, nu îndrăzniseră să bată la poartă la ora aceea, aşa că se culcaseră direct pe trotuar în aşteptarea dimineţii.

Generalul repetase pentru ultima oară cuvintele „Listele sunt exacte, nu vă faceţi griji, îl vom găsi” .

Iar săteanul cel bătrân îi mulţumise, dând din cap, în vreme ce pătura era încă pe jos, în faţa casei, pentru că cei doi se sculaseră speriaţi din somn, la auzul scârţâitului porţii.

Asta a fost tot şi aşa au luat sfârşit cele două săptămâni dinaintea plecării lui în Albania.

Capitolul al cincilea

Erau din nou pe drum. Cădea o ploaie măruntă. De câteva săptămâni străbăteau o zonă aspră, cu puţine aşezări. Înainte mergea automobilul, urmat de camionul cu uneltele şi muncitorii comunali, întâlneau uneori ţărani îmbrăcaţi în haine negre, de şiac. Oamenii mergeau care încotro, pe jos, pe cai sau în caroseria unor camioane. Generalul privea cu atenţie relieful locului. Încerca să înţeleagă ce tactică adoptase inamicul în luptele purtate în zona aceea şi, în general, cum luptaseră localnicii.

Într-o baracă, amplasată în centrul unei localităţi, se vindeau ziare. La ghişeu era multă lume. Unii îşi citeau ziarul în picioare, alţii îl răsfoiau doar, plecând la treburile lor.

— Albanezii citesc presă, observă generalul.

Preotul se mişcă în colţul lui.

— Asta se întâmplă pentru că lor le place politica. După ce au rupt relaţiile cu Uniunea Sovietică, au rămas complet singuri în Europa.

— Ca întotdeauna.

— Acum, ei sunt în blocadă.

— O ţară atât de mică şi de săracă, în blocadă... Ciudat!

— Le va fi greu să-i facă faţă.

— Ce popor! făcu generalul. Dar, se pare că asemenea popoare, care nu pot fi supuse cu forţa, nu rezistă în faţa frumuseţii.

Preotul râse.

— De ce râdeţi?

Preotul râse din nou fără să răspundă.

Generalul privi peisajul monoton, învăluit în neguri. Plaiuri desfrunzite, bolovăniş şi grohotiş cenuşiu.

Simţi cum îl cuprinde o tristeţe nesfârşită. De două săptămâni nu vedea nimic altceva decât aceste coaste

pietroase de munte. I se părea că, sub goliciunea lor sălbatică, ascundeau un secret chinuitor.

— Zona asta e tragică, spuse. La fel ca şi straiele oamenilor. Sumanele astea negre, fustele femeilor. Ia priviţi!

— Le văd.

— Nu sunt tragice?

— Să le auziţi cântecele! Bocete, nu alta! Asta are legătură cu destinul tragic al ţării. De când se ştiu, ei n-au avut altă soartă.

Maşina cobora pe un drum de munte. Era ger. Din când în când, camionul se opintea din greu pe drumul în pantă. Pe o coastă de munte se construia ceva. Datorită goliciunii locului şi ceţei, şantierul părea uriaş.

— Uzină pentru prelucrarea cuprului, zise preotul.

Ici, colo, pe la răscruci, începură să apară din nou buncărele. Fantele de ochire se deschideau direct spre şosea. Ori de câte ori intrau în curbă, maşinile se aflau în vizorul lor. Generalul privea cu atenţie ambrazurile acelea din care acum nu curgeau decât şiroaie de apă, pic-pic.

Am trecut, îşi zicea uşurat, când maşina depăşea curba, dar la curba următoare le ieşea din nou în faţă un buncăr, parcă apărut din pământ, şi maşina intra din nou în raza lui de ochire. Generalul privea apa de ploaie care se scurgea pe beton şi, din când în când, aţipind, avea impresia că buncărul se sfărâmă în mii de bucăţi şi, în clipa aceea, el deschidea brusc ochii. Cazematele erau însă la fel de întregi şi de singuratice ca şi până atunci. Dacă le-ai fi privit cu atenţie, de la distanţă semănau cu nişte sculpturi egiptene, cu o expresie când arogantă, când enigmatică, în funcţie de poziţia ambrazurii. Când deschizătura era verticală, buncărul părea ameninţător şi rău, ca un spirit malefic. Când ambrazura era orizontală, atunci cazemata avea o expresie de om înfumurat.

Către prânz, ajunseră la câmpie, într-un sat la marginea şoselei. Ploaia stătuse. Ca de obicei, în jurul maşinii se

strânseră o droaie de copii. Se strigau de departe unul pe altul şi alergau apoi de peste tot în direcţia automobilului. Camionul municipalităţii opri ceva mai departe, iar muncitorii săriră unul după altul la pământ şi începură să-şi dezmorţească încheieturile.

Sătenii se opreau din drum şi-i cercetau pe străini. După cât se părea, ştiau de ce veniseră. Se vedea clar pe feţele lor. Mai ales pe chipurile femeilor. Generalul cunoştea bine acum expresia aceea rece de pe chipul localnicilor. Le amintim de anii ocupaţiei, îşi spuse. Şi, cu cât au fost mai aprige luptele dintr-o zonă, cu atât mai duşmănoase erau privirile oamenilor.

Lângă sat, pe un câmp necultivat, se găseau o mulţime de morminte. Fuseseră împrejmuite cu un zid de piatră, acum pe alocuri dărâmat. Generalul se înfăşură mai strâns în palton. La o oarecare distanţă, preotul părea o cruce uriaşă. Se vede clar cum au fost înconjuraţi, observă generalul pentru sine. Cu siguranţă că au încercat să treacă podul peste râu şi acolo au fost măcelăriţi toţi. Ce ofiţer idiot i-o fi băgat aici?

Specialistul albanez completă formularele obişnuite. Ceva mai încolo erau alte câteva morminte. Acestea se aflau chiar în vecinătatea satului şi aveau la cap câte o stea roşie. Generalul recunoscu imediat „cimitirul eroilor”, cum numeau localnicii mormintele partizanilor. Printre albanezi, aici se aflau îngropaţi şi şapte soldaţi de-ai lui. Pe plăcile cu stea roşie scria, cu destule greşeli ortografice, numele lor, naţionalitatea şi data morţii, aceeaşi pentru toţi. Iar pe o altă placă de piatră, alături, era scris: „Aceşti soldaţi străini au căzut eroic împreună cu partizanii albanezi în luptă cu Batalionul Albastru, la 17 martie 1943” .

— Iar Batalionul Albastru, observă generalul, păşind printre morminte. Este a doua oară când călcăm pe urmele colonelului Z. În satul ăsta, după listele noastre, trebuie să fie doi soldaţi din acest batalion.

— Trebuie să întrebăm de colonel, zise preotul.

Între timp, pe o latură a cimitirului se adunaseră tăcuţi câţiva săteni. Apoi veniră şi câteva femei îmbrăcate în costumele caracteristice zonei. Ca şi în alte locuri, oamenii îi priveau şi aici cruciş. Copiii îşi spuneau unul altuia ceva la ureche, clătinând din capetele lor blonde. Urmăreau cu toţii în linişte mişcările grupului care intrase în cimitir.

Apăru şi o femeie bătrână, cu o boccea în spate.

— Or să-i ia? întrebă ea cu glas stins.

— Or să-i ia, şoptiră mai mulţi.

Bătrâna rămase acolo, fără să-şi dea bocceaua jos din spate, privind împreună cu ceilalţi. Apoi făcu câţiva paşi înainte şi i se adresă unuia dintre muncitorii comunali.

— Spune-i ăluia să nu-i amestece pe ăştia cu ceilalţi, fiule, zise. Că i-am plâns după obicei, ca şi pe ai noştri.

Generalul şi preotul priviră spre femeie, dar ea se întorsese şi plecase; bocceaua s-a mai zărit câteva minute pe drum, după care a dispărut pe una dintre uliţele satului.

Sătenii stăteau lângă zidul cimitirului tăcuţi, de parcă nici n-ar mai fi fost acolo. Urmăreau în continuare mişcările haotice ale celor din incintă, care, cu cefele înţepenite de frig, căutau parcă ceva şi nu reuşeau să găsească.

— Mâine vom începe săpăturile în cimitire, zise generalul. Astăzi o să-i căutăm pe cei doi soldaţi din Batalionul Albastru şi pe aviator.

Povestea aviatorului o ştiau toţi. Rămăşiţele avionului doborât se mai aflau încă pe câmp, într-o margine de sat, în vreme ce mormântul aviatorului, săpat chiar de săteni, era lângă aparat. Acolo nu exista niciun alt semn, în afara unui bolovan, pus, se pare, pentru a indica locul în care se afla capul mortului, în vreme ce avionul se transformase într-o grămadă de fler vechi. Un sătean povestise că oamenii demontaseră una câte una toate piesele care le-ar fi putut fi de folos, începând cu cauciucurile, cu care făcuseră focul în timpul războiului, şi terminând cu piesele grele de metal.

Doi dintre gropari începură să sape, în timp ce restul

grupului o porni spre sat.

Ploaia se oprise de mult, totuşi uliţele cătunului erau pline de şleauri în care băltea apa. Ici-colo puteai zări căpiţe de fân înjumătăţite, ude leoarcă. Printre chiparoşi se înălţa clopotniţa vechii biserici. De departe, se auzea duduit de tractor.

Mâncară de prânz în maşină, după care merseră să bea o cafea la bufetul cooperativei. În local era un fum să-l tai cu cuţitul. Un radio cu baterii urla la maxim. Sătenii răcneau cât îi ţinea gura. Se vedea de la o poştă că sunt de la şes: aveau părul decolorat de soare şi tenul măsliniu. Chiar şi pronunţia le era altfel, mai moale.

Generalul sorbea din cafea şi privea lozincile scrise cu roşu pe pereţi. Înţelegea câteva cuvinte: revizionism, plenară şi numele lui Enver Hodja[2], scris deasupra unui text.

Specialistul intră ultimul în cafenea, însoţit de un tânăr îmbrăcat cu o scurtă de catifea. Cei doi se apropiară de masa la care şedeau generalul şi preotul, iar specialistul făcu prezentările.

Tânărul preşedinte îi fixă preţ de o clipă cu ochii lui cenuşii, puţin ciudaţi, pe cei doi străini, după care se întoarse spre specialist.

— Uite cum e treaba, zise specialistul, săptămâna asta o să facem săpături în cele două cimitire militare de lângă sat. Avem muncitorii noştri, dar, oricum, ca să grăbim lucrările, ar fi bine să ne ajutaţi cu câţiva oameni.

Tânărul se gândi puţin.

— Zilele astea suntem destul de ocupaţi, spuse el, avem de arat şi, pe urmă, nici cu tutunul nu stăm mai bine. Aşa

[2] Enver Hodja (1908-1985) – prim-secretar al Partidului Muncii din Albania (1948-1985), considerat unul dintre cel mai duri dictatori comunişti din Europa.
A dus o politică internă de autarhie economică şi de suprimare brutală a oricărei opoziţii. Pe plan extern, a cultivat relaţiile cu regimurile comuniste „pure” ideologic, ceea ce a dus la izolarea internaţională a Albaniei.

că…

— E vorba doar de câteva zile, insistă specialistul. Apoi, gândiţi-vă că oamenii vor fi plătiţi în bună regulă. Ei (spuse şi arătă cu capul spre general) dau treizeci de leka pentru fiecare mormânt deschis şi cincizeci pentru fiecare mormânt în care se găsesc oseminte.

— Plătim bine, interveni şi generalul.

— Nu despre asta e vorba, zise tânărul. Problema e dacă treaba asta e legală sau nu…

— Din punctul ăsta de vedere poţi fi liniştit, zise specialistul. Avem o împuternicire de la guvern, uite-o.

Preşedintele citi documentul şi căzu pe gânduri câteva clipe.

— Aş putea să vă dau zece oameni pentru trei-patru zile, nu mai mult.

Generalul îi mulţumi şi se ridică de la masă. Preotul îl urmă.

Despre cei doi soldaţi din Batalionul Albastru nu se ştia nimic în sat.

Mai mult de o oră, generalul şi specialistul albanez se chinuiră să identifice, cu harta în mână, locul unde erau îngropaţi. În cele din urmă, îl găsiră sub staulul unde erau viţeii cooperativei şi, după ce scoaseră viţeii din îngrăditură, groparii începură să sape. Tăuraşii priveau spre străini cu ochii lor frumoşi şi blânzi. În staul se simţea mirosul parfumat al fânului.

Aviatorul şi cei doi soldaţi fură găsiţi înainte de lăsarea serii. Cu primul a fost mai uşor, în vreme ce pentru ceilalţi a trebuit să se sape o mulţime de gropi aşa încât, după plecarea grupului, staulul arăta ca după bombardament.

Groparii începură să niveleze pământul. Nu se grăbeau deloc. În noaptea aceea aveau să doarmă pe la oamenii din sat, iar generalul, preotul şi specialistul albanez au decis să meargă în orăşelul vecin.

Când plecară, tocmai se însera. Maşina mergea încet, luminând cu farurile când plopii de pe marginea şoselei,

când vreo căruţă care se întorcea de la câmp, când gardurile de nuiele ale caselor din sat.

— Opreşte, sări de la locul lui preotul, în vreme ce treceau pe lângă cimitirul militar.

Şoferul frână.

— Ce s-a întâmplat? întrebă specialistul.

Preotul îi arătă generalului ceva pe zidul cimitirului.

Apoi deschise portiera şi coborî. Generalul coborî şi el, trântind cu putere uşa maşinii. Coborî şi specialistul.

— Ce înseamnă asta? strigă generalul, arătând spre zid. Acolo fuseseră scrise câteva cuvinte, cu litere mari şi strâmbe: „Aşa păţesc duşmanii”.

Specialistul ridică din umeri.

— E scris în după-amiaza asta, spuse. Azi-dimineaţă nu era.

— Asta ştim şi noi, făcu generalul, vrem să ştim cu ce scop şi cine aţâţă la asemenea… atacuri. Este ruşinos că…

— Nu văd nimic ruşinos în asta, zise specialistul, calm.

Preotul scoase un carneţel şi-şi notă cele trei cuvinte.

— Cum nu vedeţi? strigă generalul. Asemenea cuvinte pe mormintele unora care au căzut în luptă! Eu voi face reclamaţie. Este o ofensă gravă. O insultă.

Specialistul nu mai putu răbda.

— Acum douăzeci de ani, dumneavoastră scriaţi lozinci fasciste pe pieptul albanezilor spânzuraţi, iar acum faceţi atâta caz pentru o frază simplă, scrisă cu siguranţă de vreun copil!

— Noi nu vorbim acum despre ce a fost, îl întrerupse generalul.

— La urma urmelor, este un adevăr general.

— Nu este vorba despre ce a fost.

— Îi pomeniţi mereu pe greci şi pe troieni. De ce să nu vorbim, atunci, despre ce a fost în urmă cu douăzeci de ani?

— Discuţiile astea nu se mai termină niciodată, făcu generalul. Nu e momentul potrivit pentru ele.

O porniră tustrei cu paşi mari spre maşină. Portierele pocniră una după alta ca o salvă de mitralieră şi şoferul apăsă pe accelerator. Dar nu făcură nici zece minute şi, la ieşirea din sat, constatară că podul peste râu fusese blocat de o căruţă cu roata ruptă. Doi ţărani se învârteau în jurul ei.

În vreme ce se căzneau să pună roata la loc, sătenii îl întrebară pe specialist:

— De unde eşti de loc?

Specialistul îi spuse.

— Am aflat de ce aţi venit, zise omul, astăzi toate femeile din sat numai despre asta au clevetit. Cum au văzut maşinile, s-au şi pus pe meliţat.

— Împinge-o, fir-ar să fie, făcu celălalt ţăran, luptându-se cu roata.

— Se spune că-i vor scoate din groapă pe soldaţii lor şi-i vor duce la ei în ţară, urmă liniştit omul. Şi că, împreună cu ei, or să-i scoată şi pe ballişti[3], să-i ducă unde a-nţărcat mutu' iapa, în ţară străină. Adevărat o fi?

Specialistul râse.

— Aşa am auzit şi noi, spuse săteanul. Las' să fie împreună şi morţi, aşa cum au fost şi-n viaţă. Aliaţi atuncea, aliaţi şi-acuma. Uite, aşa se zice.

Specialistul râse din nou.

— Nu-i adevărat, spuse. Nimănui nu-i arde de balliştii morţi.

— Împinge-o, naibii, se opinti iarăşi ţăranul celălalt. Roata nu stătea deloc.

Puţin mai încolo lătrau nişte câini. Cineva venea de pe câmp cu un felinar în mână. Lumina se legăna ca speriată de ceva.

— V-a căzut roata? întrebă omul, ridicând felinarul şi privind cu uimire spre maşină şi spre străini.

---

[3] Membri ai formaţiunii politice Balli Kombetar (Frontul Naţional), organizaţie antifascistă de dreapta, activă în anii celui de-al doilea război mondial.

Rămase apoi o bucată de vreme ţintuit locului, după care spuse „noapte bună” şi plecă. Lumina felinarului se legăna printre căpiţele ude de pe partea cealaltă a şoselei.

— Mereu faci asta? îl întrebă ţăranul pe specialist.

— De o bucată de vreme.

Omul trase adânc aer în plămâni.

— Grea treabă.

Şoferul fluiera un cântec la modă. În fine, roata intră în lăcaşul ei.

— Seara bună! îi salutară câţiva săteni care se întorceau de la câmp cu sapa pe spinare.

Căruţa eliberă în cele din urmă şoseaua şi maşina o porni cu toată viteza înainte.

Peste câmp se aşternuse noaptea de octombrie. Luna, care în zadar încercase până atunci să apară, îşi strecura acum razele printre fuioarele norilor şi palele de ceaţă, iar acestea, îmbibate cu lumina ei ca nişte bureţi, începuseră s-o picure, tainic şi uniform, peste întinderea nemărginită. Cerul avea o nuanţă sidefie şi, împreună cu el, orizontul, câmpul şi şoseaua păreau stropite cu lapte.

Erau şi nopţi dintre acelea în care cerul devenea insuportabil, înfundat cu totul în lumina rece şi ostilă a lunii. Stăteam întinşi pe pământ şi, cu siguranţă, fiecare se întreba în sinea lui, ce fel de cer e ăsta, mamă?

Capitolul al şaselea

Maşina opri în faţa hotelului „Albturist". Pe străzile ude, treceau din când în când trecători grăbiţi. Rar de tot, oamenii se opreau dinaintea vitrinelor. Vântul te pătrundea până la piele, aşa că cei doi străini intrară repede în hotel. La recepţie aflară că aveau destule camere libere, chiar şi pe partea cu lacul, căci sezonul turistic se sfârşise de mult.

Generalul se apropie de fereastră şi trase perdeaua. De aici, lacul nu se vedea. Departe, pe câmp, stăruia aceeaşi lumină lăptoasă a lunii. Se aşeză pe marginea patului şi-şi aprinse o ţigară.

Puţin mai târziu, la uşă bătu preotul.

— Jos, la restaurant, e generalul-locotenent pe care l-am cunoscut în urmă cu două săptămâni, în munţi, zise.

Specialistul, care-i aştepta în hol, le dădu aceeaşi veste.

— După cum s-ar părea, fac săpături aici, în oraş.

Cu două săptămâni în urmă, în vreme ce maşina străbătea o coastă de deal, generalul, care, când aţipea, când rămânea cu ochii pironiţi în gol, zări deodată ceva ce-i atrăsese atenţia.

Pe deal, câţiva muncitori săpau pământul în patru-cinci locuri. Ceva mai încolo se afla un automobil, iar alături, un camion cu prelată. Automobilul şi camionul semănau perfect cu ale lor. Lângă maşină stătea în picioare un militar înfofolit în palton. Un alt bărbat, îmbrăcat în haine negre, stătea cu spatele la şosea.

Ce-i asta? se întrebă generalul, ca năuc. Ori visez? Avu impresia că, pe coasta aceea de deal, era chiar el, cu preotul şi groparii. Clipi somnoros şi şterse aburul de pe geamul maşinii. Imaginea era tot acolo.

— Priviţi într-acolo, îi spuse preotului în şoaptă. Acesta se întoarse şi făcu un gest de surprindere.

— Opriţi, vă rog, îi spuse generalul şoferului.

Şoferul frână. Generalul arătă ceva cu mâna pe partea dreaptă.

— Acolo, acolo, se întoarse către specialist.

Specialistul privi încotro i se arătase. Clipi mărunt din ochi ca să vadă mai bine.

— Cine sunt ăia? Ce fac acolo? întrebă generalul.

— După cum s-ar părea, fac acelaşi lucru ca şi noi: sapă.

— Cum e posibil aşa ceva? Cum sapă fără să fim şi noi anunţaţi?

— Îi caută pe ai lor, zise specialistul.

— O, Doamne, mi s-a părut că am în faţa ochilor o vedenie.

— În urmă cu un an, guvernul nostru a făcut un contract cu guvernul lor, dar ei au întârziat mult cu pregătirile şi nu au putut începe decât în vară, îi explică specialistul.

— Înţeleg. E general?

— Generalul-locotenent. Celălalt este primar.

Generalul zâmbi.

— Nu mai lipsesc decât un general şi un hoge, zise.

— N-ar fi de mirare, spuse şi specialistul, zâmbind. Ar putea veni şi turcii într-o bună zi.

În vreme ce ei discutau, cei doi străini care stăteau în mijlocul câmpului se întorseseră spre şosea şi priveau cu interes spre noii-veniţi.

— Coborâm, zise generalul şi deschise portiera. Sunt colegii noştri, nu? N-ar fi rău să-i cunoaştem.

— De ce? făcu preotul.

— Pentru schimb de experienţă, răspunse generalul, râzând.

Apropiindu-se, generalul observă că generalului-locotenent îi lipsea braţul drept. În mâna stângă avea o pipă mare şi neagră. Civilul era gras şi chel.

Făcură cunoştinţă şi discutară câteva minute într-o engleză şchioapă, în vreme ce şoferii celor două camioane îşi găsiră de lucru împreună.

Zece minute mai târziu îşi luară la revedere şi se

despărţiră.

Acum, la hotel, era pentru prima oară din ziua aceea când se întâlneau din nou.

— Iată-i, zise generalul, când intrară în restaurant. Se salutară de la distanţă înclinând din cap.

Mâncară în linişte. Specialistul şi preotul schimbară câteva cuvinte, în vreme ce generalul stătea îmbufnat, de parcă l-ar fi ofensat cineva.

După cină, specialistul urcă în camera lui, iar cei doi rămaseră în holul hotelului. Generalul-locotenent şi primarul fumau într-un colţ.

— Stăm aici în fiecare seară, spuse primarul. Suntem de o săptămână în oraşul ăsta şi nu prea am ieşit din hotel. Unde să te duci? Se spune că vara ar fi frumos pe aici. E lacul, ba chiar mai e şi un local unde se dansează, dar acum sezonul s-a terminat, iar dinspre lac suflă un vânt tare rece.

— Ar fi trebui să venim mai de mult în oraşul ăsta, zise generalul-locotenent, dar campionatul de fotbal era în toi şi nu ne-au lăsat să facem săpături pe stadion.

— Gândiţi-vă ce motiv straniu, spuse civilul.

— Au dreptate, observă generalul-locotenent, deşi am fi putut începe săpăturile la peluze şi nu pe teren. Oricum, n-ar fi fost prea plăcut ca spectatorii să strige „gol” în vreme ce noi căutam oase.

— Nici pentru ei n-ar fi fost o încântare, cred, să deschizi morminte chiar sub nasul lor, zise generalul.

— Eu sunt de altă părere, spuse civilul. Ei s-ar fi bucurat să vadă aşa ceva.

— S-ar putea să le fi plăcut, zise generalul-locotenent. Deşi n-aş băga mâna-n foc.

Generalul privi spre singura mână a celuilalt, cea cu care îşi ţinea pipa. Apoi spre mâneca goală, băgată în buzunarul din stânga al paltonului militar.

Cu siguranţa că o are tăiată de deasupra cotului, îşi zise. Gândul acesta îl obseda de multă vreme.

— Eu nu pricep cum a fost posibil să se facă stadion deasupra cimitirului! făcu preotul. Dreptul internaţional interzice aşa ceva. Trebuia să reclamaţi.

— Am reclamat, zise generalul-locotenent, dar ne-au răspuns că soldaţii n-au fost îngropaţi acolo de albanezi, ci tot de ai noştri şi, mai mult chiar, au făcut-o noaptea, fără să anunţe pe nimeni.

— Nu prea-mi vine să cred, spuse civilul.

— Nici mie, deşi n-aş băga mâna-n foc, zise generalul-locotenent.

Generalul privi din nou spre braţul ciung al celuilalt.

— Nouă nu ni s-a întâmplat aşa ceva, observă el.

— Unde săpaţi acum? întrebă civilul.

Generalul spuse numele satului.

— Am auzit că aveţi liste exacte. Listele noastre sunt făcute doar pe baza unor mărturii verbale.

— Umblăm ca prin ceaţă, întări civilul.

— Cred că nu vă e prea uşor.

— Aşa e, zise generalul-locotenent. Probabil că nu vom identifica mai mult de câteva sute de morminte.

— E greu să dai de ele dacă nu ai liste exacte.

— Dumneavoastră aveţi, cu siguranţă, date despre înălţimea fiecăruia, aveţi fişa dentară.

— Da, răspunse preotul.

— Apoi. Ai dumneavoastră aveau la gât un medalion, pare-mi-se.

— Adevărat.

— Listele noastre nu au înălţimea tuturor soldaţilor, lucru care ne dă mare bătaie de cap.

— Slavă Domnului că ne mai ajută paftaua de la centură, zise civilul.

În hol intrară doi tineri, care se aşezară pe fotoliile de lângă uşa de sticlă din spate, dinspre grădina de vară, de unde se zărea lacul.

— Ce dezinfectant folosiţi pentru oase? întrebă civilul.

— „Universal 62” .

— E bun. Dar cel mai bun e tot pământul.

— Aşa e. Totuşi, sunt cazuri când nici pământul nu poate face mare lucru.

— Aţi avut ocazia să găsiţi cadavre neputrezite?

— Sigur că da.

— Şi noi.

— Sunt foarte periculoase.

— Riscul de infectare e permanent. Se întâmplă ca microbul să reziste ani de-a rândul în pământ, iar atunci când dă de aer să se revigoreze.

— Vi s-a întâmplat vreun accident?

— Până acum, nu.

— Nu vreţi o cafea? întrebă generalul-locotenent.

— Eu, nu, mulţumesc, zise preotul. O să merg să mă culc.

— Merg şi eu, spuse civilul. Vreau să scriu o scrisoare.

Cei doi le spuseră generalilor noapte bună şi urcară treptele acoperite cu mochetă roşie. În hol era linişte. Nu se auzeau decât cei doi tineri discutând în colţul celălalt.

Generalul privi spre uşa de sticlă în spatele căreia nu se zărea nimic.

— Suntem epuizaţi, zise, şi ăsta nu e decât începutul.

— Şi terenul e greu.

— Foarte greu. Cu ocazia misiunii ăsteia fac nişte studii tactice asupra războiului dus în condiţii de munte. Dar n-am niciun spor. Pe un asemenea teren…

Celălalt se prefăcea că-l ascultă, dar era clar că se gândea în altă parte.

— Uite, făcu generalul-locotenent, la stadionul unde facem noi săpături vine zi de zi o fată frumoasă, logodnica unuia dintre fotbalişti, şi stă acolo tot timpul cât el se antrenează. Când plouă, îşi pune un fulgarin albastru şi rămâne într-un colţ, sub stâlpii tribunei, privind spre jucători. Stadionul gol e trist. Treptele de ciment sunt ude. Pe margini, gropile noastre. Singurul lucru frumos este fata aceea cu fulgarinul ei albastru, transparent. Iar eu mă uit

la ea, în vreme ce groparii muncesc ceva mai încolo, şi asta e singura mea distracţie aici.

— Şi nu se sperie văzându-vă cum scoateţi oasele? întrebă generalul.

— Deloc, făcu celălalt. Întoarce capul, urmărindu-şi cu privirea logodnicul care aleargă pe teren.

Tăcură apoi câteva minute bune, fumând înfundaţi în fotoliile moi.

— Suntem cei mai celebri gropari din lume, zise generalul râzând. Oriunde s-ar piti morţii ăştia, nu scapă de noi. N-au unde se ascunde.

Generalul-locotenent îl fixă cu privirea.

— Ştiţi ceva? spuse. Noapte de noapte visez acelaşi lucru.

— Şi eu am coşmaruri.

— Parcă mă văd pe stadionul unde săpăm, urmă el. Numai că terenul pare mai mare şi tribunele sunt pline de oameni. Printre ei este şi fata aia cu fulgarinul albastru. Şi când deschidem câte un mormânt, mulţimea urlă şi sare în picioare, strigând în cor numele soldatului. Eu încerc să disting numele acela, dar urletul gloatei e înfundat ca un tunet şi nu reuşesc să înţeleg nimic. Şi imaginaţi-vă că asta mi se întâmplă în fiecare noapte.

— Aşa este atunci când omul e obsedat de ceva, zise generalul.

— Da, da, e adevărat. Identificarea soldaţilor rămâne cea mai grea problemă pentru noi.

Generalul îşi aminti că avusese şi el un vis oarecum asemănător. Se făcea că îmbătrânise şi era paznic în cimitirul soldaţilor repatriaţi de el din Albania. Cimitirul era imens, nesfârşit, şi pe alei treceau în sus şi în jos mii de oameni cu nişte telegrame ciudate în mână, căutându-şi fiecare mortul lui. Dar, se pare că nu găseau ceea ce căutau şi atunci începeau să clatine din cap ameninţător, aşa, cu miile cum erau, iar pe el l-a cuprins de o groază teribilă. Dar chiar în clipa aceea preotul a început să tragă

clopotul, toţi oamenii aceia au dispărut şi el s-a trezit.

Vru să-şi povestească visul, apoi se răzgândi de teamă ca nu cumva celălalt să creadă că-l inventase chiar atunci.

— Avem o misiune grea.

— Da, făcu generalul-locotenent. Ceea ce facem noi aici e tot un fel de război.

— Poate chiar mai rău.

Tăcură iar o bucată de vreme.

— Nu v-au provocat niciodată? întrebă generalul.

— Nu, nu ni s-a întâmplat, cu o singură excepţie, când ne-au luat copiii cu pietre.

— V-au luat cu pietre? râse generalul, după care se dădu mai aproape de celălalt şi-l întrebă cu subînţeles: Da' ce-aţi făcut?

— Oho, a fost o mare încurcătură, răspunse generalul-locotenent. Am deschis din greşeală mormintele unor albanezi, care semănau cu ale noastre.

— Aşa, şi?

— Scârboasă treabă. Nici nu vreau să-mi mai amintesc. Mai bem o cafea?

— O să rămânem treji până dimineaţă.

— Mare lucru. Scăpăm de coşmaruri. La urma urmei, e plictisitor să visezi mereu acelaşi lucru.

Generalul dădu din cap.

— Aşa e.

Şi comandară încă două cafele.

Capitol fără număr

Despre ce să mai scriu? Pentru că totul este doar o cronică monotonă şi plictisitoare. Ploaie şi noroi şi liste, procese-verbale, tot felul de cifre şi de supoziţii, o tehnologie întreagă şi sumbră. În afară de asta, în ultima vreme mi s-a întâmplat ceva uluitor. De cum văd un om, dintr-o dată, involuntar, încep să-i îndepărtez la început părul, apoi pometii, obrajii, ochii, ca pe ceva inutil, care mă împiedică să-i pătrund în suflet; şi mi-l imaginez pe omul acela fără ele, doar cu tigva şi dinţii (singurele lucruri fixe de pe faţă). Înţelegi? Mi se pare că am pătruns în împărăţia calciului.

Capitolul al şaptelea

— Asta s-a întâmplat la începutul războiului, zise cafegiul, în engleza lui de baltă. Omul lucrase o vreme într-un bar din New York şi, ascultându-l, aveai impresia că în exprimarea lui s-a strecurat toată agitaţia dintr-un bar de noapte. În oraşul acela de munte, vechi, cu case de piatră, generalul încercase să găsească pe cineva care să-i povestească istoria prostituatei. Toţi îi spuseseră însă că omul de la cafenea ştie să povestească mai bine ca oricine, doar că se cam bâlbâie, iar engleza lui e aproximativă.

Nu-i nimic că-i bâlbâit, îşi spusese generalul, şi n-are importanţa că engleza lui e sinistră. Pentru că în această treabă totul e sinistru.

Numele prostituatei îl întâlnise dimineaţă, în cimitirul militar din vecinătatea oraşului. Era singura femeie pe care o găsiseră până atunci printre ceilalţi morţi şi, când a auzit că despre ea se spuneau atâtea şi atâtea, generalul a dorit să-i afle povestea.

Văzuse de departe placa albă de la capul ei. Îţi sărea imediat în ochi printre crucile putrede şi negre din cimitir, care-ţi păreau şi mai strâmbe alături de ea.

— Placă de marmură, observase generalul. O fi vreun ofiţer superior? Poate chiar colonelul Z.?

Şi, apropiindu-se de mormânt, citise cuvintele încrustate pe piatră: „Căzut pentru Patrie”. Tot acolo mai erau numele, prenumele şi locul naşterii unei femei. Generalul nu spusese nimănui că femeia era din oraşul lui.

— Asta s-a întâmplat la început de tot, zise cafegiul cu un asemenea glas de parcă în jurul lui s-ar fi aflat o mulțime de oameni. Pentru că povestise de nenumărate ori întâmplarea aceea, îşi încropise un stil propriu de a o istorisi, deschizând paranteză după paranteză pentru a-şi expune propriile opinii despre cele întâmplate. Era un soi

de retorism, care nu ajungea, totuşi, să se transforme în ceva ridicol. Aşadar, eu am fost printre primii care au aflat vestea, urmă el, şi asta nu pentru că aş fi dornic de asemenea ştiri, ci pentru că munca mea de aici mă face să aflu printre primii tot ce e nou în oraş. Aşa a fost şi-n ziua aceea. Cafeneaua era plină şi nu se mai ştie cine a adus vorba. Unii spun că s-ar fi aflat de la un militar care mergea pe frontul grec. După ce s-a îmbătat criţă, soldatul a dormit la hotelul din oraş. Alţii spun că ar fi vorba despre Lame Spiri, un derbedeu căruia îi umbla prin cap numai de-alde astea. Până la urmă, nu contează cine a fost. Noi am rămas atât de uluiţi la aflarea veştii, încât nu ne-a mai interesat cine a venit cu ea, soldatul beat sau boschetarul Lame Spiri.

Adevărul e că pe noi, atunci, nu ne mira orice, pentru că era vreme de război şi nu ne era dat să auzim decât dintr-astea. Credeam că nimic nu ne-ar mai putea uimi din ziua în care am văzut trecând pentru prima oară pe străzile oraşului tunuri cu ţevile lungi, care făceau un asemenea zgomot, încât aveai impresia că o să se năruie oraşul peste noi. Sau de atunci când am văzut o luptă aeriană care s-a desfăşurat chiar deasupra capetelor noastre sau câte şi mai câte, care au urmat apoi.

După asta, a fost o vreme când nu s-a mai vorbit decât despre pilotul englez doborât la ieşirea din oraş. Am văzut cu ochii mei mâna pilotului, singurul lucru care a mai rămas din el. Am văzut-o când a fost expusă în piaţa primăriei, împreună cu o bucată de cămaşă arsă. Mâna era ca o frântură de lemn şi, în degetul mijlociu, avea un inel pe care nu apucaseră încă să i-l scoată.

Aşadar, auzeam frecvent lucruri ciudate şi eram obişnuiţi cu surprizele şi, totuşi, vestea că în oraş avea să se deschidă un bordel ne-a lovit în moalele capului. Ne aşteptam la orice, numai la asta, nu. Atât de surprinzătoare a fost, încât, la început, cei mai mulţi n-au crezut o iotă. Oraşul nostru e foarte vechi. El a fost martorul multor

evenimente şi obiceiuri ciudate, dar un asemenea lucru era ceva complet nou aici. Cum ar fi putut oraşul acesta să îndure, la vârsta lui, o asemenea ruşine, când trăise în cinste o viaţă întreagă? Cum? întrebarea asta i-a buimăcit de tot pe oameni. Ceva necunoscut şi înfricoşător ne intra în viaţă, ca şi când n-ar fi fost de ajuns ocupaţia, cazărmile soldaţilor străini, bombardamentele, foametea. Nu înţelegeam că şi asta era o părticică din război, după cum erau şi bombardamentele, cazărmile şi foametea.

A doua zi de la aflarea veştii, o delegaţie de bătrâni s-a dus la primărie şi, în aceeaşi noapte, oamenii s-au adunat la cafenea pentru a-i compune o scrisoare guvernatorului imperial de la Tirana. Au stat o grămadă de vreme aici, uite, la masa aceea, scriind şi scriind încontinuu, în vreme ce alţii aşteptau în jurul lor în picioare, cereau cafea, fumau, intrau şi ieşeau la treburile lor, după care se întorceau şi întrebau cum merge treaba cu petiţia. Multe familii erau îngrijorate şi-şi trimiteau copiii să vadă dacă nu cumva bărbaţii se îmbătaseră la cafenea, şi asta pentru că nimeni nu credea că a scrie o scrisoare, chiar şi pentru guvernatorul imperial, putea fi o treabă atât de anevoioasă.

Nicicând nu am închis cafeneaua atât de târziu ca în noaptea aceea. În cele din urmă, scrisoarea a fost terminată şi unul dintre cei prezenţi a citit-o. Nu-mi amintesc prea bine ce scria în ea. Ştiu numai că, printre altele, se spunea că pentru multe motive, care erau apoi enumerate, cetăţenii onorabili ai oraşului îl rugau pe guvernator să anuleze hotărârea de a deschide casa de toleranţă, în numele reputaţiei acestui oraş a cărui vechime se pierde în istorie.

A doua zi scrisoarea a fost trimisă.

Este adevărat că au fost şi dintre aceia care nu au agreat ideea cu petiţia şi care erau, din principiu, împotriva oricărui memoriu sau cerere adresată ocupantului. Dar noi nu i-am luat în seamă şi am rămas convinşi că avea să se întâmple, totuşi, ceva. Era la începutul războiului şi nu

înţelegeam multe lucruri sau le pricepeam pe dos, aşa cum erau şi vremurile acelea.

Cererea noastră nu a fost luată în considerare. Câteva zile mai târziu a venit o telegramă: „Casa de toleranţă va fi deschisă, pentru că are o funcţie strategică punct” . Bătrânul telegrafist, care a citit-o primul, la început nu a înţeles nimic. Unii au spus că textul era cifrat cu cifrul secret al armatei, pe care nici dracul n-ar fi putut să-l descifreze. Puteai, de pildă, să citeşti cuvintele „Albania etnică”, iar în spatele lor să se afle grăsana de nevastă a primarului, şi aşa mai departe. Conform acestei logici, careva a spus că ne-am amărât degeaba până acum, pentru că nu era vorba despre niciun bordel, ci despre deschiderea unui al doilea front!

Aşteptarea asta n-a durat totuşi prea mult. Foarte repede a devenit totul clar: urma să se deschidă un bordel, şi nu al doilea front.

Câteva zile mai apoi am aflat şi amănunte. Stabilimentul urma să fie deschis de către trupele de ocupaţie, iar fetele aveau să fie aduse de „afară”.

În zilele acelea, în oraşul nostru nu se mai discuta decât despre bordel. Cei care mai fuseseră prin străinătate povesteau tot felul de curiozităţi. Se înţelege că unele erau adevărate, altele, gogoşi. Vorbeau despre bordelurile din Japonia şi Portugalia ca şi când ar fi cunoscut ţările astea ca-n palmă şi ar fi chefuit la meserie cu toate târfele de pe glob.

Cei care-i ascultau dădeau disperaţi din cap, gândindu-se la fiii şi, firește, la ginerii lor. Iar femeile, acasă, erau din ce în ce mai îngrijorate şi ar fi fost greu de spus pentru cine-şi făceau în primul rând probleme: pentru fii sau chiar pentru soţii lor. Bătrânii considerau asta drept cel mai rău semn dintre toate, umblau pe stradă cătrăniţi şi aşteptau cu sufletul la gură pedepse şi mai mari de la Cel-de-sus.

Au fost, cu siguranţă, şi oameni care s-au bucurat, pentru că pe pământ sunt tot soiul de specimene, dar

niciunul dintre aceştia nu a făcut-o pe faţă. Erau bărbaţi care nu se împăcau cu nevestele, dar mai era şi câte un becher, mai cu seamă dintre băieţii tinerii, câte unul dintre aceia care citesc romane de dragoste şi nu ştiu încotro s-o apuce când se lasă seara.

Alţii încercau să se liniştească pe ei şi pe ceilalţi, spunând că de acum încolo soldaţii străini nu se vor mai lega de fetele noastre, pentru că le vor avea pe ale lor. Slabă consolare.

În fine, au venit şi *ele.* Le-au adus cu un camion militar. Îmi amintesc de parcă ar fi acum. Abia se înserase şi cafeneaua era plină de lume. La început n-am înţeles de ce s-au mişcat oamenii, apropiindu-se de vitrină şi privind afară. Apoi, câţiva au alergat spre centru, iar alţii întrebau ce se petrece. Multe mese s-au golit. Şi de vizavi, din cafeneaua vecină, oamenii au ieşit pe trotuar să privească. Maşina oprise chiar în faţa monumentului din centru, iar *ele,* abia coborâte din maşină, priveau uimite în jur. Erau şase şi păreau obosite rău de tot după călătoria cu camionul. Oamenii se zgâiau la ele, ca şi când ar fi văzut nişte *rara avis,* în vreme *ce fetele* priveau liniştite în jur, ba chiar şi zâmbeau niţeluş ironic. Poate că nu le venea să creadă că ajunseseră aşa, brusc, în orăşelul acesta ciudat de piatră, pentru că, în amurg, oraşul ăsta pare ceva ireal, cu turnurile cetăţii şi minaretele lui tăcute, învelite în tablă, sclipind în razele asfinţitului şi înălţându-se spre cer.

Între timp, piaţeta din centru s-a umplut de lume. Din mulţime s-au auzit câteva cuvinte străine învăţate de la soldaţi. Dar majoritatea oamenilor tăceau. Ne era greu chiar şi nouă să pricepem ce simţeam în clipele acelea. Un singur lucru am înţeles. Că toate poveştile despre bordelurile de la Tokyo sau din Honolulu erau altceva faţă de ceea ce vedeam noi atunci şi că realitatea asta era mult mai tristă şi mai jalnică decât în ele.

Micul lor grup, însoţit de câţiva străini şi de un funcţionar de la primărie, s-a îndreptat în linişte spre hotelul oraşului.

Acolo au dormit, în noaptea aceea, ciudatele călătoare.

A doua zi au fost mutate într-o casă cu două etaje şi grădină din centrul oraşului. La poartă a fost pusă o placă de lemn pe care era scris programul pentru civili şi militari. Am văzut mai târziu placa aceea, pentru că-n primele zile strada lor fusese pustie, ca şi când ar fi fost bântuită de holeră. Mai greu a fost pentru vecini. Cei care au putut să se mute, s-au mutat, alţii, care aveau curţi, au deschis porţile din spate şi au început să folosească alte străzi. Doar bătrânii şi, îndeosebi, bătrânele mai habotnice s-au încăpăţânat să se încuie în casă. Şi-au trimis vorbă între ele: nu vin şi nu veni la mine, şi s-au jurat că nu vor mai ieşi din casă decât în cosciug, cu picioarele înainte. Şi aşa s-ar fi şi întâmplat, într-adevăr, pentru că babe fudule ca ale noastre nu mai există, oricât ai căuta, aşa ar fi fost, deci, dacă un alt cosciug n-ar fi schimbat mersul lucrurilor. Dar aveţi răbdare.

Aşadar, pentru noi, strada aceea n-a mai existat. Atât de mult a picat în dizgraţie, încât chiar şi mai târziu, după ce povestea s-a încheiat, ori de câte ori treceam pe acolo, ea ne părea complet străină, ca o femeie violată, care păstrează apoi multă vreme urmele ruşinii.

Acelea au fost, într-adevăr, nişte zile sumbre şi de rău augur pentru toţi. Oraşul nostru nu mai avusese până atunci femei „stricate”, iar scandalurile familiale, din gelozie sau alte motive, erau o raritate. Şi uite că acum, pe neaşteptate, a apărut o asemenea nenorocire taman în mijlocul oraşului. Uluiala oamenilor, la aflarea veştii, a fost floare la ureche faţă de cum a fost câteva zile mai târziu, după deschiderea bordelului. Acum, bărbaţii se grăbeau seara să ajungă devreme acasă, iar cafeneaua se golea repede. Când le întârziau bărbaţii, femeile intrau la bănuieli şi deveneau ca nişte leoaice. *Ele* erau ca un cancer în mijlocul oraşului nostru. Oamenii au devenit nervoşi şi în ochii multora dintre bărbaţi şi flăcăi se aprindea uneori o luminiţă stranie.

Se înţelege că, la început, nimeni nu s-a dus acolo, iar *ele* s-or fi întrebat, cu siguranţă, ce fel de popor o mai fi şi ăsta, pe care nu-l interesează deloc femeile. Sau poate or fi înţeles că sunt străine în ţara asta şi că nu-s altceva decât o parte din armata de ocupaţie.

Precum se şi putea bănui, primul care s-a dus la bordel a fost golanul oraşului. Lame Kareco Spiri. Imediat ce a fost văzut intrând, vestea a cuprins întregul oraş, astfel că, atunci când a ieşit, oamenii se buluceau la ferestre de parcă l-ar fi văzut pe Hristos înviat din morţi. Lame Kareco Spiri mergea mândru pe stradă, fără să privească nici în dreapta, nici în stânga. Ba chiar, în timp ce se îndepărta, i-a făcut cu mâna uneia dintre fetele care stăteau la geam. În clipa aceea, o bătrână i-a aruncat un coferi cu apă în cap. Între timp, prostituatele au ieşit în păr pe terasă şi au început să se uite, râzând, la mulţimea de oameni care stăteau ciorchine la ferestrele caselor de vizavi. Babele se dădeau de ceasul morţii, le blestemau şi le trimiteau afurisenia (aşa se spune în oraşul nostru gestului făcut cu palma întinsă şi degetele răşchirate, în direcţia celui pe care-l blestemi). Dar *ele,* după cum se pare, nu înţelegeau nimic şi continuau să râdă.

Asta a fost la început. Apoi, însă, oamenii s-au obişnuit şi cu aşa ceva. Ba chiar au fost unii care au început să meargă pe şest, cum se spune, să petreacă noaptea cu *ele.* A trecut o vreme şi *ele* au intrat, aşadar, în viaţa noastră.

Se întâmpla adesea ca fetele să iasă pe terasă, să fumeze şi să privească buimace la munţii din jur, amintindu-şi, cu siguranţă, de casă. Stăteau o mulţime aşa, în semiîntuneric, în timp ce muezinul, din vârful minaretului, cânta versetele de seară cu o voce scârţâită, iar oamenii se întorceau din târg acasă.

A mai trecut o vreme şi resentimentele noastre pentru ele s-au mai potolit. Erau printre noi chiar şi dintre aceia care le compătimeau.

Se părea că oamenii se mai obişnuiseră cu prezenţa lor.

Acum nu se mai fereau când le întâlneau în vreo dugheană sau duminica, la biserică, cu excepţia babelor, care se rugau zi şi noapte să cadă o „bombă de-a inglezului” pe casa aia blestemată. Cred că erau zile în care chiar şi *ele* ar fi vrut să se întâmple asta.

Nu departe de aici era frontul italo-grec şi noaptea se auzea bubuitul tunurilor. Oraşul nostru era punct de staţie atât pentru trupele proaspete, care mergeau spre front, cât şi pentru cele care se întorceau de acolo.

Deseori, la poarta casei de toleranţă, era atârnat un anunţ: „Mâine este închis pentru civili”, şi aşa aflam cu toţii că a doua zi erau mişcări de trupe pe front. Anunţul, se ştie, era pus degeaba, pentru că nimeni nu se ducea acolo când veneau soldaţii, cu excepţia lui Lame Kareco Spiri, care, pierde-vară cum era, intra la ele oricând îi trecea prin cap.

În zilele acelea stăteam şi noi pe aproape ca să-i vedem pe soldaţii întorşi din prima linie a frontului, care aşteptau în şiruri lungi la poartă, murdari şi nebărbieriţi. Nu plecau de acolo nici chiar când ploua şi ar fi fost, cu siguranţă, mai uşor să-i scoţi din tranşee, decât din şirul acela lung, întortocheat şi cenuşiu, ce părea fără sfârşit. Stând aşa, în ploaie, făceau glume porcoase, se despăducheau, înjurau şi se certau, lăudându-se care mai de care cu ceea ce aveau să facă înăuntru. Se subînţelege ce greu le era *fetelor* cu ei, dar nu aveau ce face, armata e armată.

Spre după-amiază, rândul se subţia treptat, până ce pleca şi ultimul militar, după care poarta se închidea şi casa se cufunda în linişte. A doua zi, după acest adevărat tur de forţă, *ele* păreau extenuate, galbene la faţă şi cu privirea mai speriată ca oricând. Atunci aveam impresia că soldaţii aceia abia întorşi de pe front îşi descărcau toată amărăciunea, noroiul şi înfrângerile din tranşee în spinarea acestor sărmane fete, după care plecau uşuraţi mai departe, în vreme ce ele rămâneau aici, în oraşul nostru din spatele frontului, în aşteptarea altor şiruri de soldaţi,

pentru a bea astfel până la fund din cupa înfrângerii.

Şi poate că povestea asta ar fi continuat la nesfârşit şi nu s-ar fi întâmplat nimic deosebit, căci viaţa îşi are, la urma urmei, rosturile ei. Poate că le-o fi fost scris şi *lor* să-şi petreacă toţi anii războiului aici, în oraşul nostru, aşteptând blazate şi primind şirurile lungi de soldaţi, pe care cine ştie încotro i-o fi purtat soarta după aceea. Poate că aşa s-ar fi întâmplat, dacă, într-o zi, fiul lui Ramiz Kurti nu şi-ar fi părăsit logodnica.

Oraşul nostru e mic şi asemenea evenimente au mare ecou. Cu atât mai mult cu cât se ştie că în oraşul nostru despărţirile sunt ceva rarisim. Ruptura dintre băiatul lui Ramiz Kurti şi logodnica lui ne-a şocat pe toţi. Multe nopţi la rând, rubedeniile lui Ramiz Kurti s-au adunat acasă la el pentru a vedea ce-i de făcut. Au încercat mai întâi să-l amenințe şi să-l facă să se întoarcă la logodnică. Dar el se încăpăţâna într-ale lui. Din păcate, nici nu vroia să spună care este motivul acestei rupturi. Stătea toată ziua încruntat ca o bufniţă şi se ofilea, de-ai fi zis că i se făcuseră vrăji.

Între timp, familia fetei trimisese în două rânduri emisari acasă la Ramiz Kurti pentru a cere clarificări. Şi pentru că nu au primit explicaţii, oamenii au scrâşnit din dinţi şi au plecat amenințând. Asta însemna că, după vorbe, avea să se audă puşca. Iar puşca s-a auzit, într-adevăr, dar altfel decât ne imaginam noi.

Tocmai în ziua în care cele două familii discutau pentru ultima oară, exact atunci când prietenia lor veche, născută în clipa în care îşi logodiseră copiii încă din leagăn, se transforma într-o ură de moarte, iată că s-a aflat şi motivul despărţirii celor doi tineri.

Adevărul era pe cât de simplu, pe atât de ruşinos: băiatul lui Ramiz Kurti se ducea la bordel. La una şi aceeaşi fată, mereu.

Mai târziu, ne-am bătut mintea o mulţime să înţelegem ce soi de relaţii puteau exista între el şi femeia aceea

străină. O fi iubit-o într-adevăr? Sau poate că ea îl iubea pe el? Nimeni nu a aflat ce s-a petrecut între ei. Adevărul nu a ieşit niciodată la iveală.

În ziua în care s-a răspândit zvonul, pe înserat, Ramiz Kurti, alb ca hârtia la faţă, a coborât cu bastonul în mână din cartierul de sus şi s-a îndreptat spre casa de toleranţă. Avea ochii imobili şi reci ca gheaţa, iar gesturile aidoma. Vă daţi seama ce mult s-or fi mirat *ele* când l-au văzut pe bătrânul acela palid şi băţos, deschizând cu bastonul poarta de fier a bordelului. Când a început să urce treptele, una dintre fete a dat să râdă, dar cine ştie de ce veselia i-a îngheţat pe buze, iar în holul de la intrare s-a lăsat o linişte de moarte. Bătrânul a arătat-o cu bastonul pe *aia* la care se ducea fiu-său (se spune că a recunoscut-o după păr), iar fata s-a îndreptat supusă spre camera ei, crezând că omul acela era unul dintre clienţii obişnuiţi. El a urmat-o. Pe urmă, pregătindu-se să se dezbrace, fata a ridicat capul şi a zărit chipul bărbatului, cu expresia aceea înfricoşătoare, de mască, neavând nimic comun cu pofta trupească. Atunci, ea a ţipat îngrozită. Poate că bătrânul n-ar fi tras cu pistolul dacă nu ar fi fost urletul acela. Dar strigătul fetei parcă l-a trezit din somn. A apăsat de trei ori pe trăgaci, apoi a aruncat arma şi a plecat clătinându-se printre fetele care urlau îngrozite.

Ramiz Kurti a fost spânzurat trei zile mai târziu. Fiu-său a dispărut din oraş.

Era prin octombrie şi dinspre munţi bătea zi şi noapte un vânt rece. Şi totuşi, moartei i s-a pregătit o înmormântare frumoasă, cu coroane de flori, muzică militară şi salve de puşcă. Autorităţile de ocupaţie s-au chinuit să adune o mulţime de oameni de pe străzi şi din cafenele, pe care i-au obligat să însoţească sicriul la cimitir. Mergeam fără o vorbă şi vântul ne biciuia obrajii. Sicriul fetei, învelit într-o pânză roşie, fusese pus într-o maşină militară. Fanfara cânta un marş funebru, iar celelalte fete plângeau.

Era pentru prima dată când oamenii din oraşul nostru

duceau la groapă o femeie străină, mai ales una ca aia. Parcă eram storşi de vlagă, iar sufletul ni-l simţeam gol de tot. Cine ştie ce necazuri o împinseseră pe biata fată să vină tocmai în oraşul nostru, împreună cu armata, iar aici să moară şi să pricinuiască numai nenorociri. Poate că şi ea avusese de gând să-şi facă un viitor, pentru că orice om, oricât de nenorocit ar fi, se gândeşte în primul şi în primul rând la el.

Au înmormântat-o la cimitirul militar, iar pe mormânt i-au pus placa aia de marmură pe care sunt scrise cuvintele obişnuite „căzut pentru patrie” , cuvinte care se scriu la capul fiecărui soldat.

Peste câteva zile, a venit un ordin şi casa de toleranţă a fost închisă. Îmi amintesc ca azi dimineaţa aceea rece, când ele au pornit-o cu valiza în mână spre piaţa primăriei, de unde avea să le ia un camion militar. Trecătorii s-au oprit pe trotuar să le vadă. *Ele* stăteau băgate una în alta, tremurând de frig.

Când au urcat în maşină şi, mai apoi, când au plecat, a fost câte unul din mulţime care le-a făcut cu mâna, aşa, într-o doară. Au făcut şi ele cu mâna, dar nu cum se face de obicei, ci cu un gest de disperare şi oboseală. Le priveam cum se depărtează, fără să simţim cine ştie ce uşurare că au plecat. Pentru că mereu ne-am zis că, în ziua când *ele* îşi vor lua tălpăşiţa de aici, de bucurie vom da o mare petrecere. Lucru care nu s-a întâmplat. Ele au plecat, dar toate celelalte au rămas la fel.

Şi cine ştie pe unde le-or fi dus, probabil în vreun orăşel pierdut, acolo unde se opresc pentru o noapte trupele care merg spre front sau cele care vin din linia întâi. Şi, cu siguranţă, prin viaţă li s-au perindat din nou şiruri lungi de soldaţi, care şi-au vărsat asupra lor tot amarul şi mizeria războiului.

Capitolul al optulea

Stând în picioare la intrarea în cort, generalul se uita când la gropari, când la negurile care se târau pe coastă. Uneori, se lăsau atât de jos, încât aveai impresia că se vor agăţa în beţele cortului.

Cimitirul nu avea gard. Pârâiaşele i se strecuraseră ca nişte şerpi pe margini, rupând din el cât putuse fiecare şi ducând noroiul undeva jos, în luncă. Steguleţele înfipte în pământul umed arătau de departe locurile unde se săpase. Din când în când, groparii se adunau pe marginea terenului, semn că găsiseră încă un mormânt. Unul dintre ei, de regulă cel mai tânăr, alerga după dezinfectant, în vreme ce altul se ducea la camion să ia un sac. Generalul şi-l imagina pe specialist aplecat deasupra scheletului, măsurându-l, în timp ce preotul mai adăuga o cruciuliţă pe listă. În cazurile când măsurătoarea nu corespundea cu dimensiunile de pe hârtie, lângă cruciuliţă adăuga şi un semn de întrebare.

Când micul grup întârzia cu măsurătorile, generalul simţea că i se usucă gâtlejul. Uite, îl măsoară pentru a doua oară, îşi spunea. Adică, în liste va fi încă un semn de întrebare.

Apoi, muncitorul care se ducea la camion se întorcea cu sacul, un sac de nailon albastru cu dungi albe şi şnur negru, produs pe comandă specială de firma „Olympia”. Ţinând penseta cu degetele lui delicate, specialistul arunca medalionul într-o cutie de metal.

Într-o zi ne-au controlat să vadă dacă avem toţi medalionul. Cineva se lăudase probabil că şi-l aruncase. Unde ţi-e medalionul? l-a întrebat locotenentul, când soldatul şi-a descheiat tunica şi i-a arătat pieptul gol. Nu ştiu, a răspuns, l-am pierdut. L-ai pierdut? Mie mi s-a spus

că l-ai aruncat. Dobitocule. O să mori ca un câine şi nimeni nu-ţi va găsi ciolanele. Iar eu trebuie să răspund pentru tine. Marş la carceră, a urlat. Peste două zile i-au dat un medalion nou.

Când grupul se împrăştia, era evident că oasele se aflau deja în sacul de nailon, pe care fuseseră scrise numele soldatului şi numărul de ordine din listă. Muncitorul ducea apoi sacul la camion.

După asta, reîncepeau loviturile de cazma, obsedante. Monotone. Generalului i se făcu somn. Cine să fie, oare, ăsta pe care l-au găsit acum? se întreba ori de câte ori oamenii se adunau în jurul unei gropi. Şi-i reveneau mereu în minte chipurile diverse şi încruntate ale celor care îl aşteptau în salon, acasă la el. În zilele acelea ploioase, când el abia se întorsese de la mare. Toţi oamenii aceia îi vorbiseră, care mai mult, care mai puţin, despre ai lor. Unii aveau la ei o grămadă de poze inutile, din copilăria soldatului. Din ziua nunţii sau cu prietenii, la cârciumă. Alţii aduceau pachete întregi de scrisori, în vreme ce erau şi dintre aceia care veniseră doar cu telegrama de la Ministerul de Război.

Generalul se înfăşură mai bine în manta şi privi spre nord-est. Acolo e monumentul, îşi zise. Lângă râpă. La răscruce, acolo unde iazul clipoceşte în roata morii părăsite.

Când negura începu să se risipească, avu impresia că monumentul avea să apară pe neaşteptate, aşa înalt şi zvelt cum era, îmbrăcat în plăci de gresie albă şi, în spatele lui, bolţile în ruină ale unei case vechi, resturi de zidărie, grămezi de pietre afumate, iar ceva mai încolo, la ieşirea din sat, moara arsă şi părăsită, cu firul de apă bolborosind întruna, singurul lucru, de fapt. Care rămăsese întreg acolo. Pe placa monumentului era scris cu litere strâmbe cuvintele: „Pe aici a trecut cumplitul Batalion Albastru, care a incendiat şi spulberat satul acesta, a împuşcat femeile şi

copiii, iar pe bărbaţi i-a spânzurat de stâlpii de telegraf. În amintirea celor ucişi aici, poporul a ridicat acest monument". Satul fusese mutat mai jos şi doar stâlpii de telefon, vechii stâlpi, unşi cu catran în partea de jos, unii dintre ei sprijiniţi cu proptele, chiar stâlpii de care colonelul Z. spânzurase oameni cu mâna lui, cum se povestea, erau încă la locul lor, care mai sus şi care mai jos, cu firele întinse în aer.

Faldurile ceţii acopereau acum stâlpii de telefon şi, în direcţia aceea, totul dispăruse în negură. Aveai senzaţia că peste monument, peste stâlpii de telefon, peste moara cea veche şi peste ruinele pe jumătate prăbuşite ale casei fusese aruncată o pânză albă, dintre acelea care se folosesc la dezvelirea unei statui.

— O să răciţi, spuse preotul, intrând în cort. Aici e un aer tare umed.

Generalul intră în urma lui. Era vremea prânzului.

— Cum a mers?

— Bine, zise preotul. Şi, dacă mâine vin să muncească şi ţăranii din satul de peste râu, cred că peste vreo patru zile o să putem pleca de aici.

— Or să vină, cu excepţia femeilor, care cred că-i păcat să deschizi morminte.

— Totuşi, s-ar putea să vină şi ele. Treaba asta le-ar putea da o satisfacţie secretă.

— Nu cred, spuse generalul. Cine ar putea fi fericit deschizând un mormânt?

— Pentru ei, asta e o răzbunare târzie.

Generalul ridică din umeri.

— Şi apoi, le aduce şi câştig, urmă preotul. Noi plătim bine şi după câteva zile de muncă aici, pot să-şi cumpere cu banii câştigaţi un radio cu tranzistori. Le plac radiourile.

— Am văzut, zise generalul, căscând. M-am plictisit stând toată ziua în cortul ăsta, spuse mai apoi.

— Vremea se răceşte întruna. Cred că e ultimul bivuac în zona asta.

— Mi se pare că mai avem de mers undeva, sus, pe munte, lângă un drum de campanie părăsit.

— Da?

— Sunt soldaţii care păzeau drumul sau un pod, nu-mi mai amintesc bine, spuse generalul. Mă gândeam să-l las pentru la vară. Cine se duce acolo pe vremea asta?

Afară se auzi un zgomot de motor. Preotul ieşi să se uite ce e.

— Ce e? îl întrebă generalul când se întoarse.

— Nimic, zise preotul. Au adus alte bidoane cu dezinfectant.

Generalul scoase proviziile. Luară prânzul în linişte, cu hrană rece, după care generalul se întinse pe patul de campanie, în vreme ce preotul deschise o carte şi începu să citească.

O carte, îşi spuse generalul, ca şi când ar fi avut în faţă cel mai surprinzător obiect. Încercase şi el să citească ceva, dar nu reuşise. Ia câteva cărți la tine, îi spusese nevastă-sa, în ultima zi. Nişte cărţi amuzante, nu ceva plicticos. Poveşti de dragoste? o întrebase el râzând. De ce nu, îi răspunsese ea. Plictiseală o să ai din plin.

Ce o fi fost între el şi văduva colonelului? se întrebă, privind profilul preotului şi părul moale, fără niciun fir argintiu al acestuia.

Cât de frumoasă era! îşi spuse, punându-şi palmele sub ceafă şi privind în continuare pânza întinsă a cortului. Ploaia începuse din nou să picure pe ea.

Cerul era albastru-albastru, iar ea, atât de perfectă, proiectată pe cerul acela, încât te-ai fi putut întreba aproape furios: Doamne, de ce trebuie să existe femei aşa de frumoase?

Avea acum impresia că toate acestea se întâmplaseră cu mult timp în urmă şi nu în august, anul acela, într-una din serile minunate în care soarele ardea ca un ochi mare şi obosit şi ici, colo, prin ungherele orizontului, şovăielnice şi uşoare, tremurau primele umbre ale nopţii. Malul mării era

plin de oameni care se plimbau. Grupul lui stătea pe terasa hotelului şi privea apusul soarelui, bărcile şi pescăruşii zburând deasupra mării. Seara, când se aprindeau firmele colorate ale hotelurilor şi reclamele barurilor, ei se ridicau şi se plimbau pe ţărm împreună cu copiii sau se aşezau pe băncile de pe mal.

În după-amiaza aceea, pe terasă erau o mulţime de oameni, iar sticlele sclipeau în razele soarelui ca şi când ar fi fost vii. Despre ce vorbeau? îi era greu să-şi amintească despre ce vorbeau. Era una dintre discuţiile acelea obişnuite, care se sting împreună cu ziua şi nu lasă nimic în urmă, cu excepţia paharelor goale de pe masă.

Stând aşa, el simţise cum de la o altă masă cineva îl privea cu insistenţă. Întoarse capul încet şi întâlni pentru prima oară privirea ei, apoi pe cea a unei bătrâne şi a altcuiva, care şedea alături de ele. Vorbeau despre el, apoi dădură din cap şi-l priviră din nou insistent, în vreme ce tânăra femeie îi zâmbi discret. Apoi, brusc, unul dintre bărbaţi se ridică şi se apropie, niţeluş emoţionat.

— Domnule general…

Acesta a fost primul contact cu familia colonelului Z., care venise la plajă special pentru el. Erau tânăra şi frumoasa soţie a colonelului, mama şi doi veri ai acestuia. Îl căutaseră.

— Am aflat că ai primit această misiune sublimă şi sfântă, îi spuse bătrâna doamnă, şi suntem fericiţi să te cunoaştem.

— Pentru asta ne aflăm aici.

— L-am căutat în toţi anii războiului, zise bătrâna. De trei ori am trimis oameni să-l găsească şi de trei ori ei s-au întors cu mâinile goale. Al patrulea ne-a înşelat, a luat banii şi a dispărut cu ei. Când am aflat că vei merge dumneata, ne-au renăscut speranţele. Oh, avem mari speranţe, fiule, avem mari speranţe în tine.

— O să mă străduiesc, doamnă, o să fac tot posibilul.

— A fost atât de tânăr şi atât de talentat, zise bătrâna şi

ochii i se umplură de lacrimi. Toţi spuneau că va fi un geniu militar. Acelaşi lucru ne-a spus şi ministrul de Război, când a venit să ne transmită condoleanţe. A spus că este o pierdere mare, foarte mare pentru noi toţi. Dar el a fost fiul meu şi durerea cea mai mare este a mea, scuză-mă, Beti. Desigur, şi tu suferi, dragă. Te-ai arătat atât de demnă de el, atât de fidelă. Îţi aminteşti când a venit din Albania, în permisie, pentru două săptămâni? Numai două săptămâni, timp în care v-am şi făcut nunta, căci el trebuia să se întoarcă. Avea o misiune atât de importantă în ţara aia blestemată, că nu putea lipsi mai mult de două săptămâni. Îţi aminteşti, Beti?

— Da, mamă, îmi amintesc.

— Îţi aminteşti cum mai plângeai în capul scărilor, în vreme ce el îşi îmbrăca uniforma, iar eu încercam să te liniştesc şi pe tine, dar şi pe mine, după care au sunat cei de la Ministerul de Război… Avionul trebuia să plece peste jumătate de oră, iar el a coborât valvârtej pe scări, te-a sărutat pe tine, apoi pe mine şi a plecat. Oh, scuzaţi-mă că vorbesc aşa, dar sunt o sentimentală, zise şi-şi şterse lacrimile. Aşa am fost mereu.

În zilele următoare, s-au împrietenit tot mai mult, iar familia colonelului s-a apropiat de grupul lor. Mergeau împreună să joace tenis, se scăldau, se plimbau cu barca sau stăteau seara pe terasă, pe ţărmul mării. Soţiei lui nu-i plăcea această nouă relaţie, dar nu avea ce face. Se posomora când îl vedea plimbându-se pe malul mării cu Beti şi nu-i convenea nimic din ceea ce făcea el în prezenţa celeilalte. Vreau să ştiu despre ce discuţi atâta vreme cu ea? Despre colonel? Şi de ce nu? Să sporovăie bătrână toată ziua despre el, mai înţeleg, dar ea… Nu e frumos să vorbeşti aşa. Oamenii au păsul lor. M-au rugat să-i ajut. Trebuie să fiu uman. Aha, uman… Nu înţeleg chestia asta. Şi, în general, nu pricep de unde atâta prietenie, mai ales când e vorba de moarte. Destul. Toată pasiunea asta exagerată pentru soţul mort cu douăzeci de ani în urmă, cu

care ea a coabitat doar două săptămâni, are o singură explicaţie… Aha. Ştiu ce vei spune: averea bătrânei contese, moştenirea. Destul, nu vreau să mai aud asemenea lucruri. Misiunea mea este să găsesc şi să aduc osemintele colonelului. Altceva nu mă interesează.

Apoi, pe neaşteptate, Beti dispăru vreo două zile şi, când se întoarse, el desluşi în ochii ei o mare doză de răceală şi oboseală.

— Unde aţi fost? o întrebă când o întâlni în faţa hotelului. Era îmbrăcată în costum de baie şi purta o pereche de ochelari negri de soare, din aceia care seamănă cu o mască. Deşi era bronzată, el observă că ea se înroşise la faţă când el pronunţase numele preotului.

Ea începu apoi să-i povestească cum că bătrâna dorise cu tot dinadinsul să vorbească cu preotul despre fiul ei şi cum se dăduse ea peste cap să-i găsească adresa şi cum se liniştise bătrâna şi…

Dar el n-o asculta. Îi privea ca absent trupul gol, întrebându-se pentru prima oară: oare ce să fie între ea şi preot?

Apoi, zilele trecuseră una după alta, iar poveştile bătrânei contese despre talentele colonelului se reluau identic, ca şi cele despre vechimea şi nobleţea familiei şi, în vremea aceasta, Beti dispărea când şi când de pe plajă, iar când se întorcea, părea obosită şi distantă, ceea ce-l făcea pe el să-şi pună mereu aceeaşi întrebare.

Iar ei continuau să stea seara pe terasa largă a hotelului, sorbind tot felul de băuturi răcoritoare, în vreme ce actriţa de cinema, cea mai proaspătă cunoştinţă a lor, îi spunea mereu:

— Dumneavoastră, domnule general, îmi păreţi omul cel mai ciudat de pe plaja asta. Aveţi o aură misterioasă şi, când mă gândesc că, după toate zilele acestea minunate, o să mergeţi în Albania să adunaţi oase de morţi, mă trec flori de groază. Îmi păreţi asemenea eroului din balada unui poet german, pe care l-am făcut în şcoală, nu-i mai ţin

minte numele… Ca şi eroul ei, care se scoală din mormânt şi o porneşte călare sub lumina lunii. Uneori, visez cum îmi ciocăniţi la fereastră, în toiul nopţii. Doamne, ce oroare!

Iar el râdea, cu gândul aiurea, în vreme ce ceilalţi priveau extaziaţi asfinţitul soarelui, iar bătrâna mamă a colonelului repeta întruna:

— Ce mult îi plăceau şi lui frumuseţile lumii ăsteia! şi-şi ştergea ochii înlăcrimaţi.

În vremea aceasta, Beti era la fel de frumoasă şi de misterioasă ca şi până atunci, şi cerul la fel de azuriu, doar că, din când în când, la orizont începeau să se furişeze câţiva nori negri de ploaie, care călătoreau încet spre răsărit, spre Albania…

Generalul se ridică. În cort nu mai era nimeni. Ploaia nu se mai auzea deasupra şi, afară, probabil că oamenii reîncepuseră să sape. Ieşi din cort şi văzu că în aer stăruia aceeaşi negură umedă care acoperea coasta dealului. O bucată de timp urmări cu privirea păsările care zburau jos de tot, apoi i se păru că negurile încep să se urnească spre nord-est, acolo unde ar fi trebuit să se afle monumentul şi stâlpii vechi de telefon, cu firele întinse în zare.

Capitolul al nouălea

Preotul aprinse lampa cu petrol şi o puse pe măsuţă. Umbrele lor începură să se legene şi să se frângă pe pânza înclinată a cortului.

Frig, zise generalul, umezeala asta blestemată m-a pătruns până la piele.

Preotul începu să deschidă o conservă.

— Până mâine nu mai e mult, spuse.

— Nu mai am răbdare până atunci. Parcă aş fi un sălbatic şi, în plus, mai suntem şi nespălaţi.

— Măcar să nu fi fost aşa de frig.

— Treaba asta trebuia începută vara, zise generalul.

Ştia că fusese imposibil şi totuşi simţea că se mai linişteşte atunci când clevetea aşa.

— Vremea este într-adevăr groaznică, observă şi preotul. Astă-vară, negocierile au durat o mulţime. Treburi de stat.

— Pe naiba, făcu generalul.

Deschisese pe masă planul detaliat al cimitirului şi făcea pe el tot felul de însemnări.

— Oare pe unde or mai fi ceilalţi doi, colegii noştri? Poate că sapă tot pe stadionul unde i-am lăsat atunci.

— Nu le e uşor, zise preotul. Ei nu se bazează pe nimic.

— În vreme ce noi stăm excelent. Suntem cei mai moderni gropari din lume.

Celălalt nu răspunse.

— Doar că suntem cam nespălaţi, spuse generalul.

Afară, în întunericul nopţii, se auzi un cântec, încet de tot la început, născut în şoaptă, grav, apoi din ce în ce mai tare, cântecul se strecură spre cort şi se izbi de el ca ploaia sau ca vântul, în nopţile de toamnă, lăsându-ţi impresia că-l apasă din greu şi că-l zgâlţâie.

— Cântă groparii, zise generalul, ridicându-şi privirea de pe hartă.

Traseră cu urechea o bucată de vreme.

— E un obicei al albanezilor din câteva zone, spuse preotul. Când se adună trei, patru bărbaţi, încep să cânte. Obicei străvechi.

— Poate pentru că azi e sâmbătă seara.

— Poate. În plus, astăzi au luat salariul şi cu siguranţă au cumpărat vreo sticlă de rachiu de la ţărani.

— Am observat şi eu că uneori trag câte un păhărel, zise generalul. S-au săturat şi ei, se pare, de ceea ce fac.

— Când beau, încep să povestească fel de fel de istorii, adăugă preotul. Ăla mai bătrân le povesteşte întâmplări din război.

— O fi fost partizan?

— Mie aşa mi se pare.

— Atunci, treaba asta de aici îi aminteşte de anii războiului.

— Bineînţeles, spuse preotul. Iar cântecul este pentru el, în asemenea momente, o necesitate spirituală. Căci există o mai mare răsplată pentru un bătrân războinic decât să-i scoată din mormânt pe foştii lui duşmani? Asta e un fel de continuare a războiului.

Cântecul se unduia tărăgănat şi lent, iar celelalte voci, care ţineau isonul, îl sprijineau din toate părţile ca o blană moale şi caldă ce încerca să-l apere de întunericul şi umezeala nopţii. Apoi, corul s-a topit încetişor şi din adâncul lui s-a iţit o singură voce.

— El e, făcu generalul. Auziţi? Ce spune în cântecul ăsta?

— Este un vechi cântec ostăşesc.

— Pare dramatic. Puteţi să-i înţelegeţi cuvintele?

— Desigur. Vorbeşte despre un oştean albanez ucis în deşertul Arabiei. Când Albania era sub dominaţie turcească, albanezii făceau serviciul militar în cele mai îndepărtate colţuri ale imperiului.

— A, da. Mi-aţi mai spus-o.

— Dacă vreţi, vă traduc cuvintele.

— Vă rog.

Preotul ascultă o bucată de vreme.

— E greu de tradus exact, dar versurile sună cam aşa: Am rămas şi zac aici, camarazi ai mei, pe o coastă de deal, lângă Podul Qabeei.

— Un cântec despre deşert, care va să zică, spuse generalul ca trezit din somn şi revăzu cu ochii minţii desfăşurându-i-se sub picioare, ca un covor orbitor şi nesfârşit, pustiul. Încercă să meargă din nou pe covorul acela, aşa cum o făcuse cu ani în urmă, pe vremea când mărşăluia prin deşert ca tânăr locotenent.

— Salutaţi-o pe mama din partea mea, continuă să traducă preotul, şi spuneţi-i să vândă boul cel negru.

Afară, cântecul se subţia, gata gata să se rupă, apoi prindea iar puteri şi se răspândea peste tot în jur.

— Dacă mama întreabă de mine…

— Ei, făcu generalul, ce-o să-i spună maică-si?

Preotul ascultă din nou o bucată de vreme.

— Sensul cuvintelor e cam aşa, urmă preotul, dacă mama întreabă de mine, spuneţi-i că fiul ei s-a însurat cu trei femei, adică a „încasat” trei gloanţe, şi că la nunta lui au venit o mulţime de nuntaşi şi de rubedenii, acestea fiind ciorile şi corbii, care au început să-l înfulece pe mire.

— Teribil! exclamă generalul.

— Nu v-am spus eu?

Afară, cântecul s-a tensionat, ca şi când ar fi vrut să atingă un prag imposibil de atins, după care s-a curmat.

— Vor începe din nou, zise preotul. Când încep, nu se mai opresc.

Aşa se şi întâmplă. La început, se auzi numai vocea subţire, şocantă, a groparului bătrân, apoi îi răspunse un altul, după care, cei care ţineau isonul îşi uniră şi ei vocile într-una singură, făcând ca melodia să ţâşnească spre înaltul cerului.

Cei doi ascultară o vreme în linişte.

— Dar acesta? întrebă generalul. Despre ce vorbeşte cântecul acesta?

— E vorba despre ultimul război mondial, zise preotul.

— Aşa, în general?

— Nu. Din câte înţeleg eu din cuvintele lui, un partizan a fost ucis în luptă cu trupele noastre. Lui îi este dedicat cântecul.

— O fi fost ăla care s-a aruncat pe tanc, al cărui bust l-am întâlnit de câteva ori până acum?

— Nu cred. Dacă era ăla, am fi aflat din cântec.

Muncitorii începură un cântec nou.

— E ceva enervant în cântecele astea lungi, lungi de tot.

— Da, chiar enervant. Au nişte voci primitive.

— Pe mine mă înfioară. Sau, ca să fiu mai precis, îmi fac frică.

— Aşa e toată epica lor, spuse preotul.

— Dracu' ştie ce vor să spună popoarele astea în cântecele lor, zise generalul. Poţi să sapi şi să te strecori cu uşurinţă sub pământul lor, dar, în sufletul lor, niciodată.

Preotul nu-i răspunse şi tăcură o bună bucată de vreme. Afară, cântecul continua ca şi până atunci, fără pauze, şi generalul îl simţi peste tot în jurul său.

— Cât o să mai dureze? întrebă generalul.

— Nu ştiu, zise preotul. Poate până la ziuă.

— Fiţi atent, spuse generalul. Dacă ăştia se leagă de noi în vreun cântec de-al lor, notaţi totul.

— Desigur, zise preotul, privindu-şi ceasul. S-a făcut târziu.

— Mie nu mi-e somn, făcu generalul. Hai să bem, poate o să ne vină şi nouă cheful de cântat, adăugă, râzând.

Celălalt ridică din umeri, vrând parcă să spună: dumneavoastră ştiţi că eu nu beau.

Generalul dădu din cap disperat.

— E cea mai bună ocazie ca să începeţi, spuse. Iarnă. Un cort pe munte. Monotonie.

Generalul scoase din servietă o sticlă.

— Ce să fac, o să beau singur, zise, umplându-şi paharul, şi umbra lui uriaşă se mişcă pe pânza cortului ca

pe un ecran.

Preotul se întinse să se culce.

Generalul goli două pahare, apoi se ridică, aprinse reşoul şi puse deasupra ibricul de cafea. Învăţase de ani buni să-şi facă singur cafeaua. Totuşi, acum i se păru amară.

Stătu o bucată de vreme cu mâinile încrucişate, fără să se gândească la nimic, apoi ieşi afară. Ploaia continua să cadă, iar noaptea era atât de întunecoasă, încât avu senzaţia că este pierdut în spaţiu. Spre uimirea lui, groparii se opriseră din cântat, dar lui, cine ştie din ce motiv, îi era teamă că vor reîncepe.

Şi într-adevăr, nu peste mult timp, cântecul umplu din nou pustietatea. Vocea bătrânului urcă, urcă neîntrerupt, până ce rămase o clipă suspendată în aer, după care se năpusti spre pământ şi se amestecă printre vocile celelalte, ca o scânteie ce cade pe jeraticul din vatră.

Fulgeră undeva, departe, şi preţ de o secundă generalul zări cortul alb al muncitorilor şi camionul imens, stând strâmb pe coasta povârnită, gata-gata să se răstoarne şi s-o ia la vale. Apoi, totul se cufunda iarăşi în beznă.

Generalul asculta şi încerca să înţeleagă sensul cuvintelor. Era un cântec lung şi trist. Nesfârşit.

Poate că-şi aminteşte de tovarăşii căzuţi, îşi spuse el. Unul dintre cei care-l vizitaseră înaintea plecării îi spusese că albanezii îşi pomenesc adesea camarazii ucişi în luptă. Cine ştie ce-o fi în capul acestui bătrân gropar, se întrebă generalul. Ziua face groapă după groapă, iar noaptea îşi cântă isprăvile din război.

Îl detestă, cu siguranţă. Îi vede ura în ochi. Şi nici nu e de mirare. Doi duşmani de moarte, având o treabă comună de făcut, ca doi bivoli care trag la acelaşi jug. Unul negru, celălalt tot negru. Bucuria unuia, motiv de supărare pentru celălalt. Un gropar care sapă şase zile pe săptămână, iar într-a şaptea cântă. Şi un general care face acelaşi lucru şase zile la rând, dar care nici nu ştie şi nici nu vrea să cânte.

O bucată de vreme încercă să-şi închipuie cam cum ar putea fi cântecul lui despre soldaţii pe care-i dezgropa, apoi dădu din cap cu amărăciune. Bocet de jale, cu siguranţă.

Capitolul al zecelea

În puţinele ore care i-au mai rămas din noaptea aceea, generalul avu un somn agitat.

Dimineaţa, îl treziră glasurile muncitorilor. Oamenii scoteau din pământul îngheţat beţele metalice şi îşi împachetau cortul, aruncându-le de-a valma în camion, deasupra cutiilor cu oseminte. În fine, şoferii porniră motoarele.

Preotul se sculase mai devreme şi pregătea acum cafeaua. Flacăra albăstruie a reşoului îi lumina din când în când chipul. De afară, pătrundea lumina tulbure a dimineţii.

Generalului i se făcu dor de casă.

— Bună dimineaţa, zise.

— Bună, răspunse preotul. Cum aţi dormit?

— Râu. A fost foarte rece, mai ales spre miezul nopţii.

— Vă beţi cafeaua în pat?

— Da. Mulţumesc.

Preotul îi dădu ceşcuţa cu cafea fierbinte, iar generalul îi mulţumi din nou.

Puţin după aceea ieşiră pe pajişte. Muncitorii începură să le demonteze cortul. Ploaia încetase, dar pământul era moale şi gropile făcute în ajun erau pline pe jumătate cu apă.

Spre răsărit, din spatele norilor, soarele se ridica deasupra orizontului ca o pată alburie, când mai luminoasă, când mai tulbure.

În maşină era cald şi generalul începu să moţăie.

Călătoreau de mai bine de două ore, când şoferul frână pe neaşteptate.

Generalul şterse aburul de pe geam şi zări în mijlocul drumului un tânăr mărunţel, îmbrăcat cu haine negre, strânse pe corp, care ridicase mâna în direcţia maşinii. Camionul frână cu zgomot doi paşi mai încolo.

Şoferul automobilului scoase capul pe geam.

— N-avem loc, băiete, spuse.

Dar băieţandrul zise repede ceva şi arătă cu mâna spre marginea şoselei.

— Ce-i cu omul acela? întrebă preotul.

Generalul se întinse să vadă mai bine. Dincolo de şosea, pe un bolovan, şedea un ţăran bătrân, cu sumanul negru aruncat pe spinare. Alături, era o ladă de lemn. Ceva mai încolo, aştepta în linişte un măgar, stropit cu noroi din cap până-n picioare.

— Ce se întâmplă? întrebă generalul.

— Nu se ştie. Acum vom afla, răspunse preotul.

Specialistul albanez coborâse din camion şi discuta cu cei doi săteni. Bătrânul se ridică icnind. Specialistul se apropie de automobil.

— Ei? făcu generalul.

— Un soldat, zise specialistul.

— De-al nostru?

— Da, răspunse celălalt şi arătă cu mâna spre lada de lemn. A muncit la săteanul acesta şi mai pe urmă a fost ucis.

Generalul deschise portiera şi ieşi din maşină.

— N-am înţeles prea bine, zise preotul şi se apropie de ţăran.

— Soldatul a muncit la moară la săteanul acesta, îi explică specialistul. Până când l-au prins şi l-au ucis.

— Aha, făcu preotul, trebuie să fie vreun dezertor.

Specialistul îl întrebă pe sătean şi omul îi răspunse.

— Dezertor, confirmă specialistul.

Generalul, care nu auzise discuţia dintre ei, se apropie încet de micul grup, având pe chip o expresie gravă. Arbora această mină ori de câte ori avea de-a face cu săteni albanezi îmbrăcaţi în straie tradiţionale şi încălţaţi în opinci.

— Despre ce este vorba? întrebă el. Acum, când zilele reci şi monotone de la munte deveniseră o amintire, îşi îmbrăcase uniforma cea nouă, iar sentimentul de măreţie a

misiunii pe care o avea pusese din nou stăpânire pe el.

Ţăranul era tras la faţă şi avea ochii cenuşii. Scoase încet tabachera, îşi umplu luleaua cu tutun şi o aprinse cu cremenea. Generalul băgă de seamă că omul avea degetele subţiri şi uscate ca nişte vreascuri. Băiatul încremenise în mijlocul drumului, privindu-l cu uimire pe general.

— Aşteptăm aici de trei ore, spuse bătrânul. Am plecat de acasă pe întuneric. Ieri, mi-au spus unii că maşinile vor trece pe aici, drept pentru care am hotărât să vin împreună cu nepotu-meu şi să vă aştept la şosea. Am oprit o mulţime de maşini până acum, dar toţi şoferii mi-au răspuns că ei nu duc morţi în maşină. Ba chiar, vreo doi, trei m-au luat drept nebun.

— Dumneavoastră l-aţi îngropat? îl întrebă generalul.

— Da, zise ţăranul, cine altul? El a trăit la noi.

— Vasăzică, a trăit la dumneavoastră, făcu generalul. Aş vrea să ştiu, dacă se poate, în ce relaţii eraţi cu el. Ce treabă avea acest soldat, aparţinând armatei unui stat mare, cu dumneavoastră; vreau să ştiu ce l-a atras şi cum de a rămas de bunăvoie printre dumneavoastră. Sunteţi ţăran, nu-i aşa?

Specialistul a tradus mai scurt şi mai pe şleau vorbele generalului.

Ţăranul şi-a scos luleaua din gură şi i-a privit pe general în ochi.

— A fost slugă la mine, zise. O ştie tot satul.

Generalul se încruntă şi se înroşi la faţă de necaz. Abia acum înţelesese despre ce era vorba. Îl privi duşmănos pe morar, ca şi când ar fi vrut să-i spună: zi, opincarule, zi tot ce ai de zis, apoi îşi aprinse o ţigară, rupând, de furie, două, trei beţe de chibrit.

— E un soldat dezertor, îi explică preotul, dintre aceia care au muncit ca... ca... argaţi, ca să nu spun ca slugi la albanezi.

Generalul se strâmbă la faţă.

— Cum îl chema? întrebă specialistul.

— Nu ştiu, zise săteanul. Noi l-am strigat „soldat” şi aşa i-a rămas numele până la sfârşit.

— Când i-ai dezgropat oasele?

— Alaltăieri, spuse bătrânul. Am auzit că e cineva care le adună şi mi-am zis că ar fi bine să-l scot şi să-l predau. Să-l ducă, săracu’, la el acasă.

— Nu cumva ai găsit şi un medalion?

— Medalie? se miră ţăranul. Nu era el de medalie, fiule. La treabă zbârnâia, dar la război nu-l prea trăgea inima.

— Nu medalie, unchiule, îl întrerupse zâmbind specialistul, medalion. Ceva ca un ban rotund, cu chipul Maicii Domnului.

Ţăranul ridică din umeri.

— Nu, n-am găsit aşa ceva. Am adunat oasele unul câte unul, dar nu am găsit altceva.

— Aţi făcut o faptă bună, zise preotul. V-aţi făcut datoria de creştin.

— Cine s-o fi făcut în locul meu? spuse ţăranul. Era obligaţia mea s-o fac.

— Vă mulţumim, se înclină preotul, în numele mamei acestui soldat.

Bătrânul se dădu mai aproape de preot, care îi păru, pesemne, mai amabil şi începu să-i explice cum făcuse, arătându-i din când în când cu mâna sicriul din lemn de plop, cioplit grosolan.

— Ieri am făcut cosciugul şi azi, în zori, am pornit încoace împreună cu nepotu-meu. Am ajuns cu greu. Unde te uiţi, numai mlaştină. Măgarul a căzut de două ori în bălţoace, ia uite-l în ce hal a ajuns.

Preotul îl asculta cu atenţie.

— Dar pe soldat, dumneavoastră l-aţi ucis? întrebă pe neaşteptate, pe un ton liniştit, fără să-l slăbească pe ţăran din ochi.

Omul făcu un gest de surprindere şi-şi scoase luleaua din gură, ca pentru a îndepărta o piedică din calea cuvintelor. Apoi râse într-un mod straniu.

— Aţi înnebunit? De ce să-l omor eu?

Zâmbi şi preotul, ca şi când ar fi vrut să spună „uite că se mai întâmplă şi lucruri din astea” .

Fără a se adresa nimănui, morarul începu să povestească cum fusese ucis soldatul, în toamna aceea greu de uitat, de trupele de represalii ale Batalionului Albastru. Apoi, amintindu-şi întrebarea preotului, căzu din nou pe gânduri.

— De ce vorbesc ăştia aşa, fiule? îl întrebă în şoaptă pe specialist.

— Sunt străini, unchiule, au alte obiceiuri.

— Se chinuie omul, face o groază de drum şi când colo…

— Lasă, nu-ţi mai bate capul, neicuţă, îi spuse unul dintre muncitori, care coborâse din camion ca să urce sicriul. De-acu’ rămâi sănătos, noi plecăm.

În vreme ce săteanul discuta cu specialistul, iar muncitorii se căzneau să salte lada în camion, generalul, care se pregătea şi el să urce în maşină, se întoarse cu un gest brusc spre ceilalţi.

— Vrea recompensă? îl întrebă pe specialist.

Specialistul se înroşi la faţă.

— Nu.

— Are tot dreptul, spuse generalul. Suntem pregătiţi să-l plătim.

— Nu vrea nicio recompensă, repetă specialistul.

Generalul, care credea că găsise cea mai bună soluţie pentru a se răzbuna pentru ofensa de adineauri, insistă:

— Oricum, spuneţi-i că noi am vrea să-l răsplătim.

Specialistul o ţinu însă pe a lui.

— Noi dorim să vă plătim munca, îi spuse preotul cu blândeţe morarului. Cât aţi vrea?

Ţăranul se încruntă şi-l fixă cu privirea.

— Nimic, zise.

— Totuşi, v-aţi chinuit, v-aţi pierdut câteva ceasuri, ca să nu mai vorbim şi de lemn…

— Nimic, spuse iar morarul.

— Dar l-aţi ţinut pe mâncare, atâta vreme, pe soldatul

ăsta. Am putea să vă despăgubim noi.

Nervos, ţăranul îşi smulse luleaua din gură.

— Şi eu i-am rămas dator lui, pufni acesta, nu i-am dat niciun ban. N-aţi vrea să vă dau dumneavoastră?

După care le întoarse spatele şi o porni spre locul unde îşi lăsase măgarul.

În vreme ce maşina se punea în mişcare, băiatul îi spuse ceva la ureche bătrânului, care făcu semn cu mâna spre automobil.

— Aşteptaţi, afurisiţilor, că uitasem. Am ceva de la el ce trebuie să vă dau, şi strecură mâna sub suman.

— Caută banii, zise generalul, când îl văzu pe bătrân scotocindu-se în buzunare, vedeţi? Ştiam eu.

— Ce-i asta? făcu specialistul şi coborî din maşină.

— Un caiet, spuse bătrânul. În care scria când şi când. Uite-l.

Specialistul întinse mâna să-l ia. Era un caiet obişnuit, cu filele acoperite cu un scris mărunt.

— O fi ceva pentru familie, zise bătrânul, altfel nici nu vi l-aş fi dat. Cine ştie ce-o fi mâzgălit în el, sărmanul. Poate că i-o fi lăsat vreunuia în grijă oile şi caprele. N-am vrut să-l întreb. Dacă o fi avut oi sau capre, cu siguranţă că până acum i le-a mâncat lupul.

— Mulţumim! spuse specialistul. Aici trebuie să fie cu siguranţă şi numele lui.

— Noi îl strigam „soldat”, zise bătrânul. Nimeni nu s-a gândit să-l întrebe de nume.

Specialistul urcă în maşină.

— Drum bun! îi ură morarul specialistului. Mergeţi sănătoşi.

— Alt jurnal, făcu generalul, răsfoind caietul. Al câtelea e?

— Al şaselea, zise preotul.

Maşinile o porniră una după alta. Generalul privi înapoi şi-l zări pe ţăran stând nemişcat un moment şi uitându-se în urma lor, după care se întoarse, îndemnă măgarul să

meargă şi o luă la pas împreună cu nepotul.

Capitolul al unsprezecelea

De cum urcă în maşină, neavând ce face, generalul începu să răsfoiască jurnalul. Prima pagină lipsea (din majoritatea jurnalelor găsite lipseau, de regulă, primele pagini). Totuşi, când începu să citească, pricepu că nu lipseau decât câteva fraze. Probabil că pe prima pagină necunoscutul notase câteva informaţii despre persoana sa, după care, închipuindu-şi că nu făcuse bine, o rupsese. Generalul citi mai departe:

important este ca acest caiet să nu-l găsească nimeni. Aici nu e niciun pericol: în primul rând, pentru că toţi cei din familia morarului sunt analfabeţi şi în al doilea rând, asta e o limbă străină pentru ei.

Aseară, când morarul m-a văzut scriind, a căscat ochii mari şi m-a întrebat:

— Ce scrii tu acolo, soldat?

Toţi pe aici mă strigă „soldat". Nimeni nu m-a întrebat cum mă cheamă în realitate. „Soldat" mă strigă şi nevasta morarului şi singura lor fată, Kristina. Ba chiar, mi se pare că prima care m-a strigat aşa a fost Kristina. Asta s-a întâmplat în ziua în care batalionul nostru a fost nimicit de partizani. Fugind, am aruncat puşca în bălării şi am ajuns într-o viroagă părăginită. Am ţinut apoi întruna malul unui pârâu, pentru că ştiam că pe malul apelor se află întotdeauna aşezări omeneşti. Şi n-am greşit. Pârâiaşul nu era altceva decât iazul morii ăsteia. Când m-am apropiat de poarta lor, fata albaneză, care cu greu reuşise să-şi potolească câinele, a strigat speriată: „Tată, a venit un soldat".

Din ziua aceea mi-am început viaţa de argat. Uneori mă mir şi singur cum de s-a întâmplat ca eu, soldat al Diviziei de Fier, să devin sluga unui morar albanez şi să port pe cap

un fes alb, cum poartă ţăranii din partea locului.

— Eu îţi dau de mâncare şi te apăr, mi-a zis morarul dacă o să mă ajuţi la muncă. Băiatul pe care l-am avut până acum a plecat la partizani. Numai să nu-mi faci vreo belea, mi-a mai spus. Dacă aflu ceva, ai încurcat-o cu mine, te spânzur de stâlpul morii. Ăsta a fost contractul nostru. De atunci a trecut o lună. Fac tot felul de munci: tai lemn în pădure, spăl jgheabul, curăţ pietrele morii repar ciuberele, deşert şi umplu sacii.

Camarazii din batalion şi familia mă cred cu siguranţă mort. Dacă m-ar vedea cum sunt acum, eu, fostul soldat „de fier", alb de făină din cap până-n picioare şi cu fesul ăsta pe cap, ar râde de s-ar prăpădi.

25 februarie

O zi plicticoasă. Bate un vânt cumplit, ce pare că va smulge moara din ţâţâni. N-avem treabă. Sunt puţini sătenii care îndrăznesc, pe vremea asta, să iasă din casă şi să vină la moară cu câte un sac de porumb în spate. Câmpurile au rămas nelucrate anul ăsta. Multe dintre ele s-au sălbăticit. Cei care vin la moară povestesc lucruri îngrozitoare.

Urlet de vânt. Zi şi noapte. Ai impresia că pe lumea asta n-a mai rămas decât vântul.

martie 1943

Morarul se poartă bine cu mine. Ieri, am reparat o porţiune de acoperiş, smulsă de vânt. A fost mulţumit.

— Tu, soldat, eşti priceput la orice, mi-a spus. Şi privindu-mă ironic din cap până-n picioare, a adăugat: Doar cu războiul nu le ai.

M-am înroşit. Era pentru prima oară când cineva pomenea despre dezertarea mea.

Apoi, m-a bătut pe umeri.

— N-am vrut să te supăr, mi-a zis zâmbind, am vorbit şi eu aşa, ca prostul.

Discuţia asta n-am putut-o uita toată ziua.

Am băgat de seamă că aici curajul în luptă e la mare preţ. Se pare că eu i-am părut un fricos. Un asemenea zdrahon, de unu optzeci şi doi dezertor. Hm.

Ce rău că mă cred un biet fugar. Mi-e ruşine mai ales de Kristina! Are 17 ani. Ori de câte ori o privesc, simt un gol în piept, ceva ca atunci când ţi se dezumflă roata la bicicletă.

după-amiază

O întâmplare neobişnuită. Eram în pădure, să tai lemne. Când m-am întors, am văzut pe cineva în pragul morii. Am rămas ca trăsnit. Omul fluiera un cântec de-ale noastre. Când m-am apropiat, am văzut că purta nişte rămăşiţe de haine militare.

— Hei prietene, l-am strigat.

El şi-a întrerupt fluieratul şi a sărit în picioare. Ne-am îmbrăţişat, deşi nu ne cunoşteam. Ne-am aşezat pe prag.

În câteva minute ne-am spus totul: divizia de unde fugisem, de câtă vreme, ce făceam acum. Omul venise cu „stăpânul" lui, un sătean din satul vecin, să macine doi saci cu porumb. Mi-a spus că filmul (adică războiul), din câte povesteau fugarii, avea să se termine curând, că nimeni nu va avea curajul să ne ceară socoteală pentru ceea ce făcusem, din contră, chiar, aveau să fie luaţi la întrebări cei care ne trimiseseră la filmul ăsta. Apoi mi-a zis că sunt mulţi alţii ca noi care trăiesc pe lângă ţăranii albanezi. Ne-am prăpădit de râs când mi-a spus cu ce se ocupau ăilalţi, de la păscutul vacii până la îngrijitul copiilor, ca dădacă.

— Doar cu femeile o ducem rău, mi-a zis. La albanezi asta e o chestie de onoare. Dacă te-ai dat la o femeie de-a lor, ăla eşti, pe cuvânt. În schimb tu, prietene, văd că ţi-ai aranjat bine treaba, şi mi-a făcut cu ochiul. Am văzut-o pe fata lu' jupânu. S-o bei într-un pahar cu apă!

— Eşti nebun? l-am întrebat. Nici prin cap nu-mi trece. Chiar tu ai zis ce ţi se poate întâmpla.

— Am zis, am zis, dar aici e altfel. Loc frumos, liniştit, mai ceva ca-n Elveţia.

Dinăuntru se auzeau bocănind pietrele morii.

El şi-a răsucit o ţigară, aşa cum fac sătenii albanezi.

— Ia zi, m-a întrebat, ai auzit ceva despre Batalionul Albastru?

Mi-a tresărit inima.

— Nu, i-am zis, de ce?

A fost de ajuns pomenirea numelui acela pentru ca toată veselia de dinainte să dispară într-o clipă.

— Văd că te-ai posomorât, mi-a spus, dar nu-ţi fă griji. Batalionul se învârteşte pe undeva, prin Albania centrală, de unde se aud numai grozăvii dar tu să nu-ţi faci probleme. Ar putea ajunge aici? Ar putea. Caută mai ales dezertori, dar tu… M-am ridicat ca să nu-i mai aud cuvintele „nu-ţi fă griji” , dar el mi-a servit imediat alte zvonuri. Stăpânii noştri, morarul şi săteanul se aşezaseră temeinic la vorbă înăuntru. Cum s-a măcinat porumbul, cei doi străini şi-au aruncat în spate câte un sac cu mălai şi au plecat, ţăranul înainte şi soldatul în urmă.

2 aprilie, duminică

Ori de câte ori aud sunet de talangă, mă bucur. Singur, mă plictisesc.

Morarul e un om corect, dar are un mare defect, vorbeşte puţin. Am observat că, în general, albanezii vorbesc puţin, mai ales bărbaţii. Cât e ziulica de lungă, stă cu luleaua în gură. Vorbesc mai mult cu nevastă-sa, „tanti Frosa”. Ea mă descoase în fel şi chip, mai ales despre ai mei. Eu îi spun că mi-e dor de ei. Ea mă priveşte cu milă. Dă din cap.

— Acum, când tu eşti plecat, m-a întrebat odată, cine-ţi vede de oi şi de capre?

Eu am râs.

— Noi nu avem nici oi, nici capre. Locuim la oraş.

— Dacă le-aţi fi avut, acum, când tu eşti plecat, le-ar fi

mâncat lupul. Of, fiule, acum şi oamenii au început să se sfâşie unul pe altul ca lupii.

N-am ştiut ce să-i zic.

Într-o altă zi m-a întrebat despre medalion.

— Îl avem ca semn de recunoaştere, dacă murim în luptă, să ştie cine suntem. Uite, aici sub chipul Sfintei Maria, e un număr, vezi? E numărul meu.

Tanti Frosa şi-a pus nişte ochelari caraghioşi cu o lentilă spartă.

— Şi cine v-a dat asta?

— Comandanţii

— Lua-i-ar naiba! a spus şi a plecat bodogănind.

Astea sunt discuţiile mele cu tanti Frosa. În schimb, pe Kristina o văd rar. Şi mai rar vorbesc cu ea. Când, de fapt, cu ea aş dori să vorbesc cel mai mult, mai ales acum, când am învăţat binişor şi albaneza. Dar ea nu prea apare pe la moară. Roboteşte toată ziua prin casă sau lucrează la războiul de ţesut. Chiar când ne cheamă la masă, nu stă mai mult de câteva clipe în uşă. Mă priveşte în treacăt cu ochii ei blânzi apoi întoarce capul.

Uneori nici nu coboară măcar, ci strigă de la fereastră:

— Soldat, spune-i tatei că prânzul e gata.

Nu fac un secret din faptul că seara mă gândesc la ea. Uneori, ies la poartă şi privesc în noapte. Ascult susurul apei din iaz şi mă gândesc la tot felul de lucruri. Alteori, mă joc cu câinele, cu Djuvi.

aprilie

Astăzi Kristina mi-a zâmbit. Noaptea trecută, în moară au intrat hoţii. L-au rănit pe Djuvi. Rău de tot. Sunt cu toţii disperaţi.

mai, în jurul orei 3

A trecut un sătean cu un ceas turcesc. E ceva vreme de când n-am mai văzut un ceas.

Mă gândesc la tot felul de lucruri, dar în special la

Kristina, îmi imaginez tot felul de scene stupide cu ea. Ştiu că sunt prostii. Totuşi nu mă pot abţine.

Ieri, la amiază, eram lungit lângă jgheabul morii. Nu prea ştiam ce să fac. Aruncam cu pietricele în apă. De jur împrejur foşneau sălciile. Gâlgâitul apei te îmbia la somn.

Deodată, am auzit zgomote, paşi voci fluierături, galop de cai. M-am ridicat şi ce credeţi că am văzut? Ai noştri veneau şiruri-şiruri pe potecă. Am vrut s-o şterg, dar nu ştiu ce m-a împins să fac exact contrariul: le-am ieşit în întâmpinare.

— Asta e moara? m-a întrebat unul, făcându-mi un semn discret.

— Da, i-am răspuns speriat.

— Hai, fraţilor, să-i punem foc! a strigat omul şi s-a năpustit primul. După el toţi ceilalţi. Şi în urma lor, eu. Nu ştiu prin ce minune mi s-au dezlegat picioarele, am devenit viclean şi sprinten, iar în suflet mi s-a aprins toată ura şi sălbăticia care mi-au răbufnit anul trecut, când am ars şase sate la rând, în timpul Operaţiunii de Iarnă.

M-am aruncat, aşadar, înainte, urlând ca turbat. Doi inşi puneau foc la moară. Alţi câţiva veneau târându-l pe morar. L-au scos până în pragul morii şi i-au tras un glonţ în cap.

Mi-am amintit de Kristina. Am urcat scările în fugă. Din casă o aduceau legată fedeleş pe tanti Frosa. Ea m-a văzut şi m-a scuipat în faţă.

— Ah, câine, ah, trădătorule.

M-am făcut că n-o văd. Mă gândeam doar la Kristina. Am dat buzna în camera unde dormea şi m-am aruncat pe pat. Kristina tremura toată.

— Soldat, nu, soldat!

Dar mie mi se urcase sângele la cap. Repede, repede, îmi spuneam, nu e timp.

Am zvârlit plapuma de pe ea, i-am rupt cu unghiile cămaşa subţire şi am strâns-o în braţe.

— Soldat, soldatule!

Brusc, m-am trezit. Se auzea glasul Kristinei care mă chema. În jur, ca şi până atunci, apa gâlgâia liniştit şi se simţea aroma ierburilor. Dormisem niţeluş.

— Soldat, soldatule!

Cu paşi leneşi m-am îndreptat spre casă. Kristina ieşise la fereastra din mijloc.

— Te caută mama, mi-a spus.

Eu mă mai frecam încă la ochi.

Dac-ar fi ştiut ea ce vis am avut!

24 iunie 43

De la Gjirokastra vin mereu orăşeni refugiaţi. Sunt osteniţi, cu bagaje în spinare; femeile târăsc câte un copil iar bătrânii abia mai păşesc. Sunt cuprinşi cu toţii de groază. Spun că oraşul va fi ars până-n temelii. Unii sunt siguri chiar că va fi minat.

Gjirokastra e bombardată zilnic. Uneori mă urc în platanul cel mare şi privesc oraşul. Am fost încartiruit un an şi ceva acolo, cunosc toate străzile şi străduţele, pe toţi cârciumarii şi proxeneţii. Cunosc şi două curve în cartierul Varosh.

Avioanele sunt punctuale. La început apar din nord, dinspre Tepelena. Primele care deschid focul sunt antiaerienele din Grihot. De acolo nu se aud exploziile, se văd în schimb norişorii de fum ai exploziilor. Apoi încep să tragă tunurile de la geamie, dar nici ele nu fac mare brânză. Avioanele continuă să zboare nestingherite spre oraş, iar în momentul acela eu îmi imaginez cum, la Gjirokastra, încep să urle sirenele, iar oamenii aleargă îngroziţi spre pivniţe, de nu-ţi vine să crezi că toată brambureala aceea este provocată de două-trei flecuşteţe, care zboară sclipind în razele soarelui ca nişte bănuţi de argint aruncaţi pe cer.

Ultimul intră în acţiune tunul din cetate, un obuzier străvechi de care ne minunam cu toţii. De aici se văd bine manevrele avioanelor, care cad în picaj deasupra

aerodromului militar, dau drumul la bombe şi apoi se îndepărtează calme şi sclipitoare, ca şi când n-ar avea nicio legătură cu norii de fum negru pe care-i lasă în urma lor peste tot.

Toate acestea se văd ziua, căci noaptea e camuflaj obligatoriu. De îndată ce vine seara, totul se cufundă în întuneric. La început, se pierd în beznă străduţele, casele mai scunde, podul de peste râu, apoi cartiere întregi, începând cu cele de jos, podeţele pârâurilor, casele înalte şi printre cele din urmă, cetatea, clopotniţele şi minaretele, cu cuiburile lor de berze cu tot.

Aseară, în vreme ce priveam oraşul cufundându-se în întuneric, mi-am amintit de o noapte asemănătoare, cu trei ani în urmă, când compania noastră a trecut pentru prima oară prin Gjirokastra, spre sud.

Era o noapte întunecoasă de vară. Eram epuizaţi nespălaţi şi morocănoşi dar, cum am ajuns la cazarma de la Grihot, am cerut voie să mergem la bordel. Comandantul a fost de acord. Ne-am înviorat într-o clipită. Aşa cum eram, neraşi murdari de noroi cu armele în spate, ne-am aliniat şi am ieşit încolonaţi pe poarta cazărmii. Casa de toleranţă era în oraş, astfel că, după marşul acela ucigător, a trebuit să mai facem încă vreo doi-trei kilometri până acolo. Dar drumul acesta ni s-a părut floare la ureche. Mergeam în şir pe şoseaua cufundată în întuneric, făcând glume proaste şi luându-ne peste picior unul pe altul. Eram fericiţi. Auzisem deseori vorbindu-se despre bordelul acela, iar acum abia aşteptam să ajungem acolo. Palatul din poveste să fi fost şi nu ne-ar fi atras aşa.

La pod, am fost controlaţi de santinelele de la postul de pază, după care am început să înaintăm pe străduţele în pantă. Oraşul părea mort. Ghetele noastre de munte scârţăiau pe pavaj. Cu siguranţă că localnicii care se ascundeau în spatele zidurilor şi al porţilor grele, tremurau de teama vreunui nou masacru. De unde să ştie ei unde mergeam noi!

În cele din urmă, am ajuns în faţa „casei”. Am rămas afară, în vreme ce ofiţerul nostru a împins poarta şi a intrat.

Casa era cufundată în întuneric. Se pare că înăuntru nu se afla niciun vizitator.

— Ori le-a furat somnul? a întrebat unul dintre noi, nerăbdător.

— Dacă dorm, trebuie să se scoale urgent.

— Aşa e, a zis altul. Noi suntem soldaţi şi datoria lor e să ne respecte. Cu atât mai mult cu cât suntem şi în trecere.

— Azi eşti, mâine nu eşti, a adăugat unul cu voce subţire şi răguşită.

Dar poarta s-a deschis, ofiţerul a ieşit şi noi ne-am adunat grămadă în jurul tui.

— La ascultaţi aici, ne-a spus el. O să intraţi imediat. Numai că aveţi grijă să păstraţi ordinea, pentru că altfel o să vă duc înapoi la cazarmă. Hai, alinierea!

Ne-am încolonat, dar numai aliniere nu era aia.

— Atenţie, ne-a zis ofiţerul, înăuntru e întuneric. E zăpuşeală, geamurile sunt deschise şi-i interzis să aprinzi lumina din cauza camuflajului. Să nu încerce careva să aprindă vreun chibrit, că dă de dracu’. Ceva mai încolo e un punct de observaţie cu mitralieră.

— În regulă, au răspuns câteva voci. La ce ne trebuie lumină? O facem fără lumină.

— Corect, nu ne trebuie lumină! Ne trebuie…

— Gura, mârlane, a mârâit ofiţerul. Linişte! Hai primii cinci, şase.

Primii au şi dat buzna, împingându-se unii pe alţii.

— Să nu vă pierdeţi puştile, le-a strigat ofiţerul. Apoi s-a întors spre noi. Următorii şase să vină cu mine, a zis.

Printre aceştia eram şi eu. Am păşit ca năuci pe dalele curţii apoi am urcat treptele. Înăuntru era beznă. Puţin după aceea am avut senzaţia că am rămas singur. Pe ceilalţi parcă-i înghiţise pământul. Mergeam prin întuneric, când am auzit un geamăt, apoi încă unul. Mi s-a urcat

sângele în cap, am intrat printr-o uşă deschisă şi am auzit pe cineva suflând din greu. Am ieşit imediat şi am pătruns într-o altă cameră. În întuneric, într-un colţ, am zărit ca prin ceaţă ceva alb. Am făcut doi paşi înăuntru şi am rămas aşa.

— Vino, m-a îndemnat un glas de femeie.

Am înaintat niţeluş speriat, am întins braţele şi am atins-o. Era goală. Mâinile mele au alunecat pe trupul ei umed de sudoare, iar ochii mi s-au împăienjenit. Nu-mi dădeam seama unde era patul.

— Lasă arma, mi-a spus cu o voce calmă.

Eu mi-am dat jos puşca şi am sprijinit-o de perete. Ea s-a întins pe pat.

Nu-i desluşeam chipul în întuneric, dar după voce şi după sâni părea tânără.

— Scuză-mă, i-am spus câteva minute mai târziu, stând cu capul pe braţul ei. Scuză-mă că sunt aşa de murdar.

— Nu-i nimic, a zis ea cu glas indiferent. Asta însemna că era obişnuită de mult cu sudoarea de soldat. Unde vă duceţi? m-a întrebat.

— În sud, i-am zis, pe front.

Ea n-a mai zis nimic şi astea au fost singurele cuvinte pe care le-am schimbat.

M-am chinuit să-i desluşesc trăsăturile feţei, dar mi-a fost imposibil. M-am ridicat încet, mi-am luat puşca, am aruncat-o în spate şi am întors încă o dată capul spre pata aceea albă şi nemişcată.

— Noapte bună! i-am zis.

— Noapte bună! mi-a răspuns fără chef şi am ieşit. Am găsit cu greu treptele şi am coborât în curte. Cei care terminaseră aşteptau afară, fumând în întuneric, stând pe jos, cu puşca între genunchi.

Peste un ceas mergeam din nou pe şosea, de data aceasta în linişte, fără să mai facem poante, ascultând doar bocănitul amestecat al paşilor noştri, morocănoşi, osteniţi şi mânjiţi cu noroi ca nişte diavoli.

— Beznă afurisită, a spus careva ca prin somn. Nu i-a răspuns nimeni.

Peste un timp, când divizia noastră a trecut iar prin Gjirokastra, am cerut să mergem din nou la casa de toleranţă, dar ni s-a spus că fusese închisă. Nu mai ţin minte de ce, dar cred că se întâmplase ceva, fusese ucisă una dintre fete, iar apoi le transferaseră şi pe celelalte. Când am auzit chestia asta, mi-am amintit de fata aceea din întuneric, la care fusesem în noaptea aia. M-am gândit că ar fi putut fi ea cea ucisă. Deşi, poate că n-o fi fost aşa. Acolo se aflau, cred, cinci sau şase fete. Sau, cel mult, şapte.

după-amiază de iulie

Ochii Kristinei sunt teribil de misterioşi. Ca ai tuturor fetelor albaneze. Iubire? Din partea mea, da. Din partea ei nimic.

Djuvi nu-şi mai revine.

iulie

În cursul nopţii pe şosea au trecut trupe. Spre nord. Se vedeau luminile camioanelor. Se pare că dislocă un regiment.

iulie 21

Satul vecin e plin de ballişti. Noaptea, cântă cântece vechi. Morarul mi-a spus că, dacă văd fesurile lor albe cu vulturul cusut pe frunte, să mă ascund. Şi Kristinei i-a spus acelaşi lucru. Dumnezeu ştie ce se poate întâmpla.

duminică

Kristina se mărită peste o săptămână. Am aflat-o cu totul şi cu totul întâmplător. Habar n-am avut că e logodită de mult. Ieri, am întrebat-o ca într-o doară pe tanti Frosa, care lua apă din jgheab.

— De ce, în ultima vreme, lucraţi zi şi noapte la războiul de ţesut?

— Păi a venit vremea, mi-a spus ea. A venit vremea, fiule.

— Ce vreme?

— Cum ce vreme? O să ne măritǎm fata săptămâna viitoare, nu ştiai?

— Nu, i-am spus, de unde să ştiu? Vocea îmi era atât de slabă, încât ea a ridicat ochii şi m-a fixat o bucată de vreme. Am încercat să-mi ascund tulburarea, apoi mi-am zis că ducă-se la naiba, de ce să mă prefac?

Ea m-a privit un moment cu atenţie, după care mi-a spus:

— Aşa e, fiule, uite, vine vremea când fata se face de măritat. Şi tu, când s-o termina războiul ăsta, o să te întorci acasă şi ai tăi or să te însoare cu vreo fată frumuşică.

Când mi-a spus cuvintele astea, mi-a venit să plâng, pentru că am avut impresia că vrea să mă consoleze, iar durerea mi-a sfâşiat atunci inima şi mai tare.

M-am dus şi m-am aşezat lângă apă, spunându-mi doar atât: O să te măriţi, Kristina. Atât şi nimic mai mult.

20 august, după-masă

Monotonie.

Kristina s-a măritat. Duminica trecută au venit cuscrii şi au luat-o. Erau şase bărbaţi călări îmbrăcaţi toţi în negru. Şi înarmaţi. Drumurile sunt extrem de nesigure. N-au făcut nuntă. Bărbaţii au ciocnit câte un pahar cu rachiu. M-au invitat şi pe mine, dar oaspeţii nu mi-au adresat niciun cuvânt. Ca şi cum nici n-aş fi fost acolo.

Cu două zile înainte, am vrut să-i fac Kristinei un dar de nuntă. Nu prea aveam ce. Mi-am zis să-i dau medalionul. De câteva ori mi-l privise cu curiozitate.

— Ia-l, i-am zis, amintire de la mine.

Ea l-a luat zâmbind.

— E Sfânta Maria?

— Da, i-am răspuns.

— Cine ţi l-a dat, maică-ta?

— Nu. De la armată.

— De ce?

— Ca să ştie cine sunt, dacă mor.

Ea a râs.

— De unde ştii că o să mori?

— Dacă o să mor.

Şi uite aşa i-am dat singurul lucru pe care-l aveam. La ce-mi trebuia? Şi-aşa n-am niciun căpătâi. Sunt viu şi pierdut pentru ai mei, ce-mi trebuie să mă găsească atunci când oi muri?

Pe la prânz, oaspeţii s-au ridicat să plece. Şi-au aruncat armele în spate şi au încălecat. Calul Kristinei era alb. Ea plângea. Tanti Frosa plângea şi ea. Morarul se ţinea tare. Apoi şi-au îmbrăţişat fata. Am vrut şi eu să-mi iau rămas-bun, dar n-am îndrăznit să mă apropii. Poate din cauza privirilor celorlalţi. Am stat deoparte. Câinele cel bătrân, Djuvi, se învârtea ca năuc printre ei. Kristina l-a luat în braţe şi l-a sărutat. Îl invidiam. De mine nu şi-a amintit nimeni

Au plecat. La început au dispărut din vedere caii. Apoi straiele negre ale oamenilor. Şi la urmă de tot, ţevile lungi ale puştilor.

zi de august

De câteva zile bune, pe drumul Gjirokastrei au loc mişcări de trupe. Se pare că ceva-ceva se va întâmpla cât de curând. Sătenii care vin la moară povestesc că satele sunt pline din nou cu orăşeni refugiaţi.

Şi mai spun că Batalionul Albastru a părăsit Albania centrală şi se îndreaptă încoace. Noaptea am din nou coşmaruri. Sar din somn şi stau cu urechea ciulită.

Mi-e dor de Kristina.

începutul lui septembrie

A început să sufle un vânt de toamnă. Din când în când mă apucă o tristeţe imensă şi-mi spun că nu voi mai pleca de aici.

Uneori mă lungesc lângă firul de apă. Acolo îmi place cel mai mult.

Stau şi privesc în lungul pârâului care curge şi duce cu el când o frunză, când vreo cârpă, când doar o umbră.

Când eram în armată, am traversat destule cursuri de apă. Totuşi, nu ştiu de ce mă tulburau atât de mult pârâiaşele din jurul cătunelor albaneze. Nimic nu-mi amintea mai mult de zilele fericite de dinaintea războiului decât pârâiaşele acelea. Mergeam pe malul lor cu puşca în spate şi mă simţeam ciudat. Mă provocau. Aveam impresia că-mi răscolesc un simţământ mai vechi. Mă chemau. Le auzeam clipocitul tainic şi, cu siguranţă, pe malul unui asemenea pârâiaş mi-a încolţit, la început tulbure de tot, apoi din ce în ce mai clar, gândul dezertării.

după-masă

Ieri a murit Djuvi. Adevărat doliu. Pentru toţi. Morarul are ochii roşii. Se vede că a plâns.

septembrie, 5

Linişte. Frunze galbene. Dimineaţă, pe deasupra noastră sus de tot, au trecut sute de avioane. Zburau spre nord-est.

Cine ştie din ce colţ al lumii veneau şi încotro se duceau. Bombardează pe undeva, cu siguranţă. Cerul e limpede. Cleştar.

Capitolul al doisprezecelea

Însemnările se opreau aici. Era notată şi data de 7 septembrie 1943, dar apoi, cine ştie de ce, omul o tăiase cu o linie. Se vede că, neavând ceva important de scris, renunţase.

Scârbit, generalul azvârli caietul pe banchetă.

— E ceva interesant acolo? întrebă preotul.

— Însemnările unui sentimental plângăcios.

Preotul luă caietul şi-l deschise la prima pagină.

— Numele nu şi l-a scris nicăieri, zise generalul.

Doar înălţimea. Unu optzeci şi doi.

— Are înălţimea colonelului Z., observă preotul.

Se priviră unul pe altul preţ de o secundă.

— Nicio altă informaţie, spuse generalul. Numele câinelui l-a scris, pe al lui, nu.

— Ciudat!

— E ceva şi despre Batalionul Albastru, despre colonel, însă, nimic.

Preotul începu şi el să citească.

Generalul încercă să-şi imagineze cam cum ar fi trebuit scris finalul jurnalului acela, conform celor povestite de ţăran preotului. Îşi închipui trecerea Batalionului Albastru prin ţinut, apoi şi-i imagină pe toţi teribil de furioşi şi dând, în final, buzna la moară, după ce aflaseră de la careva că acolo muncea un dezertor. Cum l-au găsit, pe urmă, pe soldatul ascuns printre sacii cu făină, alb din cap până-n picioare ca şi când s-ar fi înfăşurat deja în giulgiu, şi cum l-au luat, împingându-l cu ţevile armelor, în vreme ce el dădea mereu înapoi, înapoi, până ce a ajuns la iazul morii şi, cu siguranţă că ar fi căzut în apă dacă ar fi continuat să se retragă aşa. Dar nu a mai apucat să ajungă acolo, pentru că l-au împuşcat la doi paşi de iaz, aşa încât, când a

căzut, doar capul i s-a cufundat în apă. După toate acestea, iazul a format un mic vârtej în jurul ţestei, ca şi când în apă ar fi căzut un bolovan şi nu un cap de om, iar curentul uşor îi desfăşurase părul şi-l unduise în direcţia cursului, ca pe nişte ierburi negre şi misterioase.

Asta a fost tot, îşi spuse generalul, trăgând din ţigară.

— Ei? făcu el după vreo oră, când preotul închise, la rândul său, jurnalul.

Prelatul ridică din umeri.

— Un jurnal obişnuit, zise.

Tăcură apoi o bună bucată de vreme, gândindu-se fiecare la cele abia citite.

— Aţi văzut ce scrie despre apă? spuse generalul. I se părea că acolo îşi va găsi salvarea, deşi, de fapt, de acolo îl pândea moartea.

Dar preotul nu răspunse.

Şoferul claxonă prelung. O turmă mare de capre traversa şoseaua. Doi ciobani cu bâte lungi se chinuiau să facă loc pentru maşini.

— Coboară la iernat, observă preotul.

Generalul îi privea pe ciobanii înalţi, cu sumane şi căciuli negre pe cap.

— Vă amintiţi de cei doi locotenenţi care au ajuns să păzească oile ţăranilor albanezi? Din ce batalion erau, oare? Mi se pare că de la vânătorii de munte.

— Nu-mi mai amintesc, zise preotul.

— Cu armata noastră din Albania s-a întâmplat ceva ciudat, urmă generalul. Cu adevărat ciudat. Sau, ca să fiu mai precis, ruşinos.

— Corect, zise preotul. S-au petrecut lucruri comice.

— Chiar şi noi am dat peste astfel de situaţii. Ce ruşine ne-a fost când ni s-au relatat cazuri în care militarii noştri au ajuns să spele hainele sau să păzească gâştele ţăranilor albanezi. Şi adineauri, cu săteanul sau morarul ăla, ce greu mi-a venit.

Preotul încuviinţă din cap.

— Spuneaţi că toate astea sunt comice, dar nu sunt numai atât. Ele sunt, înainte de orice, tragice.

— În război e greu să desparţi tragicul de comic şi eroicul de banal.

— Unii ar vrea să justifice toate astea, spuse generalul, să-i dezvinovăţească pe militarii noştri, rămaşi aici după capitulare. Vase de transport nu erau, porturile erau blocate. Şi atunci, ce să facă amărâţii de ei? La urma urmei trebuia să trăiască şi ei din ceva, nu? Trăieşte din ceva, de acord, dar nu-ţi şterge picioarele pe drapelul ţării tale, urlă de necaz generalul. Ofiţerul unei armate glorioase, fie ea şi învinsă, să ajungă să păzească gâştele!

— Mulţi dintre ei şi-au vândut la început armele, zise preotul. Le-au vândut sau le-au schimbat pe o traistă de mălai sau pe două ouă.

— Parcă atunci dumneavoastră nu eraţi aici, nu?

— Nu, spuse preotul. N-am fost, dar mi-au povestit alţii cum se vindeau revolverele pe o bucată de pâine, şi asta pentru că albanezilor nu le plac revolverele. Puştile erau, în schimb, mult mai apreciate. Ele erau ceva mai scumpe, ajungeau să fie schimbate pe o traistă cu pâine. Iar mitralierele, armele automate şi grenadele erau date aproape pe gratis, la schimb cu o pereche de opinci rupte, două căpăţâni de ceapă sau cel mult o jumătate de kilogram de urdă.

— La naiba! făcu generalul.

Preotul ar fi vrut să continue, dar generalul îl întrerupse.

— Iată de ce albanezii sunt tentaţi să ne ia peste picior. Aţi văzut cum m-a ofensat ciobanul sau ce naiba o mai fi fost ăla de adineauri?

— Ei au un cult pentru armă. Pentru ei este de neimaginat să-ţi vinzi puşca, mai ales pentru o bucată de pâine.

— Dar armele grele? întrebă generalul.

— Armele grele nu aveau valoare şi le lua oricine trecea pe stradă. Un tun antiaerian, tras de măgar, era un tablou

care n-ar fi mirat pe nimeni atunci.

— Cumplit! făcu iar generalul.

— În anul acela, în Albania, s-au întâmplat mai multe nenorociri ca oricând, urmă preotul. Până şi copiii aveau arme şi, după ce se certau între ei, îşi zburau la iuţeală creierii unul altuia. Se întâmpla ca ziua să se certe două vecine, aşa cum se ceartă femeile, iar noaptea, de la fereastră sau din pod să bubuie tunul.

— Mi se pare că exageraţi, zise generalul.

— Deloc. Era o psihoză cumplită, spuse preotul. Albanezii păreau ca turbaţi. Fuseseră răscolite toate cumplitele lor instincte, iar ei erau mai periculoşi ca oricând.

— Poate pentru că abia ieşiseră din război şi sângerau. Aşa face tigrul după ce „încasează" primul glonţ. Apoi, în zilele acelea, pentru albanezi apăreau la orizont noi pericole. Puteau fi atacaţi dintr-o clipă în alta de vecini.

— Albanezii îşi imaginează mereu pericole inexistente, adăugă preotul.

— Un singur lucru nu pot înţelege, zise generalul, cum de i-au cruţat pe soldaţii noştri după capitulare. Ba chiar din contră, i-au apărat de foştii noştri aliaţi, care-i executau pe loc. Vă mai amintiţi?

— Desigur, răspunse preotul.

— E tragic epilogul armatei noastre din Albania, spuse generalul. Toţi soldaţii aceia înarmaţi, cu grade, uniforme şi medalii s-au transformat în slugi, zilieri şi dădace. Mi se face ruşine când îmi amintesc ce munci făceau. Vă amintiţi ce ne-au povestit despre un colonel?

— Da, zise preotul. M-am întrebat atunci dacă nu cumva s-o fi angajat şi colonelul Z. Ca văcar la vreun ţăran albanez, unde paşte şi acum caprele.

Generalul nu-şi crezu urechilor. Preotul, care-l uimise până atunci cu calmul lui, îşi bătea acum joc de colonelul mort?

— Ce comic ar fi să-l vadă Beti într-o asemenea situaţie, comentă generalul.

Se aştepta ca preotul să-şi ridiculizeze până la capăt rivalul, dar celălalt, regretându-şi, se pare, cuvintele de adineauri, îşi ţinea acum gura.

Ultima parte a drumului o făcură în linişte. Şoseaua era invadată de frunze uscate, pe care vântul le ducea de colo-colo. Pe cele ude nu le putea clinti din loc. Acestea rămâneau, uneori, ca paralizate în mijlocul drumului, grele de apă şi de noroi, aşteptând parcă să putrezească acolo.

În vremea aceasta, maşina trecea peste ele cu repeziciune.

Capitol fără număr

Maşinile se apropiau de periferia capitalei. Pe ambele laturi ale şoselei se zăreau ici-colo sedii de ferme, un aeroport minuscul, pe pista căruia se aflau câteva elicoptere, instalaţiile unei staţii radio.

Brusc, maşinile se abătură de la şoseaua principală şi virară una după alta pe un drumeag de ţară. Aici, peisajul era cu totul altul. Predominau câteva coline scunde, care se înfundau într-o vale mocirloasă. Pe ici, pe colo se zărea câte un tufiş, un stâlp vechi de telefon şi nimic altceva. În mijlocul pustietăţii aceleia se afla baraca lungă, acoperită cu plăci cenuşii. Maşinile opriră în faţa ei. Un câine mare, flocos, care păzea intrarea, începu să latre.

Uşa barăcii se deschise încet şi dinăuntru ieşi tuşind întruna un individ înalt, înfăşurat într-un palton uriaş, plin de petice. Era magazionerul.

Groparii începură să descarce din maşină lăzile. Specialistul intră în baracă împreună cu magazionerul. Generalul şi preotul veniră în urma lor.

În clădire era frig. Puţina lumină care se strecura prin ferestre cădea pe sacii de plastic aliniaţi pe rafturile lungi de lemn.

Muncitorii băgară lăzile în baracă. Magazionerul începu să scoată sacii de nailon şi să-i numere. Apoi îi punea pe raft, repetând ca pentru sine numerele, de parcă ar fi vrut să le memoreze.

— Ăsta nu, spuse, când muncitorii îi aduseră lădoiul primit pe drum, de la morar. Specialistul încercă să-l convingă. Nu, repetă magazionerul. Ăsta nu-i în regulă.

Muncitorii duseră lada înapoi la camion.

Când se termină totul, magazionerul luă din raft un catastif cât toate zilele, cu coperţile jegoase. Răsfoi paginile cu încetineală, înmuindu-şi de câteva ori degetele în gură.

— Aici, îi zise specialistului.

Acesta făcu o însemnare, după care se iscăli. Predarea se încheiase.

Capitolul al treisprezecelea

Multe zile după aceea, cei doi stăteau iar faţă în faţă în salonul hotelului „Dajti” din Tirana. De la barul de jos se auzeau din nou sunetele muzicii şi undeva, în jurul lor, generalul simţea pulsând la fel ca-n primele zile viaţa oraşului străin. Era mai tras la faţă şi avea o privire neliniştită.

— Am dormit prost aseară, zise el, am visat-o pe prostituata aia. Vă mai amintiţi ce ne-a povestit cafegiul?

— Bineînţeles.

— În vis mi-a apărut moartă, întinsă în sicriu, în vremea asta, afară, aşteptau să intre la ea o mulţime de soldaţi, întinşi şi ei în coşciuge.

— Coşmar.

— Totuşi, în vis, mie mi s-a părut totul foarte firesc. Am trecut pe lângă sicrie şi i-am întrebat: „Veniţi sau plecaţi pe front?” Unii mi-au răspuns că vin, alţii că se duc şi atunci eu am spus: „Cei care merg pe front să nu mai aştepte, să se ducă mai întâi să lupte şi apoi să vină să se distreze. În schimb, ăia care vin de pe front să rămână, să stea încolonaţi”.

— Groaznic, făcu preotul.

— Apoi l-am zărit pe colonelul Z. Credeaţi că am unu optzeci şi doi? m-a întrebat el, râzând ca de-o glumă reuşită. Greşiţi, domnilor, nu am atât. Dar cât aveţi? l-am întrebat eu. El a râs din nou, apoi mi-a zis în joacă: nu spun. Generalul a scos ţigările. Uite aşa.

— Asta vi se trage de la oboseală.

— Da. De data asta a fost extenuant. Mai mult ca-n alte dăţi.

— N-ai ce face, zise preotul. Şi ăsta-i doar începutul.

— Parcă am fi nişte pelerini medievali. Mergi şi mergi şi drumul nu se mai sfârşeşte. Şi-n vremea asta, ăia de acolo,

şi generalul arătă cu mâna în direcţia în care presupunea că se afla ţara lui, îşi închipuie că noi apăsăm pe buton şi gata, mortul a şi ţâşnit din pământ, spuse nervos. Ei habar n-au de nimic.

— Nu e vina lor, zise preotul.

Generalul bătea darabana cu degetele în masă.

— Am impresia că aţi citit ceva cronici medievale, spuse. N-aţi găsit pe-acolo ceva care să semene cu asta?

— Nu, zise preotul, fără a lăsa să se înţeleagă la ce se referea.

— Adică, cronicile tac.

— Facem o plimbare? întrebă preotul. În seara asta nu e frig.

Coborâră treptele hotelului şi o porniră încet spre Universitate. Pe bulevardul central era un du-te-vino neobişnuit de maşini. În dreptul podului, la intersecţia cu bulevardul Marcel Cachain, unele o luau spre stânga, spre cartierul unde se aflau majoritatea ambasadelor străine, iar celelalte înaintau spre piaţa Skenderbej.

Cei doi ajunseră în faţa clădirii Guvernului, apoi se întoarseră. Pe ambele laturi ale bulevardului, grupuri de muncitori scoteau din pământ mimoze şi plantau în locul lor pini.

— Se pregătesc de sărbătoare, zise preotul, muncesc şi noaptea.

În dreptul hotelului îl întâlniră pe primarul străin, însoţitorul generalului-locotenent.

— Unde este colegul meu? îl întrebă generalul.

— În Albania centrală. Ne continuăm săpăturile pe nişte câmpuri pustii. Dumneavoastră?

— Noi ne-am luat un răgaz de vreo două zile.

Tot discutând aşa, au urcat treptele şi au intrat în hotel. Primarul şi-a luat la revedere şi a intrat în lift, în vreme ce generalul şi preotul au luat loc din nou în salon.

Generalul comandă fernet şi-şi aprinse o ţigară, îşi umplu paharul şi bău. Pe dinaintea ochilor i se perindară din nou

coclaurii şi mormintele acelea banale printre care umblase în ultimele zile.

Nu înţeleg de ce osemintele camarazilor mei trebuie redate familiilor. Nu cred că asta a fost ultima lor dorinţă, cum se încăpăţânează unii să afirme. Pentru noi, veteranii de război, aceste toane muiereşti sunt de-a dreptul comice. Soldatul se simte bine numai printre tovarăşii de arme, indiferent cum ar fi ei, vii sau morţi. Lăsaţi-i împreună. Nu-i despărţiţi. Mormintele lor ne vor păstra viu străvechiul spirit ostăşesc. Nu daţi ascultare celor care se tem şi de umbra lor, laşilor care nu ştiu ce-i aia durere. Aveţi încredere în noi veteranii de război.

Generalul simţi cum se ameţeşte.

Eu am acum o întreagă armată de morţi, îşi spuse. Numai că, în locul uniformei, fiecare dintre ei e îmbrăcat într-un sac de nailon. Saci albaştri, cu două dungi albe şi un şiret negru, produs special al firmei „Olympia” . La început, au fost câteva grupe. Apoi, s-au format companiile, mai pe urmă batalioanele, iar acum se completează regimentele şi diviziile. O armată întreagă înfăşurată în nailon.

— Ce să fac cu ei? întrebă cu jumătate de glas.

— Nu vă simţiţi bine, zise preotul. Ori aveţi frisoane?

— N-am nimic, spuse generalul, simţind cum fernetul i se strecoară în creier mai iute ca oricând, probabil din cauza oboselii. N-am nimic, repetă el. Doar că vreau să mai beau, şi dădu paharul peste cap. Eu vreau să beau, iar dumneavoastră, preot sau colonel sau naiba ştie ce sunteţi, nu mă lăsaţi. Ce vreţi de la mine?

Brusc, generalul se încruntă.

— Eu nu suport să fiu supravegheat. Ce vreţi de la mine, spuneţi! aproape că răcni el.

Bărbatul mărunţel, care stătea ca de obicei la masa de lângă radio şi scria, întoarse capul spre ei.

— Nimic, domnule. Nu vă împiedic de la nimic şi cu atât mai puţin vă supraveghez, zise preotul cu răceală.

— Atunci staţi şi uitaţi-vă la mine cum beau.

— Nu-i nevoie să faceţi scandal, spuse preotul.

Generalul mai trase o duşcă. Acum, preotul n-avea să-l mai împiedice. La urma urmei, el era şeful.

Gândul îi zbură din nou la armata lui. La armata lui albastră, cu două dungi albe şi şnur negru. Ce să fac cu ei? se întrebă. Sunt o mulţime şi probabil că tremură de frig sub mantalele lor de nailon. Mulţi. Generalii lor incapabili i-au părăsit pe câmpul de luptă. Mi i-au lăsat mie pe toţi. Aş fi putut câştiga cu ei o groază de bătălii.

Încercă să-şi amintească de luptele învăţate la academie şi să-şi închipuie pe care dintre ele ar fi putut s-o câştige cu ei. Începu să facă şi un plan pe pachetul de ţigări, notând poziţia trupelor, liniile de atac, loviturile principale. Preotul îi privea în linişte mâzgălelile şi sorbea din cacao. Generalul începu cu antichitatea. Mai întâi, îl împresură pe Cezar, apoi le tăie retragerea oştenilor lui Carol cel Mare, după care, cu o manevră iscusită, îi ieşi în cale lui Napoleon şi-l obligă să se retragă. Dar asta nu-i plăcu. Nu-i plăcu pentru că ar fi putut câştiga orice bătălie din trecut datorită superiorităţii armelor moderne şi nu geniului său. Atunci, încercă să-şi amintească ultimele războaie. Debarcă pe câteva ţărmuri şi asedie câteva capitale. Îşi aruncă regimentele albastre de pe malul Normandiei tocmai la paralela 38, în Coreea. Le strecură apoi în jungla Vietnamului şi le scoase de acolo fără pierderi. Câştigă câteva bătălii pe care istoria le consemna ca pierdute. Şi asta pentru că el nu-şi abandonează soldaţii pe câmpul de luptă. Ştie să-i conducă. Face studii speciale de tactică pe teren muntos. Şi-apoi, soldaţii lui sunt viteji, foarte viteji. Şi simt aşa pentru că nu au ce pierde, îşi zise şi bău din nou. Pachetul de ţigări era negru de atâtea linii şi cerculeţe, când el îşi aminti de o altă luptă. La început se retrase, apoi aruncă în luptă rezerva de morţi care nu aveau încă

nume (aceştia erau cei mai turbaţi în bătălie) şi câştigă în doi timpi şi trei mişcări.

— Uite-aşa, murmură aproape satisfăcut. Cine îndrăzneşte să se măsoare cu Marea Armată de Nailon?

Era beat de-a binelea.

Capitolul al paisprezecelea

Generalul se simţea sfârşit. Se apropie de fereastră şi o deschise larg. Era o dimineaţă friguroasă. Cerul se desfăşura uniform sub ochii lui. Simţi că ameţeşte şi se sprijini de perete. Mi-e rău, îşi zise.

Privi afară. Toamna era pe sfârşite. În parcul de vizavi nu se zărea nimeni. Era ceva vreme de când pe băncile vopsite în verde nu se mai aşezase nimeni. Doar frunzele uscate. Care putrezeau repede şi ele. Generalul cunoştea bine culorile uniformelor NATO. Totuşi, abia acum băgă de seamă că ele sunt identice cu cele ale frunzelor veştede de toamnă.

În mijlocul parcului, lângă ringul de dans, fuseseră strânse grămadă o mulţime de scaune ude de ploaie. Pustiu, ringul părea uriaş şi trist. Podiumul orchestrei fusese acoperit şi el cu frunze veştede. Un măturător le vântura de colo, colo.

Nu mi-e bine, repetă generalul, în vreme ce cobora treptele ca să ia micul dejun.

— Nu aveţi o mină prea grozavă, îi spuse preotul, în vreme ce luau loc la masă. Poate că nu v-ar strica un repaos mai lung.

— Nici eu nu ştiu ce am, zise generalul. Dar mi-e rău, într-adevăr. Cred că, involuntar, aseară v-am jignit. Vă cer scuze, eram băut.

— Vă rog, spuse preotul, înţelegător.

— Ce fel de climă e asta?

— Poate că n-ar fi rău ca mâine să merg singur, îmi închipui că săpăturile pe malul mării sunt mult mai comode decât acelea din creierii munţilor, zise preotul.

— Aşa cred şi eu.

— Odihniţi-vă o vreme. N-ar fi rău ca diseară să mergeţi la operă. Din când în când se dau concerte de muzică

simfonică.

— Dorm prost, se plânse generalul. Trebuie să iau somnifere.

Ieşiră pe bulevard şi se plimbau acum pe trotuarul larg, sub molizii uriaşi din faţa hotelului. Pe lângă ei treceau grupuri-grupuri de băieţi şi fete, probabil studenţi la Universitate.

— Ce treabă mizerabilă ne-au dat de făcut, zise generalul, ca şi când ar fi continuat o discuţie mai veche. Întreruptă la mijloc. Mi-ar fi fost mult mai uşor să scotocesc prin piramidele Egiptului, decât să sap doi metri de pământ ca să-i scot la lumină pe soldaţii ăştia.

— Vă gândiţi mult prea mult la toate acestea, zise preotul. Poate că de asta vă e şi aşa de rău.

— Aici, nici războiul n-a fost ca prin alte părţi, continuă generalul, pentru că aici n-a fost nici urmă de front. Aici, războiul s-a strecurat peste tot, ca un vierme, ceea ce l-a şi făcut să fie mai altfel.

— Şi asta pentru că, prin firea lor, albanezii adoră războiul, spuse preotul. Ei şi-l însuşesc atât de bine, de natural, încât în scurtă vreme el ajunge să le otrăvească sângele, aşa cum li se întâmplă alcoolicilor. Psihicul lor…

— Mi-aţi mai vorbit o dată despre asta, zise generalul.

— Da, îmi amintesc. Poate că sunt plictisitor.

— Nu, deloc. Vă ascult cu atenţie. Vorbeaţi despre spiritul războinic al albanezilor.

— Da, spuse preotul. Acesta nu e ceva de ieri, de azi. În decursul întregii lor istorii, albanezii au umblat cu arma în spate. Muntenii lor patriarhali, care au trăit până nu demult în plin ev mediu, au avut, în schimb, întotdeauna, cele mai moderne arme. Gândiţi-vă ce contradicţie. V-am mai spus-o o dată, fără arme şi fără războaie poporul acesta se va stinge, iar rădăcinile i se vor usca încetul cu încetul.

— Asta înseamnă că armele şi războaiele îl regenerează?

— Aşa îşi închipuie ei, când, de fapt, prin arme vor dispărea şi mai repede.

— După dumneavoastră, războiul ar fi pentru ei un fel de gimnastică de înviorare, care le dezmorţeşte mădularele şi le reglează respiraţia.

— Temporar, acceptă preotul.

— Adică, cu arme sau fără, poporul acesta este condamnat să dispară.

— Aşa se pare, zise preotul. Străvechea pornire războinică a acestui popor a fost ridicată în zilele noastre la rangul de politică de stat, iar faptul că albanezii sunt numai câteva milioane este un noroc pentru vecinii lor.

Generalul îşi aprinse o ţigară.

— Vă mai amintiţi cântecele pe care le cântau muncitorii noştri atunci, la munte? Vă mai amintiţi ce tulburare şi tristeţe ne provocau ascultându-le?

— Îmi amintesc, zise generalul, e greu să uiţi unele lucruri.

— În ele sunt elogiate distrugerile şi moartea, urmă preotul. Aceasta este o trăsătură a artei lor, pe care o găseşti în muzică, în veşminte şi în orice altceva. Lucru pe care-l întâlneşti mai mult sau mai puţin la toate popoarele balcanice, dar care la albanezi e mai pregnant. Chiar şi drapelul lor naţional, roşu şi negru, nu simbolizează nimic altceva decât sânge şi moarte.

— Cu câtă pasiune vorbiţi despre toate acestea! observă generalul.

— Le studiez de multă vreme, răspunse preotul. Oscar Wilde afirmă undeva că oamenii de condiţie modestă simt nevoia să comită crime, pentru că crima le oferă senzaţiile puternice pe care nouă, celorlalţi, ni le oferă arta. Această afirmaţie a lui poţi s-o parafrazezi foarte bine în ceea ce-i priveşte pe albanezi, înlocuind cuvântul „crimă” cu „război” sau „vendeta”. Deoarece, ca să fim drepţi, printre albanezi sunt putini criminali obişnuiţi. Ei ucid conform unui ritual

străvechi. *Gjakmarrja*[4] lor este ca o piesă de teatru scrisă după toate regulile tragediei antice, cu prolog, cu un dramatism aflat într-un crescendo permanent şi cu un epilog care nu poate fi conceput fără moarte. *Gjakmarrja* lor e ca un taur turbat, care face prăpăd când e lăsat liber. Şi totuşi, ei îl împodobesc cu fel de fel de panglici colorate, conform ritualului lor, astfel încât, atunci când taurul e lăsat liber să ucidă, să simtă, împreună cu gustul morţii, şi o mare satisfacţie estetică.

Generalul asculta cu atenţie.

— Viaţa albanezului, continuă preotul, e ca un spectacol regizat după nişte canoane străvechi. El trăieşte şi moare ca şi când ar fi pe scenă, cu o singură diferenţă: scena acestui spectacol este creasta muntelui sau ponorul, unde el îşi trăieşte viaţa în libertate deplină. Adesea moare, dar nu pentru că ar avea vreun motiv, ci pentru că trebuie să se conformeze regulilor. Viaţa, care încolţeşte din atâta durere şi jale pe aceste plaiuri, viaţa pe care n-o poate doborî nici frigul, nici foamea şi nici asprimea muntelui, se termină brusc din pricina unei vorbe nelalocul ei, a unei glume exagerate sau a unei priviri mai aprinse aruncate femeii altuia. *Gjakmarrja* porneşte adesea fără pic de pasiune, dar numai pentru că aşa o cere obiceiul. Chiar şi atunci când ucigaşul îşi lichidează victima, el nu face altceva decât să aplice unul dintre articolele străvechiului cod cutumiar. Aceste articole li se încurcă toată viaţa printre picioare ca nişte funii, până într-o zi, când. Nemaiputându-se elibera din ele, cad la pământ şi nu se mai ridică. Aşa că, în decursul întregii lor istorii, albanezii n-au făcut altceva decât să joace o piesă de teatru însângerată.

Auziră în spate paşii grăbiţi ai cuiva şi întoarseră amândoi capul. Era specialistul.

---

[4] Vendetă, răzbunarea sângelui, obicei străvechi albanez, care cerea ca ofensa să fie plătită cu sânge. *Gjakmarrja* a decimat secole de-a rândul societatea albaneză, fiind cu greu eradicată în epoca modernă.

— V-am căutat la hotel, zise.

— S-a întâmplat ceva?

— Mâine va trebui să revedem nişte procese-verbale la direcţiunea comunală.

Preotul îl privi cu atenţie, vrând parcă să înţeleagă de pe chipul lui dacă îi auzise ultimele cuvinte.

— Tocmai discutam despre obiceiurile dumneavoastră, zise pe un ton binevoitor.

Specialistul zâmbi ca pentru sine.

— Îmi povestea despre *gjakmanje,* spuse şi generalul. Foarte ciudată din punct de vedere etnopsihic.

— Nu cred că aveţi dreptate, îl întrerupse specialistul. Unii străini cred că *gjakmarrja* explică psihologia albanezului, ceea ce nu este altceva decât, să mă scuzaţi, o balivernă.

— Chiar aşa? făcu preotul.

— Unii străini bat apa-n piuă pe tema *gjakmarrjei,* şi nu fără motiv.

— E o problemă de interes ştiinţific, zise preotul.

— Eu nu sunt de acord cu asta. Scopul lor real este să pregătească terenul pentru a-i distruge pe albanezi.

— O, nu cred, nu cred, îl contrazise preotul, cu un zâmbet rece pe chip.

Specialistul făcu împreună cu ei câţiva paşi, apoi îi salută şi plecă.

— Ce limbaj, se scutură preotul.

— Dumneavoastră explicaţi chestiunile acestea pornind doar de la unele elemente psihologice, dar eu cred că aici este vorba şi de raţiuni istorice şi militare, zise generalul. Ştiţi de cine îmi aminteşte mie acest popor? De nişte animale sălbatice, care, când simt pericolul, înainte să atace, se încordează la maximum, îşi contractă muşchii şi stau cu toate simţurile la pândă. Precum se pare, poporul acesta a fost deseori în apropierea pericolului şi lucrul acesta a devenit un fel de a doua natură a lui.

— Consideraţiile acestea sunt exact definiţia pe care o

dau ei vigilenţei, spuse preotul.

Şi continuă să explice, deşi generalul nu-l mai asculta.

— Vorbim cam mult despre ei, zise el în cele din urmă. Şi, în fond, ce ne interesează pe noi treburile lor?

Preotul făcu o mişcare cu palmele deschise.

— Hai să ne vedem mai bine de treburile noastre, urmă generalul, de mizerabila noastră misiune, care ne-a scos sufletul şi ne-a stors de vlagă. Nu vedeţi că ne-am împotmolit şi noi? Că e ceva malefic, ceva putred în ea, ceva care nu merge deloc?

— Nu, spuse preotul, nu e adevărat. Misiunea noastră e sfântă.

— Ne mişcăm ca metastazele prin corp, zise generalul, le stăm oamenilor în drum, îi împiedicăm.

— Vă referiţi la cazul acela când din pricina săpăturilor noastre şi-au amânat lucrările la conducta de apă?

— Nu, făcu generalul, nu numai la ăla. E ceva contra naturii, contra timpului, aş zice, în misiunea noastră.

— Eu nu gândesc aşa, zise preotul.

— Dar v-aţi întrebat vreodată dacă aceşti soldaţi, pe care noi îi căutăm cu atâta zel, ar vrea sau nu să fie dezgropaţi?

— Este ilogic, spuse preotul. Misiunea noastră este umanitară şi oricine s-ar simţi onorat să fie în locul nostru.

Generalul îşi închipui că celălalt va începe să-i vorbească despre datoria lui duhovnicească, despre lumina de *dincolo,* cea pe care o vedem când trecem în tărâmul morţii. Chipul preotului era însă ca de piatră.

— Şi totuşi, e ceva care nu merge, ceva pe dos.

— Nu, spuse preotul. Nu e nimic. Poate că dumneavoastră, ca militar, aveţi alte motive să nu vă simţiţi bine sufleteşte.

— Ce motive? se miră generalul.

— Ce rost are s-o mai lungim? Probabil că n-o să-mi daţi niciodată dreptate.

Generalul se chinui să zâmbească.

— Iarăşi raţiuni psihologice? zise. Precum se vede, v-aţi

ocupat cam mult cu psihanaliza. Am auzit vorbindu-se mult despre asta, dar, ca să fiu sincer, încă n-am priceput cu ce se mănâncă. Nouă, militarilor, nu prea ne plac aiurelile astea.

— Mda, făcu preotul, ca şi când ar fi vrut să spună „de, fiecare cu ale lui" .

— Oricum, zise generalul, cum explicaţi nenorocita asta de stare sufletească în care mă aflu? Mi-a făcut plăcere să vă ascult raţionamentul, vorbiţi minunat. În fine, vă promit că n-am să mă supăr, indiferent ce-o să-mi spuneţi.

— Dacă insistaţi, o să vă spun ce gândesc eu, zise preotul, calm. Ceea ce vă creează o presiune psihică permanentă este faptul că, în subconştient, regretaţi că nu aţi comandat dumneavoastră trupele noastre în Albania. Şi vă spuneţi că, dacă aţi fi fost dumneavoastră, totul s-ar fi terminat altfel, că nu i-aţi fi dus pe soldaţii ăştia la înfrângere şi la moarte, ci i-aţi fi salvat. De aceea deschideţi atât de des hărţile şi staţi cu orele în faţa lor. Analizaţi flecare operaţiune eşuată, retrăiţi flecare înfrângere şi, involuntar, vă puneţi în locul comandanţilor ghinionişti, închipuindu-vă mereu şi mereu cel mai nebunesc lucru: cum să transformaţi înfrângerile în victorii.

— Destul, făcu generalul. Ori mă luaţi drept un psihopat?

Preotul zâmbi.

Generalul se încruntă.

— Nu am motive ascunse, spuse el, apăsând pe flecare cuvânt. Şi nu sunt vreo puştoaică naivă, să cred că dezgroparea unor oase seamănă cu un vodevil. Ştiam că asta e o treabă grea şi sinistră.

Spunea adevărul. Ştiuse încă de la început că i se încredinţase o sarcină teribilă. După cum îi spusese ministrul, în misiunea aceea aveau să-l ajute dragostea şi ura. Întorcându-se acasă de la Ministerul de Război, în ziua în care îi oferiseră această misiune, simţise o muzică divină invadându-i sufletul.

Era funebră şi melancolică în acelaşi timp. Deschisese

apoi dosarele şi începuse să le răsfoiască. Din listele acelea lungi, interminabile aproape, porni să sufle un vânt de răzbunare. Se apropie de globul pământesc şi căută Albania. Simţi o bucurie imensă văzând-o minusculă ca un punct. Apoi îl cuprinse ura. În punctul acesta îşi găsiseră sfârşitul atâţia şi atâţia tineri frumoşi şi viteji. Simţi nevoia să pornească spre ţara aceea sălbatică şi înapoiată cât mai repede. Avea să umble printre oamenii aceia, pe care şi-i imagina ca pe o turmă de pitecantropi, şi în privirea lui semeaţă aveau să-i citească tot dispreţul: uitaţi-vă ce aţi făcut, sălbaticilor. Îşi închipuise cu câtă măreţie va purta el osemintele soldaţilor, dar şi expresia tulbure, uluită, a albanezilor, precum cea a unui vinovat inconştient, care, după ce a spart o vază de mare preţ, stă într-un colţ şi priveşte ca buimac.

— Şi totuşi eram mândru, spuse generalul cu o voce obosită, urmărindu-şi firul gândurilor, pentru că aveam să defilăm cu sicriele alor noştri pe sub nasul lor, arătându-le că până şi moartea noastră e mai frumoasă decât viaţa lor. Uite, aşa gândeam atunci. Dar am ajuns aici şi treburile s-au încurcat. Dumneavoastră ştiţi toate astea mai bine ca mine. Mai întâi ne-a dispărut mândria, apoi băţoşenia, după care toate celelalte fumuri cu care am venit, iar acum bântuim prin ţara asta într-o indiferenţă totală, ca doi sărmani bufoni, mai jalnici decât toţi aceia care au luptat şi au căzut aici. Am sau nu dreptate?

Preotul nu răspunse, iar generalul regretă că fusese atât de sincer.

Merseră apoi o bucată de vreme tăcuţi, în timp ce pe trotuare cădeau ultimele frunze uscate. Generalul se simţea singur şi trist. Dar nu vroia să discute despre asta. Mai bine să vorbească despre zilele mohorâte petrecute prin pustietăţi, unde ploaia te udă până la piele, iar vântul te spulberă amarnic, despre privirile duşmănoase ale sătenilor înfofoliţi în sumanele lor negre, ori despre noaptea aceea în care preotul urlase îngrozit în somn, sau despre vechiul

câmp de luptă peste care se construise o hidrocentrală şi apele lacului inundaseră şi cimitir şi tot, aşa încât noaptea lacul părea că bolboroseşte, roşu de atâta sânge; ori, în fine, despre tigva aceea cu toţi dinţii de aur, care, când muncitorii o scoseseră din pământ, sclipise în razele soarelui astfel încât au avut impresia cu toţii că mortul îşi râde de ei şi de toate acestea la un loc.

Şanţurile de pe marginea drumului erau pline cu frunze ruginite, iar statuile din parc păreau că tremură de frig printre pomii dezgoliţi.

Urcând pe promontoriu, zăriră lacul artificial, prelung, închis între maluri, cu numeroasele lui golfuri mai mari şi mai mici. În vârful dealului se afla o biserică şi, lipită de ea, o grădină de vară. Pista de dans circulară era înconjurată de chiparoşi înalţi, care foşneau în vânt. În apropiere fuseseră uitate o grămadă de lăzi goale, pe care scria „Bere Korcea” .

Cei doi se întoarseră cu spatele spre lac şi priviră în direcţia Tiranei. Paltonul generalului se zbătea sub palele vântoasei.

Generalul privea spre bulevardul central, care împărţea oraşul în două. În faţa lor se unduia un plop, acoperind cu crengile când clădirea Guvernului, când pe cea a Comitetului Central. Când vântul sufla mai tare, crengile se suprapuneau peste ceasul mare din centru, ce părea lipit de minaretul geamiei, ori acoperea o parte din piaţa „Skenderbej”, gata-gata să atingă Banca Naţională.

— În cartea aia despre Albania scrie că bulevardul central din Tirana a fost în aşa fel construit, încât să semene cu securea imperială, zise generalul, arătând cu mâna spre oraş. Mă chinuiesc de câteva minute să găsesc asemănarea şi nu reuşesc.

— Priviţi cu atenţie, spuse preotul, bulevardul e coada securii, clădirea înaltă a Rectoratului e partea de sus a cozii, care separă cele două lame, Institutul de Arte Plastice e lama cea mică, dinapoi, iar stadionul, şi preotul întinse

mâna spre dreapta, e lama mare, cea curbată.

— Cu alte cuvinte, asta e ştampila noastră pusă pe capitala lor.

— După război, când comuniştii au zburat pentru prima oară cu avionul, au observat această asemănare şi fireşte că au încercat să modifice configuraţia arterei, lucru care s-a dovedit foarte greu de făcut.

Acum mergeau pe aleea din vecinătatea bisericii. Pe una dintre băncile de pe marginea ei şedeau doi tineri, un băiat şi o fată. Ea îşi lăsase capul pe umărul lui, în timp ce el o mângâia pe genunchi.

— Hai să coborâm, zise generalul. Mi-a îngheţat spinarea.

Capitolul al cincisprezecelea

Maşinile lăsară şoseaua în urmă şi o luară direct peste câmp, mergând pe marginea unei vii. Generalul ţinea harta pe genunchi şi, din când în când, privea pe fereastră. Ştia că, în acelaşi timp, în cabina camionului care venea în spatele lor, specialistul albanez avea în faţă aceeaşi hartă, încercând, la fel ca el, să stabilească locul în care trebuiau să oprească.

Pe dreapta era un şir de plopi înalţi şi, dacă ai fi privit într-acolo, ai fi putut distinge, ceva mai încolo, acareturile fermei unui bei şi, mai departe, o fântână. Locul se află exact la picioarele plopilor, vizavi de nişte cioturi. Ca să putem localiza cimitirul am săpat mormintele în formă de V, cu vârful îndreptat spre ţărmul mării. Cinci pe o latură, cinci pe cealaltă, cu cel al sublocotenentului în frunte.

— Spuneţi-i s-o ia în direcţia plopilor, zise generalul.

Preotul îi traduse şoferului.

Când coborâră din maşină, vântul bătea puternic, îndoind plopii sub rafalele lui. Preotul o porni primul înainte, în direcţia în care ar fi trebuit să fie mormintele, când, brusc, scoase un strigăt de uimire.

— Ce se întâmplă? îl întrebă generalul, apropiindu-se din urmă.

— Priviţi, zise preotul. Priviţi acolo.

Generalul privi în direcţia aceea.

— Ce înseamnă asta? făcu supărat.

Sub plopi, cineva săpase două rânduri de gropi, dispuse sub forma literei V. Gropile fuseseră făcute cu una sau două săptămâni înainte, căci erau pline pe jumătate cu apă.

— Nu înţeleg nimic, spuse preotul.

— Cineva a deschis mormintele înainte de a ajunge noi aici, zise generalul. Vocea îi tremura de supărare.

— Vine specialistul, spuse preotul. Să vedem ce-o să ne spună.

— Ce s-a întâmplat? întrebă acesta, apropiindu-se.

Fără o vorbă, generalul îi arătă cu mâna gropile. Specialistul privi o clipă, apoi ridică din umeri.

— Când vor înceta toate aceste provocări? se burzului la el generalul. O să fac imediat reclamaţie.

— În momentul acesta nu vă pot spune nimic, zise specialistul. Dar o s-o lămuresc eu. Aveţi puţină răbdare, vă rog.

— Vă rog, făcu generalul, iritat.

Muncitorii şi cei doi şoferi se apropiaseră şi ei şi priveau miraţi.

Specialistul numără încă o dată gropile, după care învârti câteva minute harta în mâini.

— Fii atent, îi spuse şoferului de pe camion. Du-te la fermă şi adu pe cineva de acolo, oricine o fi. Zi-i că suntem de la guvern şi că am venit cu o treabă importantă. Nu vă pot spune nimic în acest moment, se întoarse apoi din nou spre general. Vă pot asigura numai că, dacă cineva a făcut asta cu scopul de a vă ofensa, va fi aspru pedepsit.

— Indiferent cu ce scop o fi făcut-o, zise preotul, e o faptă gravă.

În timpul acesta, muncitorii se postaseră dinaintea gropilor şi discutau despre felul în care fuseseră dispuse.

— E pentru prima oară când văd un cimitir făcut în formă de V! se miră unul dintre ei.

— Aşa zboară cocorii, zise şi celălalt gropar. I-aţi văzut când pleacă, toamna?

Se auzi motorul camionului, care se întorcea. În cabină, în afară de şofer, se mai afla cineva.

— Acum cred că se va clarifica totul, spuse specialistul.

Şoferul se dădu jos din cabină şi-i deschise şi celuilalt portiera. Necunoscutul coborî şi-i privi pe toţi, pe rând, cu

cea mai mare atenţie.

— Lucrezi la ferma asta? îl întrebă specialistul.

— Da.

— Ce ştii despre mormintele astea?

— Ceea ce ştie toată lumea, zise celălalt.

— De exemplu?

— Păi, cică ar fi mormintele unor soldaţi străini. Sunt de douăzeci şi ceva de ani aici.

— Atunci, cum se explică…

— Au venit unii acum zece zile şi le-au deschis.

— Tocmai asta am vrea să aflăm, zise specialistul. Cine a săpat aici în urmă cu zece zile?

Omul se uită din nou cu atenţie la muncitori, la general, la preot şi apoi la maşini.

— I-aţi văzut pe cei care au deschis mormintele astea? întrebă din nou specialistul.

Celălalt se repezi să răspundă, apoi se răzgândi.

— Aveţi impresia că-mi filează vreo lampă? făcu pe neaşteptate.

— Cum? Ce înseamnă asta?

— Lasă, că ştiţi voi mal bine decât mine.

Specialistul făcu un gest de uimire. De jur împrejur se lăsă o linişte grea.

— Te rog să-mi răspunzi scurt şi clar: cine a deschis mormintele astea acum zece zile?

Omul de la fermă îl privi ironic.

— Voi le-aţi deschis, spuse, apăsând pe fiecare vorbă.

Fruntea specialistului se umplu brusc de sudoare.

— Voi toţi, ăştia de aici, repetă celălalt, arătându-i cu degetul pe gropari, pe general, pe preot şi pe şoferi.

Aceştia se priviră unul pe altul.

— Unde l-ai mai găsit şi pe ăsta? îl întrebă careva, în şoaptă, pe şoferul camionului.

— Ascultă, făcu specialistul, nu e bine…

— Lasă asta, i-o întoarse omul de la fermă, cu o mare supărare pe chip, nu încerca să mă întorci tu pe mine. Crezi

că dacă eşti om cu şcoală, poţi să-ţi baţi joc de ceilalţi?

Îi privi apoi pe toţi cu dispreţ, după care se întoarse şi dădu să plece.

— Ia stai, măi tovarăşe, strigă în urma lui muncitorul cel bătrân.

— Hei, tu, rămâi acolo, răcni şi şoferul.

— Nu vă e ruşine, îi apostrofă omul de la fermă, întorcându-se. Credeţi că sunt bătaia voastră de joc? Aveţi impresia că nu v-am văzut când aţi venit aici, în urmă cu zece zile, şi cum v-aţi pus apoi pe săpat, de dimineaţă până seara?

— Asta ne mai trebuia, zise preotul, în şoaptă.

— Cine a săpat? Noi?

— Sigur că voi. Eraţi tot cu maşina asta verde şi cu acelaşi camion cu prelată.

— A, ia stai puţin, făcu brusc specialistul, ai fost aici când s-au făcut săpăturile?

— Nu, v-am văzut de la distanţă.

Specialistul dădu din cap.

— Cred c-am înţeles, zise. Au fost, mai mult ca sigur, ceilalţi. Ia te uită!

— Cum e? întrebă generalul.

— Am impresia că înaintea noastră au trecut pe aici generalul-locotenent şi primarul.

— Ei au făcut asta?

— Cu siguranţă. E singura variantă posibilă.

Dând din mâini, omul de la fermă le explica ceva groparilor şi şoferilor.

— Cum se poate aşa ceva? zise generalul.

— Ei nu au hărţi şi însemnări exacte, ca noi. Poate că le-au confundat cu mormintele soldaţilor lor.

— Oricum, ar fi putut să-i întrebe pe localnici. Apoi, medalioanele, spuse preotul.

— Asta mă miră şi pe mine, zise specialistul, muşcându-şi uşor buza de jos.

— E un abuz grav, spuse generalul.

— Nu e pentru prima oară când fac treaba asta, urmă specialistul. Mi s-a spus că undeva, în sud, au dezgropat din greşeală doi ballişti, iar în altă parte au scotocit printr-un cimitir vechi musulman.

— Şi au luat osemintele?

— Da.

— De necrezut! exclamă generalul.

— Oamenii ăştia nu-s sănătoşi la cap? Ce-i determină să facă asta?

— Ar putea avea un singur motiv, zise, gânditor, specialistul.

— Care?

Specialistul ezită.

— Nu pot să vă spun nimic, scuzaţi-mă.

— Poate că au dat greş în misiunea lor, spuse generalul. Poate că n-au găsit nimic şi acum încearcă să jefuiască mormintele altora.

— Chiar ei ne-au spus-o. Bâjbâie în ceaţă.

— Problema e că expediază imediat osemintele deshumate, zise specialistul.

— Asta e culmea! făcu generalul. Adică, nu vom putea să-i recuperăm pe ăştia unsprezece?

— Cred că-i greu, dacă au apucat să expedieze osemintele.

— Deci, osemintele soldaţilor noştri vor fi repartizate familiilor dintr-o altă ţară, în locul morţilor lor, strigă generalul. Poţi să turbezi, nu alta!

— Cum s-ar părea, au făcut promisiuni, zise preotul, şi dacă…

— Şi dacă nu-i găsim pe ai noştri, hai să furăm de pe la alţii, oameni buni, de unde s-o putea. Ah, ce murdărie!

Generalul se învârtea în jurul gropilor.

— Să mergem, spuse deodată. N-avem ce mai face pe-aici.

Urcară în maşini şi o porniră spre mare, exact în direcţia spre care era orientat cimitirul acela în formă de V.

Capitolul al şaisprezecelea

Ţărmul mării era pustiu şi sumbru. Buncărele de beton păreau crescute direct din nisipul ud. Ca nişte ciuperci uriaşe. Multe dintre ele erau ciobite de lovituri sau de trecerea anilor. Prin ambrazuri, ca nişte coaste, li se zăreau fiarele ruginite.

Dinspre mare bătea un vânt rece.

Generalul privi spre nord, acolo unde se zăreau, albe, vilele de vacanţă, staţia de cale ferată, hotelurile şi casele de odihnă, majoritatea închise la vremea aceea.

Se aflau acolo pentru a aduna osemintele soldaţilor căzuţi în primele zile de război. Toată săptămâna aceea bătuseră litoralul, oprindu-se în locurile în care avusese loc debarcarea trupelor. Fiecare asemenea punct avea cimitirul său.

Îşi amintea cu precizie prima zi de război, din primăvara lui 1939. Pe vremea aceea se afla în Africa, într-o seară, se anunţase la radio: trupele fasciste au debarcat în Albania. Poporul albanez a primit cu pâine şi sare glorioasele divizii care-i aduceau civilizaţia.

Mai târziu au venit şi ziarele, iar după ele revistele, şi în reviste erau o mulţime de poze şi articole despre debarcare. Citise în ele despre minunata primăvară din locurile acelea, despre limpezimea mării şi albastrul cerului albanez, despre plaje şi frumuseţea localnicelor sau despre străvechile lor straie şi jocuri populare. Posturile de radio dădeau zilnic reportaje de acolo şi, noaptea, soldaţii visau să ajungă în Albania, pe ţărmul acela paşnic, sub măslinii seculari.

Generalul îşi aminti că şi el dorise pe atunci să fie trimis în Albania.

Totuşi, soarta mi-a păstrat „raţia" mea de război, pe care mi-a dat-o mai târziu, e drept, îşi spuse el. Un război purtat

acum, după douăzeci de ani, când în lume e pace.

Nu reuşise niciodată să spună dacă asta era mai bine sau mai rău pentru el.

După ce aruncară uneltele în caroserie, peste lăzi, muncitorii urcară şi ei în camion.

Porniră.

Trecură pe lângă casele de vacantă, care acum, cu ferestrele zăvorâte, păreau sinistre. Ringurile de dans înaintau adânc în mare, cu scaunele şi mesele strânse grămadă într-un colt, amintire, inutilă acum, a verii trecute.

— Peste tot, numai buncăre, zise generalul.

— Le place mereu să repete că Albania e ca o fortăreaţă, pe malul Adriaticii, spuse preotul.

Generalul îşi întoarse privirea spre ţărm.

— Mi-aţi zis că marea le-a adus albanezilor numai nenorociri şi acesta este motivul pentru care ei n-o iubesc deloc.

— Aşa e, spuse preotul. Albanezii se tem de apă. Le place, în schimb, să se cocoaţe pe crestele munţilor. Acolo se simt ei în siguranţă.

Linia ţărmului se depărta mereu şi acum nu se mai zăreau nici staţiile sezoniere de tren şi nici casele albe de vacanţă, răspândite din loc în loc.

— Ne-a mai rămas de căutat doar un soldat căzut în prima zi de război, zise generalul. Dacă ăsta e chiar primul mormânt, după cum cred eu, *atunci* s-ar putea spune că el a fost cu ghinionul, cel care şi-a târât piciorul, cum spun bătrânii din partea locului.

— Căzut în prima zi de război... repetă preotul. După asta, mai avem încă un turneu dificil, dacă nu greşesc, într-o zonă colinară.

— Exact, zise generalul. Apoi, încă două drumuri. Şi încă unul. Penultimul. După care, ultimul, şi respiră adânc. Este încă devreme să vorbim despre final. Chiar mult prea devreme.

Preotul dădu din cap în semn de aprobare.

Nu mai ai răbdare, îşi zise generalul. Te grăbeşti.

— Pe omologii noştri nu i-am mai întâlnit de mult, spuse cu voce tare.

— Cine ştie pe unde or mai săpa!

— Cu siguranţă, pe un alt stadion, poate chiar pe vreun bulevard!

— Cred că le merge prost de tot, făcu preotul. Săracii!

— Nu le port eu de grijă, zise generalul. Important este să nu ne mai fure vreun soldat.

O bucată de vreme vorbiră numai despre asta.

Mănăstirea catolică, unde fusese îngropat soldatul singuratic, se afla pe o colină, acolo unde se sfârşea şi şoseaua.

Urcară pe jos. Generalul şi preotul înainte, urmaţi de ceilalţi, cu uneltele pe umeri.

În faţa mănăstirii se aflau câteva morminte vechi, cu cruce de piatră şi cu inscripţii în limba latină. Poarta era închisă. Pe bolta de deasupra ei erau scrise cuvintele: *Societas Jesus.*

Specialistul bătu de mai multe ori până ce înăuntru se auzi zgomot de paşi. Un călugăr cărunt, îmbrăcat în rasă, apăru în cele din urmă în prag.

Călugărul cercetă cu privirea ciudatul grup şi-i trebui apoi o grămadă de vreme să înţeleagă ce vroiau.

— Avem la noi ordinul guvernamental şi aprobarea monseniorului, zise specialistul.

Călugărul analiză hârtiile cu ochii lui albicioşi, înconjuraţi de pungi şi, în timp ce citea, dădea din buze ca şi când ar fi mestecat ceva.

— Bine, zise. O să vă duc chiar eu la mormânt.

O porniră cu toţii în urma lui, ocoliră zidul exterior, care împrejmuia incinta, şi ajunseră în spate, la bisericuţă.

— Uite mormântul, zise călugărul.

Era un mormânt modest, cu o cruce de piatră la cap şi o cască. Casca era decolorată de vreme, puţin îngropată în

pământ şi, cu siguranţă că primăvara, când încolţea iarba, era năpădită toată de verdeaţă.

Unul dintre muncitori dădu casca la o parte cu cazmaua. Alţi doi începură să tragă de cruce, iar ceilalţi se pregăteau de săpat.

— De ce e singur? întrebă generalul.

— Soldatul acesta a fost ucis de Nik Martini, spuse călugărul cu o voce adâncă şi slabă.

Când bătrânul pomeni numele lui Nik Martini, generalul privi întrebător către preot.

— Un muntean oarecare, îl lămuri preotul.

Cu o mână care-i tremura, călugărul arătă spre ţărm, unde, precum se pare, munteanul îl împuşcase pe soldat.

— A fost vreo luptă pe aici? întrebă generalul.

— Nu, zise călugărul. Locul ăsta, de aici şi până jos, la apă, e pustiu. Nimănui nu i-ar fi trecut prin cap că aici ar fi putut debarca trupele. Singurul care a bănuit-o a fost Nik Martini al lui Martin Nika.

Vorbea de parcă ceilalţi ar fi ştiut totul.

— Când l-am văzut cum mergea pe drum, cu puşca în spate, nu m-am gândit la nimic rău, pentru că muntenii aşa obişnuiesc să meargă, iar de pe chipul lor nu se înţelege niciodată dacă merg la târg sau vor să ucidă pe careva.

Când observă că ceilalţi îl ascultă, călugărul începu să povestească despre cum se întâlnise el cu Nik Martini şi ce-şi spuseseră unul altuia: Unde te duci tu, Nik Martini? iar celălalt răspunsese: Iacă, să trag cu puşca. Apoi, despre cum s-au urcat ei doi în clopotniţă, de unde se vedea ca-n palmă ţărmul viermuind de trupe. Şi călugărul i-a spus mai pe urmă: Nu poţi să tragi cu puşca din casa Domnului, Nik. Şi, în fine, despre cum s-a încruntat Nik, şi despre amenințarea că va fi excomunicat, iar la urmă de tot despre cum coborâse munteanul spre ţărm şi ce se întâmplase acolo.

— A luptat, într-adevăr? întrebă generalul.

— Da, domnule. A tras întruna cu puşca până ce l-au

lovit cu tunul.

— Şi l-au ucis?

— Nu. Aşa am crezut toţi când nu i-am mai auzit puşca. Dar apoi, ca şi când ar fi renăscut, l-am auzit trăgând din nou de pe dealul acela. Tot acolo a fost împuşcat şi amărâtul ăsta, spuse, arătând spre mormântul de la picioarele lor.

— Şi pe urmă? făcu generalul. Ce s-a întâmplat cu munteanul? A rămas în viaţă?

— Nik Martini? Călugărul îşi ridică ochii albi şi stinşi spre dealurile din jur. Nu, zise, a murit. În ziua aceea el a venit aici şi a luptat de unul singur în trei-patru locuri diferite, până ce a căzut rupt de oboseală. Se spune că, atunci când şi-a terminat cartuşele şi a văzut cum camioanele cu soldaţi porneau spre Tirana, a scos un urlet grozav, aşa cum fac muntenii când le moare cineva. L-au înconjurat din toate părţile şi l-au hăcuit cu baionetele.

Câteva secunde s-a lăsat linişte.

— Nik Martini nu are mormânt, zise călugărul, crezând că acum străinii aceia vor dori să vadă şi mormântul celuilalt. Nici semn, nici cruce la cap, nimic. Despre el există doar o baladă. Pe care o cântă des, mai ales cei din zona de podiş, din câteva cătune de dincolo de munte, şi arătă cu mâna care-i tremura undeva, spre nord-vest. Anul trecut a venit şi o delegaţie de la Institutul de Folclor. Printre cântecele pe care le-au cules aici a fost şi balada lui Nik Martini. Apoi, folcloriştii s-au luat la ceartă. Unii spuneau că balada e mai veche şi doar din greşeală i-a fost dedicată lui Nik Martini. Ceilalţi susţineau că aşa se întâmplă întotdeauna: baladele sunt mereu vechi, ca arborii. Doar crengile şi frunzele sunt tinere.

Bătrânul călugăr continua să vorbească, deşi de minute bune nu-l mai asculta nimeni.

— Curios lucru, zise generalul jumătate de oră mai târziu, când maşina se îndrepta spre Tirana. Cum e posibil să pornească la luptă un om de unul singur?

— La ei e o chestie de mândrie să lupte de unul singur, spuse preotul. Ba chiar, cu cât sunt mai izolaţi, cu atât mai onoraţi se simt.

Generalul îşi aprinse o ţigară şi oftă.

— S-a mai dus o zi de război, zise în şoaptă.

Preotul tăcu. Privirea i se plimba peste câmpul tăiat în două de şosea. Începuse să sufle un vânt rece de iarnă. Ceva mai încolo se zări din nou marea, de data asta pe dreapta, albastră şi nesfârşită.

Opus ţărmului, se ridica un şir de coline cu spinările îndoite. Pe coastele lor, dincolo de nisipuri, se aflau mormintele localnicilor căzuţi în prima zi de război.

Fragmentar, cei doi străini auziseră şi ei ce se întâmplase în ziua aceea pe ţărmurile celor două mări care scăldau coastele Albaniei. Vestea că duşmanii veneau pe mare se răspândise peste tot şi, din toate provinciile, albanezii plecaseră la luptă, cu puşca în spate, în grupuri de câte cinci, zece sau douăzeci de inşi. Veneau de departe, fără să-i fi chemat cineva, urcau povârnişuri şi coborau văi, până ce ajungeau la şes, şi în mersul lor era ceva mitic, ce le răbufnea în sânge din generaţie în generaţie, încă de pe vremea legendelor, când răul ieşea întotdeauna din mare, ca un balaur, şi trebuia stârpit chiar acolo, pe ţărm, înainte de a-şi înfige ghearele în pământ. Era o teamă străveche de apele albastre şi, în general, de locurile joase, pentru că pericolul se ivea întotdeauna de acolo, iar ei, coborând de la munte şi unindu-şi forţele cu rămăşiţele armatei regale, care mai rezistau pe ici, pe colo, îndată ce simţeau briza mării, adulmecau în acelaşi timp şi pericolul, iar tunetul valurilor şi-l închipuiau ca un fel de muzică funebră.

Aşa au coborât în ziua aceea zeci de asemenea grupuri. Apoi, pe plajă, s-au amestecat oameni cu pălărie şi ochelari cu munteni înalţi, veniţi din văgăuni în care încă se mai trăia ca-n evul mediu, şi printre aceştia din urmă erau poate şi mulţi dintre aceia care nu ştiau nici cu ce stat sau cu ce armată se înfruntă, pentru că asta n-avea nicio

importanţă pentru ei, însemnătate avea doar faptul că balaurul ieşise iarăşi din mare şi că trebuia aruncat în mare, înapoi. Majoritatea lor nu văzuseră niciodată o apă şi, cu siguranţă, văzând Adriatica, au exclamat fermecaţi: „Ce frumoasă e!” , uluiţi totuşi că răul putea veni tocmai de acolo. Apoi, priviseră cu dispreţ navele de război ancorate în golf, cu tunurile lor gigantice îndreptate spre ţărm, avioanele care zburau la joasă înălţime, ambarcaţiunile de desant şi, imediat după asta, fără a pierde prea mult timp, au început lupta după vechile lor reguli şi au fost ucişi unul după altul, care mai repede, care mai târziu.

Apoi, către seară, au ajuns şi întârziaţii, cei veniţi din zone mai îndepărtate. Aşa, rupţi de oboseală cum erau după drumul neînchipuit de lung, deşi la ora aceea nu mai era nicio speranţă, au intrat imediat şi ei în luptă pe la asfinţitul soarelui, exact în momentul în care trupele de ocupaţie spălau de sânge, cu furtunul, străzile din Durres.

Munteni întârziaţi au tot venit până ce s-a întunecat de-a binelea, iar printre ei erau şi unii singuri de tot, care apăreau ca nişte umbre pe dealurile din jur, şi, după ce erau descoperiţi de proiectoare, erau seceraţi cu mitraliera şi rămâneau întinşi acolo până dimineaţă, cu părul umezit de rouă.

A doua zi au fost îngropaţi acolo unde se aflau, iar mormintele lor au apărut în primăvara aceea peste tot, ca o turmă de capre risipite pe coclauri, nu departe de mare, şi nimeni n-a ştiut cine sunt şi de unde au venit, pentru ca, cel puţin, în lipsa numelui, să li se scrie la cap locul de baştină. Se ştia doar că erau veniţi de peste tot, din ţinuturile în care, la mort, plâng numai femeile, ori din munţii din nord, unde jelesc bărbaţii şi se îmbracă în negru nu numai rubedeniile răposatului, ci şi cula de piatră a acestuia, după care mortului i se face un cântec, iar în el, în cazul acesta, va fi neapărat şi ceva despre marea înşelătoare şi îndepărtată.

Partea a doua

A venit şi a trecut şi primăvara. Pe pământul străin încolţise iarba. Verdeaţa acoperea acum câmpia şi ponoarele, urcase pe coastele munţilor şi, fără a da o clipă înapoi, se instala oriunde găsea o fâşie îngustă de pământ.

În lunile acelea care precedau venirea verii, generalul şi preotul, însoţiţi de specialistul albanez şi de gropari, bătuseră Albania în lung şi-n lat. Cu toate acestea, încă nu-şi dezgropaseră armata în întregime. Aşa îi prinse vara, când nu-şi putură lua decât o vacanţă de două săptămâni, şi asta pentru că în Albania treburile mergeau prost.

La conferinţa de presă pe care a ţinut-o în ţară, înainte de a pleca pentru a doua oară spre Tirana, generalul nu a reuşit să-şi ascundă nervozitatea în faţa ziariştilor. Da, ceruse într-adevăr guvernului albanez prelungirea termenului final. Da, era adevărat că săpăturile pe teren luau mai mult timp decât fusese prevăzut. Da, nu se putea tăgădui că apăruseră dificultăţi neprevăzute. Nu, nu era vorba de piedici puse de guvernul albanez. Şi în niciun caz de tărăgăneală sau de restrângeri bugetare făcute de propriul guvern.

Întrebările ziariştilor erau ca de obicei provocatoare şi pline de subînţelesuri. În vreme ce răspundea, abia se abţinea să nu le-o trântească în faţă: e uşor să puneţi întrebări de aici, nevolnicilor. Da' ia veniţi şi staţi cu mine prin gropile alea…

Încercând să fie cât mai scurt cu putinţă, îi fu totuşi imposibil să nu amintească de unele dificultăţi. Nu pomeni nimic despre răceala localnicilor, despre cântecele lor sumbre sau despre neînţelegerile cu ei, vorbind în schimb despre terenul accidentat, despre greutăţile iernii în munţi, despre canalele de irigaţii, care, cum bine ştiau şi ei, în ţările comuniste sunt mai adânci decât e necesar, despre cutremurul din anul trecut, care distrusese multe morminte.

În vreme ce vorbea despre acest ultim subiect, pentru

prima oară, în sală se făcu linişte. Era o asemenea linişte încât generalului i s-a părut că, pentru o clipă, între el şi sală a avut loc un scurtcircuit total: comunicarea dintre el şi sală nu mai exista.

Mai încercase o dată acest sentiment, atunci când căutase pentru prima dată în arhivele albaneze informaţii despre cutremur. Avertizându-i asupra celor ce vor urma, seismul îi zgâlţâise pe morţi chiar cu un an înainte de venirea lui în Albania. Ca o zgâlţâitură în somn, care-i anunţa că un general…

Conferinţa de presă şi tot ce se întâmplase în zilele acelea: mulţimea de oameni ce-i asalta locuinţa, scrisorile, telegramele, ţârâitul necontenit al telefonului, au rămas în urmă ca un freamăt îndepărtat când el a urcat din nou în avion, la sfârşitul lui august, şi, împreună cu preotul, a decolat spre Albania.

Capitolul al şaptesprezecelea

Privirea generalului s-a oprit o clipă asupra frazei: „De obicei, ne petreceam ziua fumând lângă balustrada podului”. Se pregăti s-o şteargă, dar mâna îi râmase suspendată deasupra hârtiei. Făcu o grimasă de nemulţumire şi totuşi, lăsând fraza aceea aşa cum era, îşi continuă şi încheie cu bine scrisoarea adresată soţiei.

Din ziua în care realizase că nu numai în discuţii, dar în orice altceva, începuse să folosească rămăşiţe din gândurile altora, fraze ale vizitatorilor săi de acasă, fragmente din scrisorile şi jurnalele soldaţilor morţi, încercase să pună capăt acestei adevărate invazii. Dar ea era atât de puternică, încât cuvinte, fraze şi uneori chiar fragmente întregi din povestirile morţilor deveneau obsedante şi-l dominau.

Uneori se liniştea singur, spunându-şi că fenomenul era normal. Iar teama că, folosind frazele şi vorbele celor dispăruţi, pătrundea şi el în lumea lor i se părea fără sens. El le aparţinea oricum, intrase încetul cu încetul, zi după zi şi anotimp după anotimp, în universul acela, de unde îi era imposibil să mai iasă.

Acum încerca să se acomodeze acolo, avea chiar momente în care, în locul groazei de altă dată, încerca un sentiment de linişte. Şi o bucurie rece că lumea aceea îl acceptase.

De obicei, ne petrecem ziua fie fumând lângă balustrada podului, fie în baraca scundă de lemn, pe care proprietarul scrisese cu *litere strâmbe, „Cafea – Oranjadă”. Eram şase soldaţi care păzeam podul. Pe acolo trecea un drum militar făcut de austrieci în Primul Război Mondial şi abandonat după aceea. Noi am ajuns în obiectiv imediat după inaugurare. Soldaţii care au reconstruit podul au făcut şi*

pentru noi un buncăr şi o cazarmă mică, pe care au terminat-o înaintea sosirii noastre. Am instalat mitraliera grea în buncăr, iar pe cea uşoară o ţinem în cazarmă, pentru orice eventualitate.

Lacul era pustiu şi trist. Jur-împrejur, coaste de munte şi râpe pline cu bolovani şi, pe ici, pe colo, câte un copac. Satul era tare mic, nici zece case în total. Casele, făcute din piatră, aveau, în locul ferestrelor, câte o deschizătură îngustă, la fel ca fantele buncărului nostru.

La început ne plictiseam de moarte. Maşinile militare treceau rar, iar sătenii se uitau la noi cu o vizibilă duşmănie. Cât e ziua de lungă ne învârteam în jurul podului şi aruncam cu pietre în pârâu. Noaptea făceam de gardă.

Într-o bună zi, s-a ivit pe drumul de munte un om cu trei catâri încărcaţi cu scânduri, lăzi şi carton asfaltat. Era un negustor din oraş. În două zile a şi ridicat baraca, lângă pod, iar la intrare a scris cu vopsea neagră „Cafea – Oranjadă".

Încă din ziua aceea, am devenit clienţii lui obişnuiţi. Deşi la uşă scria cafea şi oranjadă, în realitate el vindea rachiu şi vin roşu. Când şi când, militarii care treceau cu maşinile opreau să bea un păhărel. Baraca a mai înviorat locul acela sinistru. Se întâmpla ca şi ţăranii să vină câteodată acolo şi să bea. Deşi nu le plăcea rachiul negustorului, iar vinul cu atât mai puţin. Problema lor era însă alta. Oamenii veneau să-şi schimbe produsele pe cartuşe. Treaba asta ne era interzisă cu desăvârşire, şi totuşi o făceam cu toţii. Noaptea, când eram de planton, descărcăm un încărcător în aer şi a doua zi raportam că am consumat de trei ori mai multe cartuşe. După care, schimbam cartuşele pe ouă.

Salvele acelea, trase la miezul nopţii, nu erau de bun augur. De parcă o căutam cu lumânarea. După o vreme, prin zonă au apărut partizanii. Dacă n-ar fi fost buncărul, ne-ar fi terminat încă din primele zile.

Primul camarad a fost împuşcat pe pod, în timp ce făcea

de planton. Partizanii au încercat, se pare, să arunce podul în aer, dar n-au reuşit, pentru că santinela a dat alarma. Dimineaţă, l-am găsit mort lângă balustradă. Căzuse într-o poziţie neobişnuită, cu gura deschisă. Aţi văzut filmul Moartea unui ciclist? Eu, când l-am văzut, am fost cât pe ce să strig în sală. Acum era ceva asemănător.

Două săptămâni mai târziu ne-a fost ucis încă un camarad. În împrejurări similare. Am crezut că e opera sătenilor, deşi nu eram prea siguri. Am încetat, aşadar, să le mai dăm cartuşe. Dar ce folos? Era deja târziu.

Când a fost împuşcat şi al treilea, s-a decis ca santinela să nu mai stea pe pod. Împreună cu *soldaţii trimişi să-i înlocuiască pe cei căzuţi, ne-au adus şi un proiector, pe care l-am instalat în buncăr. Acum, din când în când, luminam podul cu ajutorul lui. În momentele acelea, podul părea înfricoşător şi de rău augur, iar fiarele încâlcite de sub el îl făceau să semene cu un miriapod hidos. Se întâmpla ca uneori, noaptea, să-l privesc, scăldat în lumina aceea albă şi rece, şi să-mi spun: Podul ăsta o să ne facă la toţi de petrecanie.*

Partizanii nu ne slăbeau o clipă.

Al patrulea soldat a căzut în noaptea în care eu am fost rănit. Nu-mi amintesc nimic. Doar atunci când mi-am revenit, am văzut că eram cocoţat pe un catâr, iar catârul mergea încet pe pod. Scândurile îi scârţâiau sub potcoave. Era dimineaţă. O dimineaţă cenuşie de iarnă. Priveam ca buimac puzderia de bare metalice ale podului, ce-mi defilau prin faţa ochilor, şi-mi simţeam inima strânsă într-un cleşte rece ca gheaţa.

Când catârul a ieşit de pe pod, am întors cu greu capul şi am privit pentru ultima oară podul, buncărul casele cenuşii ale ţăranilor, sus, pe coastă, mormintele camarazilor mei la picioarele podului (ultimul mormânt încă nu apucaseră să-l sape) şi baraca de lemn din apropiere, cu mâzgăleala de la intrare „Cafea – Oranjadă”.

Generalul se aşezase pe o bucată de beton şi fuma. Muncitorii săpau la baza podului. Bucăţi de stâncă erau împrăştiate peste tot, amestecate cu fragmente metalice strâmbe şi ruginite. Un pod nou fusese construit la câţiva zeci de metri mai jos, acolo pe unde trecea şi noua şosea. Cea veche fusese năpădită de buruieni.

Explozia trebuie să fi fost teribilă, îşi zise el. Podul fusese tăiat chiar la mijloc şi bucăţi uriaşe de beton zburaseră până la buncăr şi chiar mai departe, peste poiana din stânga pârâului. Lângă pod mai era încă vechea baracă de lemn, la intrarea căreia se mai puteau citi cuvintele „Cafea – Oranjadă”.

Cu o săptămână în urmă, când ajunseseră acolo, baraca, la fel ca şi podul, buncărul şi o parte din drum erau distruse. Cartonul şi multe dintre scândurile acoperişului fuseseră smulse. Dar, două zile după aceea, din orăşelul vecin îşi făcuse apariţia un vânzător ambulant. El a adus ţigări, coniac şi un reşou pentru cafea. Era o treabă rentabilă, pentru că, exceptându-i pe cei cinci muncitori permanenţi, mai fuseseră angajaţi temporar alţi şapte şi toţi aceştia, împreună cu şoferii, specialistul, preotul şi generalul aveau să rămână aici două săptămâni lungi şi extenuante. Negustorul s-a stabilit în vechea baracă, după ce a bătut câteva scânduri pe acoperiş şi a proptit cartonul cu câţiva bolovani, ca să nu-l ia vântul.

Baraca a însufleţit locul. Dimineaţa, înainte de a începe lucrul, muncitorii beau o cafea sau dădeau pe gât un păhărel de fernet. În cursul zilei, mai dădeau târcoale pe acolo şi sătenii, privind ore în şir la groparii care săpau.

Chiar şi acum, doi dintre ei îi explicau ceva groparului bătrân, arătându-i cu mâna un loc la picioarele podului.

Care dintre ei o fi tras în santinele? se întreba generalul ori de câte ori vreun localnic intra şi ieşea din baracă. Erau acolo de o săptămână şi acum îi cunoştea după figură pe cei mai mulţi dintre ei.

Preotul şi specialistul urcau povârnişul. Vârfurile munţilor

erau învăluite în neguri.

— Rea vreme, zise generalul.

Preotul aprobă din cap.

— Albanezii au un proverb, spuse, „vreme rea, la prietenul bun” .

— În cazul ăsta nu se potriveşte, zise generalul, nici noi nu batem la poarta lor, nici ei nu ne deschid.

— Ce să-i faci, făcu preotul.

— Ne-am lipit de nenorocitul ăsta de pod şi nu ne mai urnim din loc. Nu mai suport nici peisajul şi nici pe ţăranii ăştia care se învârt încolo şi încoace, să vadă cum ne dezgropăm noi morţii.

— Ce să facă? zise preotul. Probabil că le face plăcere.

— Ei i-au cunoscut pe militarii care au păzit podul, au fost multă vreme vecini, au schimbat ouă pe cartuşe şi unii dintre ei au tras, cu siguranţă, în santinele. Bineînţeles că le place ceea ce facem noi.

— Ne dau târcoale de parcă ar vrea să se mândrească cu ceea ce au făcut, spuse preotul. L-aţi văzut pe bătrânul acela cu mustaţa zburlită, care iese în fiecare dimineaţă cu un ditamai puşcociul prins la cingătoare?

Generalul se chinui să-şi amintească.

— Ăla care are două-trei medalii prinse pe piept şi merge ţanţoş ca un cocoş? Sigur că l-am văzut. Specialistul mi-a spus că şi-a pierdut un băiat în război.

— Aşa, şi?

— E tare bătrân. Îndată ce a aflat că venim, şi-a atârnat medaliile, şi-a înfipt pistolul la brâu şi a ieşit la vedere. Acum face asta în fiecare zi.

— Se uită cruciş chiar şi la muncitorii albanezi, zise preotul. Alaltăieri, specialistul l-a întrebat ceva, şi moşul a făcut-o pe niznaiul.

— E un bătrân fanatic. Are impresia că ăştia au pactizat cu noi. Ştiu, urmă generalul încet, trebuie să fim prevăzători. Mie mi-e teamă de căpoşii ăştia. Uite, nu se ştie ce-i vine, scoate arma şi te împuşcă ziua în amiaza

mare.

— Totul e posibil, spuse preotul. Te poţi aştepta la orice de la un asemenea nebun.

De departe, din spatele munţilor, se auzi din nou tunând.

Generalul îşi aprinse altă ţigară.

— Eu înţeleg, mai mult sau mai puţin, curiozitatea acestor oameni faţă de ceea ce facem noi aici, spuse el, pentru că un soldat care a păzit podul acesta mi-a povestit ceva înainte ca noi să venim încoace. Mai devreme, când mă odihneam, mi-au revenit în minte, poate pentru a zecea oară, cuvintele lui.

— Le amintim de anii războiului, zise preotul.

— Sigur că da. Soarta acestui sat a fost strâns legată în anii războiului de podul ăsta. Care a fost o pacoste pentru ei. După aruncarea lui în aer, trupele noastre de represalii au trecut totul prin foc şi sabie. Dacă n-ar fi fost podul, soarta cătunului acesta izolat de lume ar fi fost alta. Aşa, însă, totul a luat o turnură nouă. Acum, uite că venim noi să dezgropăm osemintele soldaţilor care au păzit podul. Lucrul acesta le pune în mişcare amintirile, aşa încât ei, chiar dacă ar vrea, n-ar putea să stea indiferenţi. Se agită încolo şi încoace, cumpără ţigări de la baracă, iar baraca, mai mult decât orice, le aminteşte de vremurile acelea.

Preotul îl asculta cu atenţie.

— Să întorci timpul înapoi… Hm, asta e întotdeauna ca o sabie cu două tăişuri, zise în cele din urmă.

Generalul avu impresia că celălalt nu prea mai avea chef de vorbă.

După ce mâncară, generalul se ocupă o vreme de liste. Acestea erau pline acum, pe margini, de tot felul de însemnări. Neidentificat. Cota 1184. Vezi procesul-verbal. Neidentificat. Lipsă capul. Vezi procesul-verbal. Mâna dreaptă mai scurtă. Cota 1099. Numărul 19.301. Figurează mort de două ori. Nu corespunde dantura. Neidentificat.

După-amiază se porni o ploaie măruntă. Muncitorii se adăpostiră în baraca friguroasă, plină de fum de ţigară şi

rămaseră acolo, privind cum plouă.

Capitolul al optsprezecelea

Seara, bătrânul gropar s-a îmbolnăvit. Încă de după-amiază se simţise rău, dar nu dăduse nicio importanţă. Spre seară, se îngălbenise la faţă şi a cerut să se întindă. Toţi au crezut că e răcit. L-au dus acasă la un sătean, au făcut un foc mare şi l-au aşezat lângă sobă. Dar el se simţea din ce în ce mai rău.

Nu se luminase bine de ziuă, când specialistul îl trezi pe general şi-i ceru maşina.

— Groparul-şef e rău de tot. Trebuie dus repede la cel mai apropiat spital.

Se trezi şi preotul.

— Ce să aibă, oare? întrebă el. Încă de ieri după-amiază părea că nu se simte bine.

— Nu ştiu, spuse specialistul. Cred că a făcut o infecţie. Are o zgârietură la mâna stângă.

— Infecţie? făcu generalul, ridicând capul.

Specialistul ieşi.

— Ce să fie? se întrebă generalul.

— Şi eu cred că-i o infecţie, zise preotul. Aseară se făcuse pământiu la faţă.

— Ce nenorocire!

— Se poate, de la vreun nasture ruginit sau de la o aşchie de os.

— Dar e un muncitor cu experienţă. El i-a instruit şi pe ceilalţi.

— Probabil că n-o fi băgat de seamă, spuse preotul. Poate c-a fost mânjit cu noroi şi n-a observat zgârietura.

— Ar fi fost bine să-l fi trimis de aseară.

— Şoseaua e distrusă rău de tot. Şi ziua e greu de mers pe acolo.

— Oricum.

— E bine şi acum. Nu cred să fie ceva grav. Acum există

antibiotice puternice.

Generalul se înfăşură mai bine în pătură.

— Cum e afară? întrebă.

— Înnorat, zise preotul.

Pe teren, câţiva muncitori se şi apucaseră de treabă. Ceilalţi îşi beau cafeaua în picioare, în faţa barăcii.

— Absenţa specialistului o să ne ţină în loc, spuse preotul. Muncitorii nu ştiu unde să sape.

— Credeţi că şi celelalte schelete ar putea fi infectate?

— De ce nu?

— Poate ar trebui dat cu var în gropile deschise, zise generalul.

— Trebuie să-l întrebăm pe specialist. El ştie cel mai bine lucrurile astea.

Merseră la baracă şi comandară cafele.

— Douăzeci de ani microbul stă ascuns în pământ şi deodată răbufneşte. Teribil, spuse generalul.

— Aşa e, zise preotul. Îndată ce intră în contact cu aerul şi soarele, învie.

— Ca o jivină care se trezeşte după hibernare.

Preotul îşi savura cafeaua.

— S-ar putea să plouă după-amiază.

— Zile anoste, făcu generalul.

Într-adevăr, şi ziua aceea s-a dovedit a fi la fel de ternă. Toată dimineaţă cei doi s-au învârtit de colo, colo, fără să ştie ce să facă. După-masă a început din nou să plouă.

— Dacă se întâmplă ceva, va trebui să plătim familiei, zise generalul.

— Pensie viageră?

— Da. Aşa prevede contractul. Punctul 4, articolul 11, mi se pare.

Preotul intră în cort, de unde se întoarse cu un teanc de hârtii.

— Aşa e, cum spuneţi dumneavoastră, zise el, punctul patru, articolul unsprezece. În caz de nenorocire, despăgubirile au caracter viager.

— Poate n-o să fie cazul, rosti generalul.

— Să dea Domnul.

Specialistul se întoarse a doua zi dimineaţă. Şoferul camionului zări cel dintâi maşina care urca din greu pe drumul de munte.

— Vin, strigă el, se întorc.

Generalul, preotul şi muncitorii, care se adăpostiseră de ploaie în baracă, ieşiră afară.

Maşina verde se apropia încet, evitând cu greu bolovanii aruncaţi în mijlocul drumului.

— Poate s-a făcut bine, zise careva.

Când se mai apropie puţin, toţi văzură că maşina era stropită toată cu noroi.

Primul care coborî fu specialistul. Era palid la faţă şi avea o privire rece. Puse jos mai întâi un picior, apoi pe celălalt şi-i privi pe cei prezenţi cu indiferenţă, de parcă s-ar fi gândit la cu totul altceva.

— Ei? Cum stă treaba? întrebă careva, în liniştea generală. Unde e Gjoleka?

Specialistul se întoarse către cel care vorbise, mirat parcă de întrebare.

— Gjoleka? A murit, zise încet.

— A murit? Ce spui, omule…

Şoferul, care coborâse din maşină în urma lui, făcu câţiva paşi legănându-se ca omul beat. Avea ochii roşii şi mâinile pline de noroi.

— Ce? Nu credeţi? strigă cu glas răguşit. Duceţi-vă la morga spitalului să vă convingeţi…

A trebuit să treacă un timp până să-şi vină în fire şi să vorbească normal.

— Când?

— La miezul nopţii.

— A fost o infecţie groaznică, spuse specialistul, ca şi când ar fi vorbit singur.

Grupul se îndreptă în linişte spre baracă.

— Fă-le o cafea, nu-i vezi cât sunt de dărâmaţi? strigă

cineva la negustor.

— Beti şi un coniac? V-ar face bine.

— Dă-ne şi câte un pahar de coniac.

— Povesteşte-ne, omule, cum s-a întâmplat.

Şoferul dădu paharul peste cap.

— Umple-l din nou, îi spuse vânzătorului. Ce noapte de coşmar. Când ne-am dus, a stat tot drumul liniştit. Îl lua când cu cald, când cu frig. Apoi a început să aiureze. Întinde-te, i-am spus, şi el s-a întins, dar tot rău îi era. Eu acceleram la maximum. Cum de nu ne-am prăvălit prin vreo râpă, numai Dumnezeu ştie. Zi, Gjoleka, cum te simţi? l-am întrebat de câteva ori, dar el nu zicea nimic, doar ne privea ca şi când ar fi vrut să ne spună: rău, frăţioare, rău. În final, am ajuns în oraş. L-am internat în spital de urgenţă. Mergeam din jumate în jumate de oră să vedem ce mai face. Medicii erau îngrijoraţi. Trebuia să-l aduceţi mai repede, ne-a spus unul dintre ei. Am înţeles că treaba era nasoală. Am vrut să-l vedem, dar nu ne-au lăsat. S-a făcut noapte. Noi, dintr-o cafenea într-alta. Nu ne venea să mergem la hotel. Pe la unsprezece am mers încă o dată la spital să vedem ce şi cum. Ne-am mirat că ne-au lăsat să intrăm fără probleme. Cum e? am întrebat un medic. Rău, ne-a spus el. Nu mai apucă dimineaţa. Atunci am priceput de ce ne-au lăsat să intrăm. Trăgea să moară. Era negru la faţă. Din când în când, tremura şi se zvârcolea în pat. Ne-a văzut şi a dat din cap. Apoi s-a uitat fix la zgârietura de la mână, ca şi când ar fi vrut să-i spună: „Mi-ai făcut-o, afurisita”. Pe la miezul nopţii a avut ultimele frisoane. A suferit mult, săracu’, până ce şi-a dat sufletul! Uite, aşa a fost. Mai umple-mi-l o dată, pe Dumnezeul meu! La naiba cu totul. Of!

În baracă s-a făcut linişte. Se auzea cum vântul izbea o bucată de carton desprins.

— De necrezut, zise unul. Acum eşti viu, acum nu mai eşti.

— S-a dus Gjoleka. S-a dus pe nesimţite.

— Era om bun, spuse altul, apropiat, modest.

— Cine o să-i spună nevesti-sii?

— O, lasă.

— Ei nu i-a plăcut de la început treaba asta. Parcă ar fi presimţit ceva. Când o să terminaţi cu mormintele alea? îl întreba mereu în scrisori. Iar el îi răspundea: uite, încă puţin, şi gata.

— Săraca, făcu şoferul. Odată, când i-am dus un bilet de la el, m-a compătimit, era alarmată şi spunea că are o presimţire. L-a aşteptat atâţia ani să se întoarcă din munţi, din partizanat, iar acum i se părea că e plecat din nou acolo.

— Îi plăcea uneori să spună, pe jumătate în glumă: am avut treabă cu fasciştii cât au fost vii şi uite că am treabă şi cu ei morţi.

— Da, a luptat cu ăia atâta amar de ani, iar acum tot de la ei i s-a tras. La naiba!

— S-au răzbunat pe el.

— Aşa e, s-au răzbunat după douăzeci de ani. El i-a omorât cu glonţul, ei pe el cu un nasture, ca nişte laşi.

— Duşmanul rămâne duşman, chiar şi mort.

— Adevărat.

— Stau acolo ca doi corbi şi nu spun nimic, zise şoferul, cu voce răguşită, privind cu ură spre general şi spre preot. Cei doi stăteau în picioare lângă ruinele podului, înfofoliţi în paltoane. Ei, acum vă place?

— Şşt, făcu cineva. Să nu faci vreo prostie, Lilo!

În baracă s-a făcut atât de linişte, încât se auzea cum vântul, afară, flutura bucata de carton asfaltat desprinsă de pe acoperiş.

— Ni l-au omorât, zise unul, cu glas pierit. Am rămas fără Gjoleka.

Noaptea s-a lăsat mai neagră ca oricând. Generalul luă două somnifere ca să poată dormi. Chiar şi aşa, a avut un somn tulbure, întrerupt adeseori.

Moartea groparului l-a dezechilibrat complet. Uneori, în

plin coşmar, avea impresia că realizează dimensiunile exacte ale nenorocirii.

Era o moarte proaspătă, ceea ce o făcea inacceptabilă şi plină de prevestiri sumbre. Complet străină în împărăţia aceea de calciu, veche de douăzeci de ani şi rece.

Generalului i se făcu frică, fără să ştie nici el de ce. În vreme ce se tot învârtea pe patul de campanie, avu impresia de două, trei ori că-l aude pe preot rugându-se.

Capitol fără număr

Nimic. Înainte ca specialistul să rostească acel cuvânt, preotul şi-l închipui.

— Nimic, spuse celălalt, cu o voce obosită, călcând cu atenţie peste bulgării de pământ.

— Ciudat, făcu preotul.

— Săpăm în alte două locuri de pe margine. Trebuie să fie pe aici, pe undeva.

Generalul se apropie şi el. Avea cizmele năclăite într-un noroi roşietic, lipicios. Puse şi el aceeaşi întrebare.

— Nimic, zise specialistul.

— O să trebuiască să renunţăm, spuse generalul. Ce grad avea?

— Locotenent.

— Cine ştie unde s-o fi târât, rănit.

Cădea o ploaie rară peste bulgării de noroi ruginiu, aruncaţi de o parte şi de alta a gropilor. Groparii căutară până spre prânz, când unul dintre ei strigă de departe:

— L-am găsit!

Specialistul o porni în fugă spre una dintre gropile săpate mai devreme. Preotul alergă în urma lui.

Se învârtiră o mulţime în jurul gropii, până ce preotul se întoarse cu o expresie de nemulţumire pe chip.

— Ne-am chinuit degeaba, zise, cu un glas obosit. Nu e de-al nostru.

— Cum? întrebă generalul.

— Specialistul spune că ar putea să fie un aviator englez.

Specialistul se apropie şi el.

— Am muncit degeaba, zise.

— Acum, ce facem? întrebă unul dintre muncitori.

— Plecăm, hotărî generalul. Aici stăm de pomană.

— Şi cu englezul cum procedăm? întrebă specialistul.

— Îngropaţi-l la loc, spuse preotul. N-avem ce face.

— N-avem ce face, repetă generalul. Reînhumaţi-l.

Specialistul privi preţ de un minut groapa.

— Acoperiţi-l la loc, le spuse muncitorilor.

Doi dintre muncitori aruncară oasele înapoi în groapă, după care începură să arunce pământ peste ele, în vreme ce restul grupului o porni în jos. Când generalul întoarse capul să vadă ce se întâmplă în urmă, zări lopeţile care se ridicau şi coborau, semn că cei doi încă mai lucrau. Puţin după aceea, privind din nou, văzu că groparii coborau malul cu cazmalele pe umăr, iar grămada de pământ dispăruse.

— Am pierdut o zi degeaba, zise el. Absolut degeaba.

Capitol fără număr

Încetul cu încetul, coastă cu coastă şi vertebră cu vertebră, scheletul uriaşei reptile prindea contur. Mai avea, pe ici, pe colo şi porţiuni lipsă. Cei neidentificaţi erau încă destui. Împreună cu osemintele unui gornist, scos de curând dintr-o groapă comună, generalul a avut impresia că eliberează de sub pământ şi sunetele disperate ale trompetei lui.

Gropile comune fuseseră spaima generalului. Din fericire, nu au fost decât trei. La primele două, căutările se terminaseră cu bine. Rămăsese a treia, cea mai dificilă, la marginea unei coaste de deal neîmpădurite.

Cu luni în urmă, pierduseră câteva zile în zona aceea, induşi în eroare de povestirile unui sătean, care se încăpăţâna să susţină că văzuse cu ochii lui o grămadă de oase în pivniţele unei cetăţi în ruine. Deşi printre schelete nu găsiseră arme, era clar că osemintele acelea aparţineau unor soldaţi dintr-o altă epocă. Specialistul a avut nevoie de ceva timp pentru a-l convinge pe general să renunţe la cercetări. Nu e niciun medalion cu chipul Sf. Maria aici, îi spusese, întinzându-i o bucăţică de metal în formă de stea cu multe colţuri.

Nu găsiseră decât semnul acela, care, din câte ştia specialistul, era emblema „magiei”, adică a astrologului din armata turcă.

Generalul ţinuse în mână o bucată de vreme steaua de fier, fără a înţelege în ruptul capului ce căuta un astrolog în adâncurile unei cetăţi, acolo unde îşi putea exercita cel mai puţin dialogul cu cerul.

Capitol fără număr

A treia şi ultima groapă comună se afla intr-un loc numit Poiana Surdului. Era cea mai incertă dintre toate, lucru care-i provocase insomnii generalului încă în urmă cu trei luni, când se aflau departe de aici. Apoi, îi dăduse iar bătăi de cap în ultimele două săptămâni, în timp ce se apropiau de regiunea cu pricina. Şi, fireşte, în ultimele zile, când căutau date şi informaţii despre ea. Avea mereu migrene. Ghemul care părea în ultimul moment că se descurcă, se încâlcea brusc, ca într-un coşmar. Toate informaţiile despre groapă erau contradictorii. Datele de la ministerul lui, mărturiile foştilor combatanţi, scrisorile în care era pomenită, o convorbire telefonică efectuată cu douăzeci de ani în urmă, un reportaj dintr-un ziar albanez despre inundaţiile din zonă, povestirile ţăranilor bătrâni, descrierea unui soldat grec, care făcuse puşcărie în Albania, istorisirile unor ţigani, ale unui poliţist, bâiguielile unui bolnav psihic; toate acestea păreau că ieşiseră la iveală special pentru a se contrazice unele pe altele.

Uneori se liniştea singur spunându-şi că, la urma urmei, groapa aceea nu era altceva decât un simplu amănunt în toată bulibăşeala aceea fără cap şi coadă. Dar venea ziua următoare şi, împreună cu ea, apărea şi sentimentul că, fără a rezolva situaţia cu groapa de la Poiana Surdului, nu putea spune că şi-a terminat cu adevărat misiunea. Avea senzaţia că va găsi în ea cheia tuturor necazurilor sale; ceaţa prin care orbecăia, împăcarea cu propria conştiinţă, insomnia, colonelul Z., ghinionul de care nu mai scăpa.

Câţiva dintre localnici susţineau că groapa provenea din prima iarnă de război, alţii, că fusese făcută mai târziu. Unii îi scoteau vinovaţi pe ţigani, care, după ce săpaseră după medalioane, crezându-le de argint, aruncaseră apoi cadavrele, în mare grabă, unele peste altele. Şi despre

inundaţii existau păreri diferite. Ele pricinuiseră, într-adevăr, mari pagube, dar acelaşi lucru se petrecuse în toate cimitirele din regiune. Existau chiar şi la ora aceea procese pe această temă. În ceea ce-i priveşte pe ţigani, se ştia că ori de câte ori se iveau asemenea probleme, ele erau puse numai în spinarea lor. Slavă Domnului că în zonă nu se găseau şi evrei. Credeţi-mă pe mine, nimeni nu va spune adevărul, pentru că-i e frică de el. Groapa aia a fost mereu aici. Doar că a fost mai mult goală decât plină. Şi va fi mereu aşa, ca hanul acela de la marginea drumului. Eu însumi, nu mă tem s-o spun, simt că acolo o s-o sfârşim cu toţii. De ce-l ascultaţi pe ăla, domnilor, nu vedeţi că e nebun? Întrebaţi-l pe moş Hill, el e înţeleptul satului. Mulţumesc, fiule, sunt aşa de bătrân, încât chiar să vreau să mint, nu pot... Mai mult vorbesc cu pământul, decât cu oamenii... Pământul nu minte niciodată... din el dă iarba în fiece an... el ne primeşte pe toţi... după cum ne-a promis... Groapa aia de la Poiana Surdului... Nu e nimic acolo... E numai întuneric şi pustiu... Sau, mai bine spus, e ceva ce voi, viii, nu pricepeţi... Mai bine nu mă întrebaţi... Chiar să vreau, n-am gură să spun... Mai bine nu...

Capitol fără număr

Erau, odată, un general şi un preot care au pornit să-şi găsească norocul. Ba nu, nu pentru asta au pornit-o ei la drum, ci pentru a aduna oasele soldaţilor lor căzuţi într-un război mare de tot. Au mers ei şi au tot mers, trecând peste munţi şi câmpii, căutând şi adunând oase de militar. Locurile erau aspre şi neprietenoase. Bătea un vânt turbat şi ploua fără încetare. Dar cei doi nu s-au întors din drumul lor şi au mers mai departe. Şi aşa au adunat ei la oase cât au adunat, după care s-au oprit să socotească ce au în tolbă. Şi a ieşit că le mai lipseau încă destule. Atunci, şi-au pus din nou opincile, şi-au îmbrăcat sumanele şi au luat-o din nou la picior. Şi mergi, şi mergi, au trecut iar peste munţi şi câmpii. Vremea era rea şi duşmănoasă. Au umblat ei astfel până ce au căzut pe brânci de osteneală. Nici vântul şi nici zăpada nu le spuneau unde se află soldaţii pe care îi căutau. Totuşi, au strâns cât au strâns şi s-au întors iar să vadă ce ispravă au făcut. Le-au numărat şi le-a ieşit că mai aveau încă mulţi soldaţi de găsit. Atunci, osteniţi şi descurajaţi, au pornit-o din nou la drum. Şi au mers ei ce-au mers, iar drumul parcă nu se mai sfârşea niciodată. Era iarnă şi ningea.

Dar ursul?

Atunci, le-a ieşit ursul în cale.

De obicei, povestea pe care generalul o repeta în gând aproape în flecare seară şi pe care vroia să i-o spună, îndată ce avea să ajungă acasă, uneia dintre nepoate, se încheia cu întrebarea ei „dar ursul?” Şi asta pentru că nepoţica, la fel ca majoritatea copiilor, punea, când asculta poveşti, tot felul de întrebări.

Capitolul al nouăsprezecelea

În fine, în a zecea zi, au pornit spre ţinuturi mai blânde. Şoseaua cobora întruna, lăsând în urmă crestele munţilor şi norii.

Acesta fusese ultimul şi cel mai dificil turneu prin câteva regiuni îndepărtate, ce păreau şi mai inaccesibile din pricina iernii. Din loc în loc se iveau cătune îngheţate, care-ţi dădeau impresia că abia aşteaptă să se ascundă din nou în spatele negurilor.

Munţii, cu povârnişurile lor abrupte, pe care, în loc să le ascundă, zăpada le făcea şi mai ameninţătoare, la început se îndepărtau, după care, brusc, li se iveau chiar în faţă. Şi totuşi, umbra lor devenea tot mai transparentă. Coastele abrupte şi stâncile apăreau din ce în ce mai rar. Ninsoarea când se oprea, când pornea din nou, o ninsoare impasibilă, ce arunca înjur sclipiri fantomatice.

Vânătorii de munte pe care-i căutau îşi găsiseră moartea exact pe o asemenea ninsoare. Contrar de cum li se păruse la început: pufoasă, uşor de săpat, zăpada se dovedise mai apoi la fel de duşmănoasă ca şi pământul. Tot aşa cum, în urmă cu douăzeci de ani, a făcut un coşmar din ultimele clipe ale celor căzuţi aici, la fel, sau chiar mai rău, îi împiedica acum pe cei trimişi să caute cadavrele, acoperind totul cu grijă, ca şi când n-ar fi vrut să se vadă nimic din ceea ce adăpostea sub pântecul ei.

Obişnuit de mult cu această rezistenţă surdă, generalul o considera tot mai justificată. Nejustificată părea încăpăţânarea lui de a smulge de la locul lor trupurile acelea care aparţineau de-acum pământului şi zăpezii.

Să plecăm de aici, Doamne, până nu ni s-o întâmpla cine ştie ce, se ruga în sinea sa din când în când. Venise de departe pentru a întrerupe somnul adânc al unei armate întregi. Cu hărţi, cu liste, cu instrumente de oţel care

zguduiseră pământul de deasupra lor, fără să fie sigur că ei, morţii, doreau lucrul acesta.

Coborând, şoseaua şerpuia, se înfăşură strâns pe fiecare serpentină, în timp ce lui i se părea că se învârte în cerc. Avea mereu impresia că se află pe acelaşi drum pe care-l străbătuseră cu o zi înainte şi, din când în când, îşi închipuia că drumul acela de munte avea să-i învârtă în loc fără milă şi fără să-i scoată nicăieri. Începu să nu mai creadă nici în indicatoarele kilometrice, printre care unele erau deja distruse, iar altele, după ce dispăruseră o vreme, fuseseră puse la loc fără prea multă grijă, strâmb, uneori chiar cu susul în jos. Teama că acum, când misiunea se terminase, nu va mai putea ieşi dintre munţi aceştia, îl cuprindea când şi când, mai ales în amurg.

Ultimele două nopţi le-au petrecut în sate cu câini zgomotoşi. Apoi, a venit şi ziua în care au deshumat ultimul cadavru. Totuşi, presimţirea aceea sumbră nu-l părăsea nicicum. Simţea că acest ultim soldat trebuia lăsat în pământ. Era aproape convins că pământul aştepta răsplata aceasta, după toate încercările la care-l supuseseră vreme de doi ani, zi de zi.

Atât de convins era de lucrul acesta, încât, dacă nu i-ar fi fost jenă de preot şi de specialistul albanez, şi-ar fi găsit o scuză pentru a pleca de acolo mai repede, fără să mai deschidă groapa vânătorului de munte.

Acum îi privea ca pierdut pe groparii care loveau cu cazmalele pământul îngheţat. Îşi scuipau mereu în palme şi, în clipele acelea, el îşi spuse că, uite aşa, cu mâinile şi cu lopeţile acelea, ei scoseseră din pământ întreaga armată.

Ultima lovitură de cazma îi răsună în urechi ca un bubuit de puşcă. Imediat, specialistul strigă de departe: „Unu şaizeci şi trei. Exact ca în listă!”

Gândul că ar fi trebuit să se arate mai generos cu pământul se suprapunea cu acela că pământul nu are nevoie de mila lui, pentru că, niciodată şi în nicio

împrejurare, el nu iese în pierdere. Mai avea încă, în măruntaiele lui, zeci de soldaţi negăsiţi şi, orice s-ar fi întâmplat, oricâte alte delegaţii ar fi venit pentru a-i căuta, pământul avea să-i păstreze ca pe un bun care-i aparţinea…

Încerca, în felul acesta, să se consoleze, dar era suficient să apară într-un colţ de drum o tablă cu cuvintele: „Atenţie la avalanşe!”, pentru ca frica să-l cuprindă din nou. Nici muzica din maşină, nici chiar ştirile nu-l puteau scoate din starea aceea de panică. Printre gândurile negre care-i veneau era şi acela că ar fi putut fi obligat să pună la loc toată armata aceea adunată cu atâta chin. Şi s-o pornească din nou, el şi preotul, doi călători nefericiţi, să bată deal cu deal şi râpă cu râpă şi să îngroape la loc, unul câte unul, toate scheletele.

Dădu din cap pentru a scăpa de coşmar. Povestea asta s-a terminat, îşi spuse aproape cu voce tare.

Era, într-adevăr, ultima zi şi ei coborau la şes. Zăpada îngheţată, care nu dădea niciun semn că s-ar topi, lăsă locul celei flasce, de pe coline, şi ceva mai jos, la câmp, îi întâmpină vechea lor cunoştinţă, ploaia.

Nu peste mult timp avea să se întoarcă acasă. De aici încolo, de oseminte urma să se ocupe alţii. După acest turneu, misiunea lui lua sfârşit. Apoi, funcţionari şi contabili din cele două ţări vor discuta zile întregi, vor face note şi socoteli, până ce va fi elaborat procesul verbal final. Între timp, se va da şi un banchet oficial, cu reprezentanţii celor două părţi, unde se vor ţine scurte discursuri, iar după banchet se va oficia o slujbă religioasă întru pomenirea sufletelor soldaţilor căzuţi în război. Agenţiile de ştiri vor anunţa sfârşitul operaţiunii, iar el va trebui să vorbească din nou la conferinţe de presă, în faţa a sute de gazetari enervanţi.

În timpul acesta, tâmplari necunoscuţi aveau să termine de făcut miile de lădiţe de lemn, conform dimensiunilor stabilite prin protocol. Punctul 17, anexele B şi D. Lădiţe de

lemn, placaj dublu, 70 x 40 x 30 cm. Vopsite cu vopsea de ulei albă. Numerele, cu negru.

Iar la baracă, acolo, pe câmpul de la periferia Tiranei, Caron cel negru, cu paltonul lui plin de petice, îşi va deschide pentru ultima oară registrul, suflându-şi în pumni. Câinele mitologic va sta ameninţător la uşă, în vreme ce subalternii lui Caron vor introduce cu grijă sacii de plastic în lădiţe. Aveau să fie astfel amestecate companiile, batalioanele şi regimentele în mulţimea nesfârşită a lădiţelor. Printre şirurile lungi de soldaţi se va rătăci şi singura femeie, eliberată de atributele sexului, pentru că, la urma urmei, doar un anatomist ar putea înţelege după schelet dacă mortul a fost bărbat sau femeie.

Convoiul de camioane încărcate cu lădiţe, însoţit poate de două motociclete ale poliţiei rutiere, vor porni spre portul Durres. Acolo, totul va fi îmbarcat pe un vas, iar vasul se va pune în mişcare greoi şi va străbate marea pentru a readuce în patrie această armată uriaşă, concentrată acum în câteva tone de fosfor şi calciu.

Ajunse apoi la destinaţie, lădiţele vor fi descărcate de pe vapor şi expediate la adresele stabilite. Poate că multe dintre rude vor aştepta osemintele chiar în port, acolo de unde armata a şi plecat, cu douăzeci de ani în urmă, şi unde cei din familie şi-au condus apropiaţii cu flori, urări de drum bun şi lacrimi în ochi. Prinse în cârligele macaralelor, containerele cu două sute, patru sute sau chiar cu batalioane întregi de lădiţe vor fi descărcate direct pe ţărm. De acolo, armata se va dezintegra complet. Sacii firmei „Olympia” vor fi încărcaţi în vagoane poştale, în camioane, autobuze, maşini mici şi limuzine, puşi pe biciclete sau direct în spinare şi aşa se vor îndrepta în direcţii diferite, de unde nu vor mai reveni niciodată împreună.

Cei care nu au putut fi găsiţi aveau să rămână în Albania. Şi poate că, peste ani şi ani, vreo altă delegaţie va veni aici şi va încerca să-i scoată la iveală şi pe ei. În total, erau în jur de patruzeci de cazuri, cu colonelul Z. În frunte.

Viitoarea delegaţie avea să colinde din nou Albania în sus şi-n jos, până ce-i va aduna, unul câte unul, pe cei pierduţi. Ce va gândi, oare, despre el, ofiţerul care va conduce misiunea? îl va critica în secret, aşa cum faci de obicei cu predecesorul tău, sau îl va înţelege şi se va resemna? Atenţie, i se adresa el în sinea sa colonelului sau maiorului necunoscut (în fond, nu puteau trimite un alt general pentru patruzeci de morţi). Atenţie, flăcău, patruzeci de rătăciţi îţi pot da mai mare bătaie de cap decât o armată de patruzeci de mii.

Şoseaua cobora fără încetare. Serpentinele deveneau tot mal largi şi generalul avu impresia că, în sfârşit, totul se limpezea. Sufletul îi era cuprins de linişte.

În timp ce maşina gonea pe drum, generalul întorcea capul şi privea din când în când în urmă. Munţii rămâneau tot mai departe. Crestele lor se pierdeau treptat în ceaţă. Generalul le privea în aşa fel, de parcă ar fi vrut să le spună: Am scăpat de obsesia voastră. M-aţi pierdut. Apoi, în vreme ce aţipea în legănatul maşinii, fu cuprins de un sentiment tulbure de teamă. I se părea că munţii vor întinde o mână de gheaţă pentru a-l aduce înapoi, pe versanţii lor lunecoşi, acolo unde vântul şuieră ca-n iad.

Dar el nu se va mai întoarce acolo nici în ruptul capului.

Niciodată.

Ultima tresărire de teamă a avut-o atunci când şi-a reamintit că se află la şes. Zgomotul motorului l-a trezit din amorţeală şi atunci a văzut cu groază că, în locul câmpiei unde ar fi trebuit să se afle, în faţa lor se înălţa o culme îngustă de munte. Alături, se zărea alta. În loc să coboare, maşina urca cu greu spre înălţimea aceea. Se pregăti să-i spună şoferului: opreşte, unde ne duci, de ce ne întoarcem? Dar chipul liniştit al preotului îl făcu să ezite. Buimac, nu-şi dezlipea privirea de la cele două creste ascuţite ca săbiile ale muntelui, spre care se îndreptau ca spre o poartă deschisă.

Linişteşte-te, îşi spuse de câteva ori în sinea sa. Pe

şoselele Albaniei, diferenţele acestea bruşte de nivel sunt ceva obişnuit.

Pe culme, văzu că era vorba, într-adevăr, despre aşa ceva. De acolo zări casele unui sat mare, spre care maşina cobora cu repeziciune.

Fracţiunea aceea de secundă dintre somn şi realitate îi fusese suficientă pentru a revedea fulgerător, aşa cum apar şi dispar coşmarurile, ultima fantasmă a acestei călătorii: după ce-i dăduseră drumul cu greu din gheare, la graniţa unde se sfârşea puterea lor, munţii voiseră să-l aducă înapoi. Poate că făcuse vreo greşeală acolo, în împărăţia lor, poate le încălcase chiar riturile seculare. Iar acum, pentru a-şi face uitată greşeala, trebuia să facă ceva. Să restituie, poate, o parte din armata recuperată. Sau... sau... să rămână el ostatic, pentru ca armata să poată pleca.

Stau prost cu nervii, îşi spuse, fără să-şi ia ochii de la coşurile caselor din sat. Simţea că ele, mai mult ca orice alt calmant, i-ar fi putut aduce pacea în suflet.

— Un sat, îi spuse preotului, care, la fel ca şi el, privea cu atenţie afară.

— Da. Un sat mare, răspunse prelatul. Cred că o să ne petrecem noaptea acolo.

În sat ajunseră o dată cu seara. Era pentru prima oară când, după zece zile, generalul se simţea vesel. Aşadar, în cele din urmă, totul se sfârşise. După cum presupusese şi preotul, în noaptea aceea urmau să doarmă în sat, iar a doua zi, dimineaţă, aveau s-o pornească spre Tirana. Şi, câteva zile mai târziu, spre casă. Un val de bucurie, încă reţinută, îl acapara încetul cu încetul.

Pe uliţe nu se aprinseseră încă luminile. Maşina înainta pe drumul noroios, urmărită de o mulţime de copii.

Generalul privea prin geam picioruşele copiilor care alergau înaintea maşinii, întoarse capul să-i vadă şi pe cei care veneau în urmă şi râse. Observase că în centrul atenţiei copiilor era el, şi nu preotul. Deşi ştia că ceea ce atrăgea privirile curioase ale celorlalţi era uniforma de

general, lucrul acesta nu-l deranja defel. Mai ales în seara asta.

Sentimentul de măreţie, pierdut pe undeva, încerca să ridice iar capul.

Trecând chiar prin centrul satului, gălăgiosul convoi opri în faţa sediului cooperativei. Şoferul şi specialistul urcară în fugă treptele clădirii. Camionul opri şi el în urma maşinii, iar muncitorii săriră jos unul după altul. Dar copiilor nu le păsa de camion. Ei se apropiară de maşina mică şi-şi lipiră capetele de geamuri, să vadă cine erau cei doi care rămăseseră înăuntru şi care păreau adormiţi şi îngheţaţi. Unul dintre ei trăgea din ţigară. Jeraticul roşu al ţigării era singurul lucru care se putea zări de afară. El lumina când şi când un chip bărbătesc, acoperit de cozorocul negru al caschetei militare. Feţele copiilor de afară se turteau tot mai mult de geamul maşinii, pline de curiozitate.

— Există bănuiala că aici ar fi dispărut colonelul Z., spuse preotul, răsfoindu-şi carnetul cu însemnări.

— S-ar putea, răspunse generalul.

— Trebuie să întrebăm de el, zise preotul, trebuie făcut ceva.

Generalul trase din ţigară de două-trei ori la rând.

— Ca să fiu sincer, astă-seară nu vreau să mă gândesc la el, spuse încet. În seara asta nu vreau să mă mai gândesc la misiunea noastră. În sinea mea îmi spun că, Slavă Domnului, până la urmă calvarul s-a sfârşit. Iar dumneavoastră îmi amintiţi acum din nou de el.

— Este de datoria noastră, făcu preotul.

— Ştiu, ştiu, dar acum n-am chef să mă gândesc la asta. Noaptea asta e una deosebită. De sărbătoare. Mă mir de dumneavoastră. Eu vreau să mă relaxez. O baie fierbinte. Uite, asta e dorinţa mea cea mai mare în seara asta. Jumătate de armată… jumătate de regat pentru o baie, adăugă, râzând.

Generalul se simţea bine. Călătoria aceea sinistră luase sfârşit. De fapt, nici nu fusese o călătorie propriu-zisă.

Fusese mai mult un marş forţat prin întuneric şi moarte. Cum spunea cântecul acela vechi al oştenilor elveţieni? „Viaţa noastră e un marş, prin zăpadă şi prin noapte.”

Generalul îşi frecă palmele.

Scăpase. Acum putea privi de departe, cu detaşare, munţii aceia ostili.

„Ca un şoim singuratic şi mândru…” Nu-şi amintea prea bine fraza de la plecare, spusă de una dintre doamne.

Specialistul ieşi din clădirea cooperativei.

— O să dormiţi în casa aceea de acolo, zise şi arătă cu mâna o casă mică, cu ceardac de lemn.

Casa avea etaj şi curte, iar de la fereastră se vedea o parte din sat. Generalul auzi zdrăngănitul găleţilor şi voci de femei care scoteau apă la fântâna din apropiere, muget de vacă, apoi un radio deschis tocmai atunci şi, din nou, glasurile copiilor care se fugăreau pe uliţă.

Această ultimă noapte ar fi putut trece ca toate celelalte, fără a se petrece nimic demn de ţinut minte, dacă generalul ar fi sesizat şi acum aerul specific al acestor sate albaneze, un aer uşor, aproape înmiresmat, pe care ar fi putut oricând să-l deosebească de altele. Preotul ieşise din casă pentru a întreba de colonelul Z., iar generalul privea de la geam femeile care scoteau apă din fântână. Totul era la fel ca-n alte seri, când departe, undeva în mijlocul satului, se auziră toba şi vioara, dând nopţii un aer misterios.

Generalul recunoscu muzica de nuntă. Dacă n-ar fi fost sfârşit de toamnă, muzica aceea i s-ar fi părut de-a dreptul o ciudăţenie. Dar era sfârşit de toamnă şi el citise în cartea despre Albania că ţăranii albanezi fac nunţile de regulă toamna, imediat după strânsul recoltei. Călătoreau de aproape doi ani prin satele albaneze şi ştiau că, o dată cu apropierea iernii, se făceau ultimele nunţi ale sezonului, cele care, dintr-un motiv sau altul, fuseseră amânate.

Avusese deseori ocazia să audă de departe, noaptea, bubuitul tobei şi sunetul viorii, împletindu-se când mai

vesel, când mai tânguitor, după cum se cânta în zona respectivă. Ascultându-le, cu capul băgat sub pled, generalul se gândea la cât de străin se poate simţi omul într-o altă ţară. Mai străin decât pomii de pe marginea drumului, deşi ei sunt pomi şi nu oameni. Şi, desigur, mult mai străin decât oile, câinii de la stână sau viţeii, care-şi agită tălăngile în faptul serii.

Aşadar, seara aceasta, deşi în sat era nuntă, ar fi putut trece ca orice altă seară, dacă generalul şi-ar fi amintit toate aceste lucruri şi, apoi, dacă ar fi ascultat ce povestea preotul despre colonelul Z., cum mersese la club şi se aşezase lângă câţiva săteni, ce-i povestiseră aceştia despre dispariţia colonelului şi cum se îndoise el de vorbele lor. Dar seara aceea era una specială, iar generalului nu-i era gândul la cele povestite de preot.

— Gata, acum, îl întrerupse pe preot pentru a treia oară. Destul cu astea! Vreau un pic de linişte. Şi de distracţie... Nu?

Preotul nu-i răspunse. Stătea bosumflat şi părea că nu vrea să mai spună nimic.

— E o seară frumoasă. Puţină muzică, un strop de coniac...

— Unde? vorbi în cele din urmă şi celălalt. În sat nu e nicio cârciumă, cu excepţia clubului cooperativei. Şi ştiţi cum sunt cluburile astea.

Dar generalul nu avu răbdare să-l asculte până la sfârşit. Spuse ceva ce-l lăsă pe preot cu gura căscată. Un lucru pe care acesta nu l-ar fi putut aproba niciodată. Era pentru prima oară când îl contrazicea atât de tăios. Dar generalul îi aminti clar că el era şeful acolo şi că ar fi putut, la nevoie, să-i ordone, aşa cum făcea cu subalternii săi.

— Suntem mândri de misiunea noastră, nu? Aţi repetat de atâtea ori lucrul acesta. În seara asta ne-am încheiat această misiune... sfântă... Doi ani încheiaţi ne-am târât prin gropi şi prin coclauri. Acum meritǎm şi noi niţică odihnă. Poate că dumneavoastră nu doriţi. Eu vreau. Vreau

să mă distrez, să ascult muzică, să mă duc la teatru. Mi-aţi spus că nunţile lor sunt ca nişte spectacole de teatru, nu? Sau e valabil doar pentru ceremoniile funebre? Nu contează. Important e doar faptul că vreau să mă distrez. Dacă ar fi fost înmormântare, la înmormântare am fi mers, nu? Apoi, tot dumneavoastră mi-aţi spus că, la albanezi, ospitalitatea e ca un fel de boală, aşa că, orice va fi, la goană nu ne vor lua.

În vreme ce-l asculta, preotul îl fixa cu o privire rece ca de gheaţă. Generalul vorbea întruna, terorizat parcă de o eventuală linişte. Şi totuşi, în final, s-a făcut linişte. O linişte adâncă, de moarte.

— Nu, spuse preotul încet, ridicând mâna în direcţia în care bănuia că este nunta. Nu trebuie să mergem acolo. Suntem în doliu, aţi uitat? Nu trebuie să-i abandonăm.

Nu ne părăsi! Era un strigăt cunoscut. Un an şi jumătate, când mai tare, când mai încet, generalul avusese mereu în urechi acest strigăt al soldaţilor lui. Aveau nevoie de el. Pentru ei, el abandonase lumea vreme de aproape doi ani. Ori de câte ori încercase să se despartă de ei, chiar şi pentru câteva ore, îi auzea murmurând nemulţumiţi. Era generalul lor, dar, astă-seară, se revolta chiar împotriva lor.

Acest ultim gând îl cutremură... Generalul se revoltă împotriva propriei armate... întotdeauna se întâmplase contrariul: trupele se ridicau împotriva comandantului... Dar, în bramburea la aceea generală, totul era cu susul în jos.

Mâna preotului era încă în aer.

— Eu nu abandonez nimic, zise răguşit generalul. Eu vreau doar să mă distrez niţel.

Şi, fără să aştepte un răspuns, îşi îmbrăcă paltonul şi ieşi.

Preotul alergă în urma lui.

Capitolul al douăzecilea

Nunta avea loc într-o casă din centrul satului, încă de departe, zăriră luminaţia *a giorno,* care-ţi dădea impresia că plouă mai tare decât ploua în realitate. Deşi era vreme rea, porţile casei erau larg deschise, iar în curte se aflau o mulţime de oameni, în jur, era mare agitaţie, într-o explozie de zgomote şi culoare. Cei doi mergeau în linişte, înfăşuraţi în paltoanele negre. Paşii li se auzeau distinct pe uliţă: ai generalului, grei, plescăind chiar prin mijlocul bălţoacelor, ai preotului, uşori şi deşi.

Se opriră pentru o clipă la poartă, sub streaşină căreia, câţiva tineri îmbrăcaţi de sărbătoare trăgeau din ţigară şi discutau încet. Apoi intrară, generalul, înainte, preotul, în urma lui. Casa era plină de femei şi de copii gălăgioşi. Orchestra tăcuse şi din camere se auzeau voci bărbăteşti. Pe coridor se produse o mică agitaţie: cineva dădu de veste şi un bătrân cu o figură mirată ieşi înaintea lor. Bătrânul îi salută cu mâna la inimă şi-i ajută să-şi dezbrace paltoanele, pe care le agăţă lângă sumanele sătenilor. Când cei doi intrară în camera de oaspeţi, însoţiţi de gazdă, înăuntru oamenii se mişcară, şuşotiră, îşi lungiră gâturile, ca o poiană plină de pomi şi de flori colorate, însufleţită brusc sub o boare de vânt.

Generalul nu se aşteptase ca imaginea aceea să-l impresioneze atât. Era aşa de uluit, încât, la început, nu a desluşit nimic clar, ci doar o amestecătură de culori, ca şi când ar fi primit pe nepusă masă o palmă peste ochi şi acum vedea numai stele verzi.

Cineva l-a dus la o masă, un altul i-a spus câteva vorbe, la care el dădu din cap şi salută la întâmplare, şoptind câteva cuvinte în limba lui.

Doar atunci când toba prinse din nou să bubuie, vioara să cânte ascuţit, iar oamenii să se ridice de la masă şi să

danseze, el începu să-şi revină. Apoi auzi clinchetul paharelor şi vocea cuiva, de alături, care-i spuse în limba lui: „Ridicaţi paharul!” Ridică paharul şi bău. Aceeaşi voce începu să-i explice ceva, dar generalul nu era încă în stare să priceapă şi se miră şi singur cum de-şi pierduse astfel capul.

Acum, nunta i se părea ca o fiinţă uriaşă, care respira, se mişca, gâfâia şi umplea totul în jur cu un iz ameţitor.

Trecu o vreme până să se adune cu totul. Simţea cum copiii îl fixează cu priviri jucăuşe. Se adunau unul lângă altul, arătau spre el şi numărau ceva, poate nasturii de aur ai uniformei ori tresele de pe umăr, apoi se sfătuiau între ei, dădeau din cap, fără să cadă, probabil, de acord.

Generalul se uită cu atenţie de jur împrejur. Privirea i se opri, mai întâi, la bătrânii mustăcioşi, aşezaţi turceşte pe divan, care discutau liniştit şi trăgeau din lulelele lungi, apoi la mireasa îmbrăcată în alb din cap până-n picioare, ca un vis frumos, la ginerele transpirat, care alerga de colo, colo, la grupurile de fete care şuşoteau şi râdeau prin colţuri, ca şi când n-ar fi ştiut să facă altceva; la flăcăii care fumau, la muzicanţii negricioşi, transpirând din greu, pe urmă, la toate femeile acelea cu figuri impasibile, care intrau şi ieşeau dintr-o odaie într-alta şi, în sfârşit, la bătrânele înveşmântate în negru, cu chipuri împietrite, ca un şir de icoane.

Apoi privi la mişcările exacte ale dansatorilor şi la călcâiele lor, care loveau podeaua, la fâlfâitul fustanelelor pliate mărunt, ale bărbaţilor, de o albeaţă care-i amintea de zăpada munţilor pe care-i străbătuse, la toasturile cu fraze lungi şi complicate, care, traduse, nu aveau niciun sens; apoi, atenţia îi fu atrasă de cântecele aspre ale bărbaţilor, care sugerau rostogolirea pietrelor pe creste, şi de melodiile tărăgănate, de dor, ale femeilor, ce păreau a se sprijini pe sunetele viguroase ale cântecelor bărbăteşti.

Generalul se uita în jur fără să se gândească la nimic. Din când în când, bea rachiu şi zâmbea întruna, neştiind

nici el cui îi zâmbeşte.

Eu nu ştiu din ce armată eşti tu, pentru că n-am cunoscut niciodată hainele militare, iar acum sunt prea bătrână să le mai învăţ. Se vede, însă, de departe, că eşti unul dintre aceia care ne-au ucis şi batjocorit. După semnele pe care le porţi e limpede că meseria ta blestemată e jaful şi că eşti unul dintre cei care au făcut din mine o jumătate de om, o bătrână cocoşată, care vine la nunta altora, stă într-un colţ şi vorbeşte singură ca o nebună. Nimeni nu ştie ce spun, pentru că toţi sunt bucuroşi, iar eu, nefericita de mine, nu vreau să le stric petrecerea. Şi pentru că nu vreau să umbresc bucuria celorlalţi, stau aici, în ungherul ăsta, şi te blestem încet, tare încet, să nu mă audă nimeni. Vreau să ştiu de ce ai venit tu la nunta asta şi cum de nu ţi-au înţepenit picioarele mergând încoace. Stai la masă şi râzi cum râd ăia cu o doagă lipsă. De ce nu te ridici, să-ţi pui paltonul şi să pleci prin ploaie de unde ai venit? Nu pricepi că aici eşti în plus, blestematule?

Femeile continuau să cânte. Generalul simţea că-l cuprinde un val fierbinte, ca şi când s-ar fi scăldat într-o baie de sunete şi lumini minunate. Iar sunetele şi luminile acelea, când se revărsau asupra lui ca dintr-o fântână magică, îi curăţau trupul de tot noroiul mormintelor, de toată duhoarea putreziciunii şi a morţii.

Acum, după primele momente de confuzie, generalul se învioră brusc. Ar fi vrut să discute, să spună şi să asculte fraze frumoase. Îl căută cu privirea pe preot. Stătea vizavi de el, la masă, uitându-se neliniştit într-un punct.

Generalul se aplecă să-i vorbească.

— Vedeţi ce bine e?

Preotul nu spuse nimic.

Celălalt se crispă. Simţea privirile celor care se agitau în jurul lui ca pe nişte săgeţi piezişe, ce-l atingeau peste tot,

dar se opreau, mai ales, pe tresele de pe umeri. Rar, mult mai rar, privirile lor se încrucişau cu ale lui. Le bănuia grele, întunecate, pe cele ale bărbaţilor, şi lunecoase, ascuţite şi scormonitoare, pe cele ale femeilor.

„Ca un şoim rănit, dar mândru, tu vei zbura…”

— Vă place sau nu? i se adresă din nou preotului. Dar celălalt nu-i răspunse nici acum. Îl fixă numai, de parcă ar fi vrut să spună „poate”, după care îşi întoarse privirea. Oamenii aceştia ne respectă, zise generalul. Asta se vede imediat.

— Moartea e respectată peste tot.

— Moartea… Nu cred că avem scris aşa ceva în frunte, zise generalul. Încercă apoi să zâmbească, dar nu reuşi. Războiul s-a terminat de mult, urmă el. Lumea l-a uitat. Sunt sigur că nimeni de la nunta asta nu ne priveşte ca pe nişte duşmani. Uitaţi-vă câtă veselie.

Preotul tăcu. Generalul hotărî să nu-i mai vorbească.

Se vede că preotul se simte cam singur aici, îşi spuse. Dar el nu era oare la fel de stingher? Greu de dat un răspuns. Acum, ceea ce trebuia să se întâmple, se întâmplase. Suntem deja aici. Şi, stingheri sau nu, acum e greu să plecăm. E mai uşor să te retragi de sub focul mitralierelor, decât să te ridici şi să pleci de la nunta asta.

Înţelegi şi singur că eşti de prisos aici. Simţi că e cineva care te blestemă la nunta asta, pentru că blestemul de mamă te ajunge oriunde. Deşi lumea te respectă, tu ai priceput că nu trebuia să vii aici. Încerci să maschezi asta, dar nu poţi. Îţi tremură mâna când ridici paharul cu rachiu, iar pe chip ţi se citeşte frica.

Orchestra începu din nou să cânte. Clarinetul părea că plânge. Viorile îl urmară. Veniră câţiva nuntaşi tineri, întârziaţi, cu hainele ude leoarcă. Râul era umflat şi nu putuseră ajunge la timp. Se îmbrăţişară pe rând cu toţi şi luară loc la masă.

La oamenii ăştia nunta e ceva într-adevăr sfânt, îşi spuse generalul, altfel n-ar fi venit pe potopul ăsta. Plouă cu găleata, cum se spune.

Se zice că ai venit să-ţi aduni morţii. Poate că oi fi adunat tu destui şi o să mai aduni şi mulţi alţii, poate că o să-i aduni chiar pe toţi, dar ţine minte că pe unul dintre ei n-ai să-l găseşti niciodată, în vecii vecilor, aşa cum nici eu n-o să-mi mai văd în veci fata şi bărbatul. Şi tare mult aş vrea să povestesc despre ăla pe care tu n-o să-l găseşti nicicând, dar n-am s-o fac, pentru că nu-s nebună să-i amărăsc pe nuntaşii ăştia de aici. Pentru că ea a fost fiica mea şi eu am fost mama ei. Cum se spune din bătrâni: eşti mamă, ai necazuri… Ca mine, aşa, blestematule. Cum mai ploua în noaptea aia, la fel ca acum. Apa se bulucea de peste tot. Nu puteai să sapi de-o palmă, că groapa se umplea îndată cu apă, o apă neagră, mocirloasă, izvorâtă parcă din inima nopţii. Şi totuşi am săpat-o. Dar n-o să mai spun nimic, nu.

Generalul îşi aprinse o ţigară, iar ţigara aceea îi păru, în mod surprinzător, mică şi neînsemnată în faţa lulelelor uriaşe din lemn de măceş, negre şi lungi, din mâinile uscate ale bătrânilor. Trăgeau din ele şi mai spuneau câte o vorbă, de parcă ar fi menţinut astfel ritmul molcom al discuţiei.

Stăpânul casei, bătrânul care i-a întâmpinat la început, veni şi se aşeză lângă general, cu luleaua în mână, la fel ca toţi ceilalţi bătrâni. Pe haina neagră de postav i se legăna o medalie aurie. Generalul cunoştea decoraţiile acestea, pe care sătenii le purtau atârnate la piept, şi avea senzaţia că în spatele fiecăreia dintre ele se afla tigva descărnată a unuia dintre soldaţii lui. Îi zâmbi, totuşi, bătrânului cu faţa plină de zbârcituri, care-i amintea de scoarţa plesnită a unui copac. Unul dintre nuntaşi, cel care-l îndemnase la început să ridice paharul, îi traduse primele cuvinte ale

bătrânului. Stăpânul casei îşi ceru iertare că nu a stat mai mult de vorbă cu oaspetele, dar invitaţii soseau cu întârziere, iar el era obligat să-i întâmpine pe toţi.

Generalul repetă de câteva ori „Vă rog, vă rog" şi „Vă mulţumesc", dând din cap. Bătrânul tăcu şi trase încetişor din lulea. Apoi întrebă cu glas potolit.

— De unde eşti?

Generalul îi spuse.

Bătrânul clătină din cap gânditor şi generalul înţelese că omul nu auzise niciodată de oraşul său natal, deşi acesta era un oraş mare şi cunoscut.

— Ai nevastă, copii? îl întrebă din nou bătrânul.

Generalul îi răspunse, la care gazda îi ură: să-ţi trăiască cu toţii.

Apoi trase iarăşi din lulea, iar pe frunte i se adânciră câteva riduri. Părea că se pregăteşte să zică ceva important. Generalul se temu că bătrânul va spune exact lucrurile care-l frământau cel mai mult în clipa aceea.

— Ştiu de ce ai venit, zise omul cu o mare linişte, care pe general îl străpunse mai rău ca un cuţit, încă de când intrase la nuntă încercase să uite de ce se afla acolo, închipuindu-şi că în felul acesta vor uita şi ceilalţi. Ar fi vrut ca în seara aceea să fie socotit un simplu turist, atras de ritualurile unui popor străvechi, care va povesti mai târziu despre ele prietenilor, la o cafea. Dar iată că, în cele din urmă, nu scăpase de discuţia aia blestemată şi regreta acum pentru prima oară că se află acolo. Da, urmă bătrânul. Faci bine că-i aduni pe soldaţii ăia, pentru că orice rob al lui Dumnezeu trebuie să se odihnească în pământul din care s-a născut.

Generalul aprobă, dând tăcut din cap.

Bătrânul îşi scutură luleaua, apoi privi ţintă în scrumieră.

— Ai avut vreme rea, zise.

Generalul înclină din nou din cap.

Celălalt inspiră adânc.

— Cum se mai spune: moarte şi ploaie găseşti peste

tot...

Ultimele cuvinte erau destul de misterioase, dar generalul nu îndrăzni să ceară să i se mai traducă o dată.

Bătrânul se ridică greoi şi-şi ceru iertare, căci trebuia să meargă şi să primească alţi oaspeţi.

Generalul bău, uşurat. Acum se simţea din nou bine. Acum nu avea cine să-l mai iscodească şi putea să stea liniştit şi să bea cât avea chef.

— Vedeţi? îl întrebă din nou pe preot. Începuse să i se împleticească puţin limba. Ne respectă. Am mai zis eu, totul aparţine trecutului. Ce aţi spus?

— Am spus că în cazuri ca acesta nu se ştie prea bine unde se termină tradiţia şi unde începe respectul, răspunse preotul.

— Generalii sunt respectaţi întotdeauna, zise celălalt şi mai dădu peste cap un pahar. Ştiţi ce-mi trece prin cap? urmă cu voce şuierătoare, apropiindu-se de urechea preotului. Îmi vine să mă ridic de aici şi să intru în horă.

Preotul rămase cu gura căscată.

— Vorbiţi serios?

— De ce nu?

Preotul dădu din cap supărat.

— În seara asta nu vă înţeleg deloc.

Generalul se încruntă.

— Destul m-aţi dădăcit ca o soacră. La naiba, mai lăsaţi-mă în pace. Nu mai vreau să mă abţin de la nimic. Vreau să mă distrez.

— Mai încet, zise preotul. Ne aude lumea.

— Când o să se termine cu porcăria asta, ca generalii să fie mereu supravegheaţi?

Preotul îşi duse mâna la frunte, ca şi când ar fi vrut să spună: asta ne mai lipsea!

— O să mă duc şi gata.

— Dar dumneavoastră nu ştiţi nici măcar să dansaţi, o să vă faceţi de râs.

— Eu nu mă fac niciodată de râs. Dansurile astea sunt

simple. Şi, apoi, cine o să râdă de mine, ţărănoii ăştia?

Preotul îşi luă din nou fruntea în palme.

Mi-au spus oamenii că astăzi, la club, ai întrebat chiar de el. După cum se pare, îl cauţi de ceva vreme şi nu-l găseşti. De ce te interesează aşa de mult blestematul ăla de colonel? O fi fost cumva prietenul tău? Cu siguranţă, de vreme ce-l cauţi aşa. Toată seara ai iscodit prin sat, pentru că ai aflat că este îngropat pe undeva pe aici, dar nimănui nu-i trece prin cap unde ar putea fi. O să pleci fără prietenul tău, fără monstrul care mi-a schilodit mie viaţa. Să pleci cât mai repede, pentru că şi tu eşti la fel de crud ca şi el. Acum eşti cuminte ca un mieluşel şi-ţi râde buza când vezi cum joacă lumea, dar eu ştiu ce-i în capul tău. Îţi spui că o să vină şi ziua aia când o să te năpusteşti cu armata peste noi, să ne arzi, să *ne tai şi să ne ucizi, aşa cum au făcut şi tovarăşii tăi. Nu trebuia să vii la nunta asta. Să-ţi fi tremurat genunchii când ai pornit-o încoace. Dar ce se întâmplă? Te ridici la joc? Îndrăzneşti să te ridici la joc? Zâmbeşti? Te ridici! Şi oamenii te primesc! Opriţi-vă! Ce faceţi? E prea mult! E păcat de Dumnezeu!*

Toba mugi iar ca un bubuit de tun. Clarinetul dădu în plâns, iar viorile îl imitară cu glas subţire, ca nişte voci de copii. În mijlocul odăii, grupul de dansatori se refăcu. La început veniră doi, apoi trei şi mai pe urmă se adăugară şi alţii.

Generalul privi spre dansatori. Apoi, spre preot. Iar spre dansatori. Şi iar spre preot. Dansatori. Preot. Dansatori. Şi...

Generalul se ridică în picioare. Inevitabilul se produsese. Rămase aşa ca hipnotizat, gata să intre în cercul de dansatori. Ciudat, însă: cercul parcă era de foc. Întinse mâinile de două-trei ori, dar şi le trase înapoi îngrozit. Hora se învârtea în faţa lui ca o nălucă. Bătrânul, care o conducea, se lăsa pe vine şi se ridica, bătea pământul cu

piciorul, ca şi când ar fi vrut să spună „asta aşa e şi aşa o să rămână”, învârtea o batistă albă, apoi se rupea de şir, se rotea şi se lăsa la pământ de parcă ar fi fost secerat, se ridica iar şi iar se prăbuşea ca lovit de trăsnet, pentru a renaşte din nou în bubuitul tobei. Ritmul se iuţea cu flecare clipă, clarinetul mugea ca un uriaş rănit, în vreme ce strunele viorii şuierau subţire, ca nişte şerpi. Toba bubuia tot mai repede şi, peste sunetul amăgitor al viorii, aveai impresia că tunetul îţi va sparge timpanele. Generalul rămăsese în picioare. Era ameţit de furia dansului, sclipitoare şi periculoasă. Habar n-avea câte minute trecuseră aşa. Privi o clipă, ca prin ceaţă, spre chipurile asudate ale muzicanţilor, spre gura clarinetului, care se mişca în sus şi în jos prin fumul de ţigară aidoma unei ţevi de mitralieră şi spre dansatorii care se unduiau cu ochii închişi, ca în transă. Apoi orchestra tăcu, dansatorii se opriră, totul părea a se petrece ca-n vis şi ar fi continuat aşa până la miezul nopţii, dar, exact atunci când oamenii se întorceau la locurile lor, se auzi un geamăt. Generalul simţi o înţepătură în inimă. Zgomotele nunţii acopereau orice şi, totuşi, geamătul acela a fost auzit de toţi. Nimeni nu şi-ar fi putut închipui că geamătul bătrânei Nica putea fi atât de pătrunzător.

— Of, of, of, plângea ea cu o fărâmă de glas. Brusc, se lăsă o linişte atât de adâncă, încât i se auzi clar nu numai plânsul, ci şi suspinele. Dar liniştea nu dură prea mult. Generalul văzu cum oamenii alergară în direcţia bătrânei, iar acolo se întâmplă ceva; fu strigat cineva pe nume, iar femeia care, cine ştie din ce motiv, strigase, părea că se potolise.

Dacă bătrâna s-ar fi liniştit, aşa cum crezuseră generalul şi toţi cei care stăteau mai departe de ea, lucrurile ar fi mers normal înainte şi poate că generalul ar fi rămas acolo până la miezul nopţii ori chiar până mai târziu, dar femeia a gemut din nou. Se pare că nimic nu ar fi putut-o linişti şi nu numai atât; i se auzi din nou urletul, apoi strigătele

oamenilor şi iar urletul ei, acoperindu-i pe ceilalţi şi întrerupând brutal petrecerea. În jurul ei se îngrămădiră şi alţii, bărbaţi şi femei, şi generalul avu impresia că, cu cât erau mai mulţi cei care o înconjurau, cu atât mal puternice erau urletele el. Muzicanţii începură să cânte, dar bătrâna Nica urlă şi mai tare, iar instrumentele tăcură ca speriate. Generalul văzu cum grupul din jurul ei se mişcă, trăgând parcă de ceva, şi cum, după aceea, femeia se desprinse din mâinile lor şi se aruncă înainte. El zări atunci pentru prima oară figura ei uscată şi galbenă, cu ochii holbaţi, plini de lacrimi, şi trupul acela pipernicit de tot. Ce face, ce vrea, de ce plânge? întrebă generalul, dând brusc înapoi. Dar nu-i răspunse nimeni. Oamenii alergară după bătrână, două femei o apucară de mâini şi vrură s-o întoarcă înapoi cu binişorul, dar ea urlă din nou, se smulse şi se proţăpi dinaintea generalului. El îi văzu chipul schimonosit de ură, dar nu înţelese nimic. Femeia strigă ceva, dădu din mâini, îi urlă chiar în faţă, iar el rămase acolo nemişcat şi palid la faţă. Dar asta se petrecu fulgerător, pentru că oamenii o îndepărtară pe bătrână. Însă ea le scăpă iar din mâini şi, de data aceasta, în loc să se năpustească spre general, alergă către uşă şi ieşi.

După plecarea bătrânei, generalul rămase în continuare pironit locului şi nimeni nu se grăbi să-i traducă vorbele ei, deşi oamenii nu ştiau că preotul înţelege albaneza. Nuntaşii se îngrămădiseră în jurul miresei, care plângea, şi al soacrei, care era albă la faţă şi-şi făcea întruna cruce.

— V-am spus încă de la început, zise preotul, care se afla acum lângă general. Nu trebuia să venim aici.

— Ce s-a întâmplat? întrebă generalul.

— Nu e momentul acum. Mai târziu.

— Aţi avut dreptate, spuse generalul. Am exagerat.

Mulţimea aceea de oameni, care-i păruseră la început ca o poiană foşnitoare, plină de culori, se transformase acum într-o pădure sumbră şi întunecată. Capetele se clătinau, braţele, mâinile, degetele uscate se legănau încoace şi

încolo ca nişte ramuri dezgolite de furtună şi în plus, peste toate acestea, nervozitatea plana ca o pasăre cernită.

— Ce caută la nunţile noastre? făcu unul dintre tinerii nuntaşi.

— Şşt, că e ruşine.

— Ce ruşine? zise un altul. Mai îndrăznesc să se ridice şi la joc.

— Nu putem să-i dăm afară. Aşa-i obiceiul din bătrâni.

— Ce obicei? Despre biata Nica ce spune obiceiul ăla?

— Şşt, că ne aud.

— Nu-ţi fă probleme, interveni altul. Chiar dacă ar şti albaneza, tot n-ar înţelege nimic din durerea ei.

Dar generalul şi preotul nu auziră nimic. Ei priveau, în schimb, chipurile oamenilor, unul câte unul. Generalul renunţă să se mai uite la bărbaţi şi la cei tineri, oprindu-şi, în schimb, privirea asupra grupului de bătrâne, care, înfăşurate în broboadele lor mari şi negre, aminteau de corul dintr-o tragedie antică.

Generalului i se făcu frică. Acum regreta enorm că venise aici. Trecutul nu se uită aşa uşor, iar albanezii sunt răzbunători. De ce venise? De unde i se ivise toana aia de nebun? Până acum, treaba mersese bine. Călătorise peste tot, însoţit de localnici şi apărat de lege. Astă-seară, în schimb, dovedise un curaj dement. Aici, nu-l mai apăra nimeni şi nimic. Aici se putea întâmpla orice, fără să răspundă nimeni.

— Să mergem, zise pe neaşteptate. Să plecăm imediat.

— Da, da, făcu preotul. Să plecăm. Ne-au ofensat teribil. Bătrâna aia a spus lucruri groaznice despre noi.

— În cazul acesta, înainte de a pleca, trebuie să le răspundem. Ce-a zis femeia?

Preotul încercă să spună ceva, dar în momentul acela văzură că gazda se îndrepta spre ei.

— Luaţi loc, zise omul, arătându-le către masă. Apoi le făcu un semn femeilor care serveau, iar ele aduseră din nou mâncare şi băutură. Generalul şi preotul priviră unul

spre altul, apoi spre stăpânul casei. Se mai întâmplă şi de-astea, urmă bătrânul, dar nu le băgaţi în seamă. Luaţi loc.

Cei doi se aşezară. Aşa li se părea că atrag mai puţin atenţia.

În odaia de oaspeţi lucrurile se mai calmaseră, iar oamenii se aşezau din nou la masă. Lângă general veni şi luă loc cel care încercase adineauri să traducă urările.

El îi explică că bătrâna Nica e singură şi cam plecată cu pluta, pentru că, în timpul războiului, batalionul de represalii al colonelului Z. îi spânzurase bărbatul. Apoi îi mai povesti cum colonelul o luase pe fiica bătrânei în cort la el şi cum aceasta, o fată de paisprezece ani, întorcându-se de acolo, se aruncase în fântână. Şi cum, chiar în noaptea următoare, colonelul dispăruse. Se spunea că el se dusese noaptea din nou acasă la Nica, fără să ştie că fata murise, lăsându-şi ordonanţa să-l aştepte afară. Şi că întârziase mult, mult mai mult decât ar fi trebuit, dar că santinela avea ordin să-l aştepte până în zori. Dimineaţă, în casă nu mai era ţipenie de om şi nimeni n-a putut să afle unde dispăruse colonelul Z. Unii credeau că fusese chemat de urgenţă la Tirana, alţii susţineau altceva, în vreme ce ofiţerii din batalion refuzaseră să vorbească, iar a doua zi au plecat mai departe.

Toate acestea el le spuse dezlânat, cu ezitări care-i întrerupeau povestirea.

Între timp, orchestra începu din nou să cânte, dar, la început, nimănui nu i-a mai ars de dansat. Apoi, se ridicară la joc femeile şi fiecare dintre cei prezenţi îşi închipui că toţi ceilalţi uitaseră de bătrâna Nica, în afară de el. Generalul stătea la masă ca paralizat, fără să poată să se gândească la nimic. Privirea lui o întâlni din nou pe cea a preotului.

— Ce-a spus bătrâna aia? întrebă generalul.

Preotul îl fixă îndelung cu ochii lui cenuşii, ceea ce-l făcu pe general să se simtă şi mai vinovat.

— A spus, printre altele, că sunteţi prietenul colonelului Z. Şi că vă urăşte.

— Eu, prietenul colonelului Z.?

— Da, chiar aşa a spus.

— Şi de ce, mă rog? Poate pentru că, aseară, am întrebat de el, zise generalul gânditor, ca şi când ar fi vorbit singur.

— Poate, spuse preotul cu răceală.

Generalul se încruntă şi mai tare. Nu mai vedea şi nu mai auzea nimic în jur.

— Eu o să mă ridic, zise brusc. O să mă ridic şi o să le spun tuturor de aici că nu sunt prietenul colonelului şi, ca militar, chiar îl dispreţuiesc.

— De ce să faceţi aşa ceva? Ca să le fiţi pe plac ţărănoilor ăstora?

— Nu, făcu generalul. O să fac asta în numele şi în onoarea armatei noastre.

— Credeţi că onoarea armatei noastre poate fi atinsă de ocările unei bătrâne albaneze?

— Vreau să-i fac să priceapă că nu toţi ofiţerii noştri au ajuns până acolo încât să fie hăcuiţi de o femeie.

Preotul ridică din sprâncene.

— Noi nu ne aflăm aici ca să judecăm pe cineva, zise apăsat. De judecat ne judecă doar Cel-de-sus.

— Dar ei cred că eu sunt, într-adevăr, prietenul lui, urmă generalul. Nu-i vedeţi cum se uită la noi? Priviţi împrejur. Uitaţi-vă în ochii lor.

— Vă e frică? făcu preotul.

Generalul îl privi supărat. Ar fi vrut să-i spună ceva tăios, dar, între timp, orchestra începuse din nou să cânte şi el renunţă.

Adevărul e că generalul se temea. În seara asta mersese cu îndrăzneala cam departe. Trebuia, deci, să se replieze cu grijă. Mulţimea aceasta înfuriată trebuia potolita cu ceva. Singura soluţie era să se lepede de colonelul Z. Să-l azvârle aşa cum arunci o bucată de noroi care ţi s-a lipit de talpă.

Situaţia părea că se mai calmase niţel, dar, în realitate, nu era chiar aşa. Generalul simţea cum scandalul încă

mocneşte. Lucrul acesta se vedea în privirile crucişe ale oamenilor, în şuşotelile lor. În afară de asta, în tinda de la intrare, alături de şube şi paltoane, erau atârnate la rând puştile nuntaşilor. Iar preotul îi spusese că, la nunţile albanezilor, de regulă, se lasă cu împuşcături.

Prin urmare, trebuiau să facă ceva cât nu era prea târziu. Să se ridice şi să plece de-a dreptul nu era bine, căci orice beţiv ar fi putut să-i împuşte pe la spate. Omul care fuge atrage câinele pe urmele lui. Iată de ce trebuiau să se replieze cu mare atenţie.

Generalul îşi aruncă privirea tulbure prin jur şi văzu din nou mulţimea aceea de oameni care se mişcau, dansau, râdeau: apoi, trecu în revistă şirul de bătrâne, care stăteau la fel ca la început, cu chipurile lor împietrite, ca un cor etern într-un decor etern şi, ostenit, îşi lăsă privirea în jos şi nu mai spuse nimic.

Toba mare bubuia din nou înfundat, în vreme ce clarinetul se jeluia cu o voce răguşită, ce străbătea salonul de la un capăt la altul. La masă, bărbaţii începuseră să cânte şi, ascultându-i, generalul îşi aminti din nou de amurgurile acelea teribile pe care le petrecuse în creierul munţilor.

— Cred că e momentul să plecăm, zise el.

Preotul aprobă din cap.

— Este cel mai potrivit moment.

— Să ne ridicăm cu grijă.

— Cu multă grijă.

— Toată treaba e să nu le atragem atenţia.

— Ridicaţi-vă dumneavoastră primul. Eu o să vă urmez.

— Trebuie să procedăm cu discreţie.

Se apropia miezul nopţii, petrecerea era în toi şi poate că incidentul de adineauri ar fi fost uitat cu totul, dacă bătrâna Nica n-ar fi venit din nou. Ea a apărut exact în momentul în care cei doi se pregăteau să plece. Probabil că, dintre toţi cei prezenţi, generalul i-a simţit cel dintâi prezenţa. A adulmecat-o aşa cum bătrânul vânător simte apropierea

tigrului, în junglă. Când, la uşă, oamenii au început să se mişte, să vocifereze, şi iar să se agite, un glas din interiorul lui a strigat „s-a întors” şi a simţit cum obrajii i se golesc de sânge. Dar, de astă-dată, bătrâna Nica n-a mai plâns, nimeni n-a mai auzit-o să geamă, deşi toţi ştiau că ea este acolo, în pragul uşii. Orchestra cânta, dar nuntaşii nu mai aveau chef de muzică. Unii s-au îngrămădit la intrare. Nimeni nu şi-a dat seama cum a reuşit bătrâna să intre în încăpere. Poate că oamenii au fost impresionaţi de felul cum arăta sau de rugăminţile ei, dar, cum-necum, ea a intrat, în vreme ce nuntaşii au început să strige şi să vocifereze. Femeia era udă leoarcă, mânjită cu noroi, palidă la faţă ca un cadavru şi avea în mână un sac.

Fără să-şi poată stăpâni deloc tremurul genunchilor, generalul s-a ridicat în picioare, pentru că simţea că femeia pe el îl caută. Îi ieşi, aşadar, singur înainte, la fel ca sălbăticiunea care, când simte de departe urletul duşmanului, în loc să fugă din calea lui, aleargă şi-i iese singur în cale.

Neştiind ce să facă, oamenii se adunară în jurul lor. Nimănui nu-i venea nicio idee. Bătrâna Nica se opri, îl fixă ca buimacă pe general, ca şi când nu l-ar fi privit pe el, ci umbra lui. Tuşind, ea îi spuse câteva cuvinte, printre care el înţelese unul singur, *moarte.*

— Traduceţi-mi! strigă el, de parcă ar fi cerut ajutor. Dar nu-i traduse nimeni. Generalul se holbă în jur şi întâlni privirea preotului. Preotul se dădu mai aproape.

— Spune că, demult, a ucis un ofiţer superior dintre ai noştri şi vă întreabă dacă dumneavoastră sunteţi generalul ăla care adună oasele militarilor, zise preotul.

— Da, doamnă, răspunse înfundat generalul. Îşi mobilizase toate puterile ca să ţină capul sus.

Atunci, bătrâna Nica mai spuse ceva, câteva vorbe pe care preotul nu avu timp să le traducă, pentru că fură imediat acoperite de un murmur puternic şi, înainte de a o putea opri cineva, ea aruncă pe duşumea, în urletele

femeilor, chiar la picioarele generalului, sacul pe care-l adusese cu ea. De fapt, nici nu era nevoie de traducerea preotului, pentru că totul era cât se poate de clar. Privirea generalului lunecă de pe chipul bătrânei la sacul de jos. Nu putea exista un lucru mai teribil acolo decât sacul acela, care căzuse cu un zgomot surd pe podele, negru şi mânjit de noroi. Femeile se traseră înapoi îngrozite, acoperindu-şi chipul cu palmele, în vreme ce bătrânele îşi făceau cruce şi sporovăiau agitate.

— L-a îngropat chiar în pragul casei! răcni cineva.

— Blestem pe capul tău!

Dar bătrâna Nica se întoarse şi ieşi din încăpere, aşa cum era, udă leoarcă şi murdară de noroi, şi nimeni nu se gândi s-o oprească, pentru că ceea ce trebuise făcut se făcuse deja.

Generalul nu reuşea să-şi mai dezlipească ochii de pe sac, în vreme ce urechile îi bubuiau de gălăgie, de groază şi de urletele din jur. Apoi, nu reuşi să priceapă nici el cum de se făcuse, pe neaşteptate, atât de linişte acolo sau, poate, asta era doar o impresie a lui. La picioare, pe duşumele, se afla sacul acela vechi, cu câteva petice pe care el le observase imediat. Careva ar trebui să vadă ce-i în el, îi trecu prin creierul amorţit. Atunci, în liniştea generală, el se lăsă încet pe vine şi, cu mâini tremurătoare, luă sacul murdar de jos şi-l ridică. Apoi, cu aceleaşi mişcări înţepenite, aruncă sacul în spinare şi ieşi afară în ploaie, îndoit din şale şi împovărat, ca şi când ar fi dus în spate toate păcatele lumii acesteia. Preotul o porni după el.

În urma lor, cineva începu să jelească.

Capitolul al douăzeci şi unulea

Generalul mergea înainte, călcând neatent prin noroi. Preotul venea după el. Ieşiră de pe uliţa îngustă şi ajunseră în centrul satului, ocoliră vechea biserică şi, brusc, constatară că se rătăciseră în întuneric. Se întoarseră fără un cuvânt, generalul înainte şi preotul în urma lui, şi trecură din nou pe lângă fântână, depăşiră bodega şi ieşiră în faţa bisericii, dar nu reuşiră nici acum să dea peste casa la care fuseseră cazaţi. Trecură de două ori prin acelaşi loc, lucru pe care-l pricepură văzând din nou clopotniţa bisericii în întuneric. Vântul sufla atât de tare, încât se speriară că avea să mişte clopotul şi să-l facă să bubuie pe neaşteptate, acolo, sus.

Mâna cu care ţinea sacul îi amorţise.

Cât de uşoară eşti tu, Beti, mi-a spus într-o seară, în parc. Ne plimbam îmbrăţişaţi, cu două zile înainte de căsătorie. Era o seară caldă, ameţitoare, de toamnă. După-amiază plouase şi pe aleile parcului rămăseseră mici ochiuri de apă de ploaie. El mă ţinea în braţe, ca pe un copil, şi repeta întruna: Chiar eşti atât de uşoară, Beti, sau mi se pare aşa de fericire? Pantofii lui militari străluceau deasupra băltoacelor şi, călcând neatent în ele, spărgeau în mii şi mii de bucăţi imaginea lunii din apă. Aş vrea să te port toată viaţa aşa, Beti. Uite, ca acum. Mergea, mă săruta pe păr şi repeta: Ce uşoară eşti!

Tu eşti acum cel mai uşor om de pe lumea asta, i se adresă în gând generalul. Trei, patru kilograme, nu mai mult. Şi uite că, totuşi, mi-ai rupt spinarea.

Făcură iar calea întoarsă şi se învârtiră de multe ori prin centrul satului, ca doi oameni beţi, încercând să se îndepărteze cât mai mult de biserică; ea le ieşea, însă,

mereu în faţă, până în momentul în care au fost cât pe ce să se izbească de botul maşinii, care le apăru pe neaşteptate din întuneric.

Îşi amintiră că maşina fusese parcată taman în faţa casei lor.

Găsiră şi casa. Generalul împinse poarta şi intră primul în curte. În urma lui, canatul se închise cu zgomot. Deschise uşa, aprinse un chibrit şi dădu drumul sacului din mână. Sacul lovi podeaua cu un zgomot uşor.

La lumina slabă a chibritului, urcă treptele cu zgomot, intră în cameră, azvârli cât colo paltonul ud şi, fără să se dezbrace, se aruncă pe pat. Auzi doar uşa, care se deschise şi se închise iar, şi pe cineva care se trânti pe patul celălalt.

Preotul, îşi zise.

Se chinui să adoarmă, dar îi fu imposibil. Atunci, încercă să-şi facă ordine în gânduri, dar nu reuşi nici asta.

Vreau să dorm, îşi repetă. Să dorm. Să dorm. Să zac la fel ca şi camionul de afară. Somn.

Îşi strânse pleoapele, dar asta nu-l ajută cu nimic. Şi cu cât le strângea mai tare, cu atât mai neputincios devenea întunericul acela, străbătut ici, colo, de pete şi de dâre de lumină, din care se întrupau ba un cer îndepărtat, ba o fâşie de plajă smălţuită şi străină.

Vreau mai mult întuneric, îşi zise. Vreau un întuneric deplin, adevărat. Vreau să dorm.

Dârele albăstrii şi petele acelea roşii şi galbene nu-i dădeau pace. Erau chiar acolo, în faţa lui, aproape de tot, oriunde ar fi întors capul, explodând din pântecul nopţii.

Se ridică, scotoci după un somnifer, îl înghiţi şi se culcă la loc. Dar, imediat după ce aţipi niţel, sări din somn, speriat. Departe, în celălalt colţ al satului, toba începu din nou să bubuie.

Încă mai continuă nunta aia blestemată? se întrebă el. Ce naiba se întâmplă?

Îşi acoperi capul cu velinţa, să nu mai audă, dar nu-i folosi la nimic. I se păru că o vietate mică, teribil de mică,

precum cele din poveste, i se strecurase în creier şi bătea de acolo toba, o tobă dintre acelea cum au soldăţeii de plumb. Oriunde s-ar fi ascuns şi oricât de bine şi-ar fi acoperit urechile, vietatea rămânea tot acolo, aşezată pe vine, şi bătea, bătea întruna în acelaşi ritm: dam dara dam dara dara dam, bum buru bum, bum bum, bum.

Sub patul lui mărşăluiau soldaţi.

E armata mea, îşi zise. După care, ridică brusc capul şi strigă fără glas: Destul!

Îşi strecură iar capul sub pled, dar după o clipă se ridică din nou.

— Părinte, hei, părinte, colonele, sculaţi-vă, strigă generalul.

Preotul sări în capul oaselor, speriat.

— Ce e?

— Sculaţi-vă, să plecăm de aici cât mai repede!

— Să plecăm? Unde?

— La Tirana.

— Dar e încă noapte.

— Nu contează. Mergem.

— De ce? făcu preotul.

Generalul se plimba de-a lungul şi de-a latul camerei.

— Cum de ce? Nu auziţi? Nu auziţi toba? Am o presimţire sumbră.

— Vă temeţi? întrebă preotul.

— Da, spuse generalul. Mi se pare că, dintr-un moment într-altul, ăia or să dea buzna încoace, bătând în tobă, să ne ia la goană, aşa cum sunt alungate spiritele rele.

Şi începu să-şi facă valiza.

— Să mergem, atunci, zise şi preotul.

Generalul continua să se ocupe de geamantan.

— Un dans, zise încet. Am vrut să dansez un dans şi cât pe ce să ne linşeze pentru asta. Mamă, mamă, ce mai ţară!

N-ar fi trebuit să mergem, îşi spuse în sinea sa. Niciodată.

— Un dans, zise tare, care era să se transforme în dansul

morţii.

Preotul murmură ceva, după care ieşiră unul după altul din cameră. Cizmele generalului scârţâiau pe treptele de lemn. Ajungând în curte, se îndreptă direct spre poartă. Preotul întârzie puţin. Când se întoarse după el, generalul văzu că celălalt ducea ceva pe umăr.

Sacul, îşi zise.

Ieşiră în stradă. Ploaia se oprise, iar întunericul se mai diluase niţel.

— Cât e ceasul? întrebă preotul.

Generalul aprinse un băţ de chibrit.

— Patru şi jumătate.

— Nu mai e mult până în zori.

Undeva, începură să cânte cocoşii. Dinspre munţi sufla un vânt rece ca gheaţa.

Se opriră lângă maşină şi priviră răsăritul. Părea că mâna cuiva plimbă din când în când o pensulă cu vopsea albă peste orizont, lăsând o urmă pe care bezna o înghiţea la iuţeală, iar în locul ei rămânea o nălucă cenuşie, umedă şi rece.

— Ceilalţi dorm în casa aia de colo, zise preotul, arătând cu mâna casa de vizavi.

— Treziţi-l pe şofer, spuneţi-i că nu mă simt bine şi că trebuie să ajungem cât mai repede la Tirana.

Când preotul deschise poarta, din ograda de alături lătră un câine. Apoi, începu un altul şi, în curând, hămăiturile umplură tot satul.

Dar şi aşa, se auzeau distinct bătăile tobei şi freamătul îndepărtat al nunţii.

Poarta casei scârţâi din nou şi preotul ieşi cu sacul pe umăr.

Ce te-oi fi amorezat aşa de el? îl întrebă generalul în gând.

— Se îmbracă, zise preotul. Vine imediat.

— Câinii, făcu generalul.

— Da. Aşa fac câinii de la ţară. Dacă latră unul, încep

toţi.

Las' să latre, îşi spuse generalul. Ce mare lucru? Dacă ar şti ce avem noi în camion, ar începe să urle.

— Vânt blestemat, zise, cu voce tare.

Câinii se linişteau unul după altul.

Undeva, o vacă mugi în somn.

Scârţâi poarta şi din întuneric apăru şi şoferul, care deschise portierele şi tuşi sacadat. Generalul urcă în maşină.

— Deschideţi şi uşa din faţă, vă rog, spuse preotul.

Omul o deschise.

— Ce-i asta? întrebă el.

— Un sac, îl lămuri preotul. Ne trebuie.

Şoferul aranjă sacul cu piciorul, în vreme ce preotul se aşeză pe canapea alături de general.

Lumina farurilor luneca peste gardurile întunecate, înşirate pe ambele laturi ale drumului. Îndată ce maşina se puse în mişcare, generalul se înfăşură în palton şi închise ochii. Acum nu se mai auzea nimic în afară de zgomotul moale al motorului şi el ar fi vrut mai mult ca orice pe lume să doarmă. Dar, în loc să aţipească, începu brusc să-şi amintească, în cele mai mici detalii, întâmplările de la nuntă.

Vreau să dorm, îşi zise. Nu vreau să-mi mai amintesc nimic. Nu vreau să mă mai gândesc la nimic.

În gând, însă, intră din nou în salonul nunţii. Îşi lepădă paltonul ud şi se aşeză la masă.

Erau toţi în păr, ca şi când l-ar fi aşteptat. I se păru că întoarcerea lui acolo era singura modalitate de a se elibera de ei. Ceea ce era valabil şi pentru ei, dacă vroiau să scape de el.

Speriat, deschise ochii înainte ca femeia aceea îngrozitoare să-i apară în vis.

Afară era încă noapte.

Trezită brusc din somn de lumina farurilor, palidă şi şovăitoare, şoseaua ieşea din buimăceala nopţii, ca să se

afunde apoi, din nou, în ea. Pe marginea ei, complet albe, apăreau din loc în loc pietrele kilometrice. Erau de un alb misterios, care te înfiora. Generalul le asemui în gând cu nişte pietre funerare.

Lângă el, preotul moţăia cu capul în piept.

Şoferul frână brusc. Preotul dădu cu capul în canapeaua din faţă.

— Ce se întâmplă? făcu, buimac.

Generalul privea ca năuc. Maşina oprise în faţa unui pod. De jos, se auzea clipocitul apei.

— De ce ai oprit? întrebă preotul.

Şoferul mormăi ceva despre motor, după care coborî trântind portiera.

Lumina farurilor cădea chiar pe stâlpii podului. Şoferul deschise capota şi se ghemui tot deasupra motorului. Apoi intră din nou în maşină şi începu să caute ceva. Tot căutând, dădu la o parte sacul, care-l încurca. După care, îl luă, îl dădu jos din maşină şi porni să caute pe sub canapea.

Generalul deschise portiera, ieşi afară şi începu să se învârtă cu paşi mari în jurul maşinii. Preotul rămase la locul lui. Şoferul înjură printre dinţi şi căută iar ceva în maşină. Generalul se împiedică pentru a doua oară de sac.

Sac blestemat, spuse printre dinţi. Din cauza lui era s-o păţim. Până acum totul a mers bine, şi uite că, de când a apărut el, lucrurile merg de-a-ndoaselea.

— Sacul ăsta e cu ghinion, zise cu voce tare.

— Ce spuneţi? întrebă preotul.

— Am spus că sacul ăsta e cu ghinion, repetă generalul, trăgând, în acelaşi timp, un şut în sac. Cu un zgomot surd, acesta se rostogoli şi dispăru în întuneric.

— Ce aţi făcut? strigă preotul şi se dădu jos repede din maşină.

— Sacul ăla era blestemat, zise generalul, respirând sacadat.

— Slavă Domnului că l-am găsit. De doi ani îl căutăm.

— Pentru el era să fim uciși, spuse generalul, obosit.

— Ce ați făcut? strigă din nou preotul și aprinse lanterna.

— N-am vrut să-l arunc, lua-l-ar naiba! L-am împins numai.

Se apropiară de marginea podului și priviră jos, acolo unde clipocea apa. Lumina lanternei ajungea cu greu până jos.

— Nu se vede nimic, zise generalul.

Se apropie și șoferul. O vreme, toți trei priviră în vale.

— L-o fi luat apa, spuse generalul. În vocea lui se simțea oboseală și regret.

Preotul îl străpunse cu privirea, apoi mișcă de câteva ori lanterna, căutând parcă un loc pe unde să coboare.

Generalul se întoarse la mașină.

Preotul rămase o bucată de vreme pe pod, apoi reveni și el la mașină.

Capitolul al douăzeci şi doilea

Sfârşit de săptămână. Era ultima zi a şederii lor în Albania. Generalul se trezi târziu. Deschise geamul. Afară se anunţa o zi mohorâtă.

Era aproape zece. La unsprezece şi jumătate avea să se ţină slujba, iar la şapte seara, banchetul oficial.

Pe masă avea o grămadă de scrisori, de telegrame şi de ziare venite din ţară.

Scrisorile erau pline cu tot felul de poveşti, nume de locuri şi, când şi când, desene de maluri sau râpe făcute la repezeală. În schimb, tonul articolelor din ziare îl dădeau titlurile: „Dezgroparea unei armate", „Generalul fantomelor se întoarce curând în patrie", „Promisiunile guvernului în legătură cu morţii".

Le răsfoi o bucată de vreme, fără să se fixeze la vreuna. Inspiră adânc, îşi puse paltonul şi ieşi din cameră.

În hol îl căută pe şeful restaurantului.

— Aţi fost anunţat despre un mic banchet, pentru seara asta?

— Da, domnule, răspunse omul. La ora şapte, în sala numărul trei, totul va fi pregătit.

Generalul se interesă de preot. Ieşise în oraş.

În holul hotelului şi la recepţie era agitaţie. Cele două telefoane sunau în continuu, iar la lift aştepta un grup de oameni. Câţiva negri fumau, stând picior peste picior pe fotoliile de la parter. Un grup de chinezi, însoţit de o tânără, tocmai intra în restaurant. Alţi turişti, îmbrăcaţi lejer, aşteptau în picioare la recepţie.

Generalul intră în salonul din dreapta, unde obişnuia să-şi bea cafeaua, dar văzu că nu mai era niciun loc liber. Era pentru prima oară, de când se instalase la „Dajti" , când vedea aici atât de mulţi străini.

Se întoarse spre holul de la ieşire, unde întâlni din nou

câţiva negri, cu serviete în mâini, care tocmai intrau pe uşă.

Afară, sub brazii înalţi, erau parcate o mulţime de maşini.

Ce-i cu agitaţia asta? se întrebă în vreme ce ieşea. O porni spre dreapta, unde se aflau clădirile ministerelor.

În piaţa Skenderbej zări steaguri. Pe nişte stâlpi înalţi, pe frontonul ministerelor şi pe arcadele Palatului Culturii erau montate becuri şi lozinci. Brusc, îi trecu prin cap că peste două zile era ziua naţională a Albaniei.

Trotuarele gemeau de lume. Se opri, împreună cu alţii, în faţa afişelor de cinema, dar nu-i era gândul la asta şi, după ce se depărta câţiva paşi, uită titlurile filmelor.

Îşi privi ceasul. Era unsprezece. În faţa Băncii şi în spatele cafenelei „Studentul”, oamenii se îmbulzeau spre staţiile de autobuz. Acolo era capătul liniilor periferice. Îşi aminti că biserica unde avea să se ţină slujba De Profundis era aproape şi hotărî să meargă pe jos. În vreme ce păşea pe trotuar, gândul îi zbura volens-nolens la osemintele colonelului.

Nu-şi mai amintea cu exactitate ce se întâmplase. Ştia doar că, în momentul acela, se afla într-o stare teribil de proastă. Cu creierul strivit parcă între două pietre de moară. Acum, însă, când îşi revenise după noaptea aceea îngrozitoare, fapta lui îi părea extrem de ilogică.

Oricum, puteau s-o repare. Va vorbi cu preotul. Aveau mulţi soldaţi înalţi de unu optzeci şi doi, cât măsurase colonelul. Iar treaba cu dinţii putea fi uşor rezolvată. Cui i-ar fi trecut prin cap că osemintele colonelului au fost înlocuite? Ciudat, dar pe măsură ce trecea timpul, o înţelegere cu preotul îi părea din ce în ce mal puţin realizabilă.

Încercă să şi-i amintească pe soldaţii care aveau înălţimea colonelului Z., dar nu reuşi. Ori de câte ori specialistul albanez anunţase cu voce tare „unu optzeci şi doi” , el repetase în sinea lui aceleaşi cuvinte: „exact cât

colonelul Z.”. Dar acum nu-i mai venea niciunul în cap.

Şi-l amintea doar pe aviatorul acela descoperit întâmplător într-un cătun şi pe care-l îngropaseră la loc, acolo unde-l găsiseră.

Apoi, îşi aminti de soldatul cu jurnalul. Şi el avusese unu optzeci şi doi. Generalul se întrebă ce s-ar fi putut întâmpla dacă ar fi înlocuit osemintele colonelului Z. Cu acelea ale soldatului. Îşi imagină ce primire îi vor face bietului militar familia şi rudele colonelului, ce slujbă de pomenire şi ce înmormântare fastuoasă, cum îl va plânge Beti, înveşmântată complet în negru şi ţinând-o de braţ pe bătrâna doamnă, mama colonelului, sau ce discurs înălţător va ţine aceasta în faţa invitaţilor despre fiul ei. Apoi, îşi închipui cum mulţimea va purta osemintele dezertorului către splendidul mormânt al ucigaşului său, cum vor bate clopotele şi ce cuvânt înflăcărat va rosti ministrul şi, în fine, cât de anapoda, de fals, de murdar şi de necinstit avea să se termine totul. Iar dacă pe lume există cu adevărat spirite şi fantasme, atunci el şi-l imagină pe soldatul acela ridicându-se din mormânt chiar din prima noapte.

Nu, îşi spuse generalul. Mai bine altul. Trebuie să mai fie vreunul. Mări pasul. Slujba urma să înceapă peste câteva minute. Zări biserica de departe, o biserică frumoasă, construită modern, chiar pe strada principală. Pe carosabil, în faţa scărilor, fuseseră parcate câteva limuzine negre, luxoase.

Veniseră şi câţiva diplomaţi de la ambasadele străine. Generalul urcă în fugă treptele de marmură. Când intră, slujba abia începuse. Luă aghiasmă din dreapta, făcu semnul crucii şi se trase deoparte. Îl fixă cu privirea pe preot, care tocmai vorbea. De aici îi era imposibil să audă ceva, aşa că începu să-şi plimbe privirea peste însemnele de doliu atârnate peste tot, cum se arborează la asemenea pomeniri, observă apoi sicriul gol aşezat în mijlocul bisericii.

Învelit şi el în pânză neagră. Doliul şi costumele negre

ale celor prezenţi absorbeau lumina, şi aşa slabă, a lumânărilor şi, datorită faptului că ferestrele erau colorate şi amplasate foarte sus, interiorul bisericii părea mai mohorât decât era în realitate.

Preotul se ruga pentru sufletele soldaţilor. Era palid la faţă şi încercănat de nesomn. Diplomaţii aveau chipurile împietrite. În biserică, în afara fumului de lumânare, mirosea uşor a parfum.

Una dintre femei începu să plângă uşor.

Vocea preotului pătrundea în toate colţurile bisericii, răsunătoare şi solemnă:

Requiem aeternam donat eis!

Femeia din faţa generalului începu să plângă şi mai tare.

Et lux perpetua luceat eis, urmă preotul, ridicând ochii spre trupul crucificat al lui Hristos. Apoi, glasul îi deveni mai profund şi mai răsunător:

Requiescat in pace, sfârşi el. Ecoul glasului său se întoarse din toate colţurile bisericii.

Amen, făcu şi diaconul.

Pentru câteva clipe, generalului i se păru că aude fâşâind discret flacăra lumânărilor.

Odihnească-se în pace, repetă în sinea sa şi deodată simţi cum devine melancolic.

Iar în clipa în care preotul ridică anafura, după ce toţi cei prezenţi căzuseră în genunchi, aşteptând să guste din pâinea şi vinul sfinţit în amintirea sufletelor celor morţi, în clipa aceea, deci, generalul îşi imagină miile de soldaţi, stând la rând şi aşteptând cu gamela de aluminiu în mână să-şi primească raţia, în vreme ce soarele apune şi razele lui se reflectă sângeriu şi solemn pe castroane şi pe oţelul căştilor.

Şi lumina veşnică să-i lumineze, repetă el, în genunchi, fixând plăcile reci de marmură cu o privire sumbră.

Bătu clopotul şi toţi se ridicară în picioare.

Ite, missa est, răsună vocea preotului.

Deo gratias, zise şi diaconul.

Lumea începu să părăsească biserica. De afară, se auzea zgomotul uşor al motoarelor şi, când generalul ieşi, maşinile diplomaţilor tocmai se îndepărtau una după alta. El rămase să aştepte autobuzul în staţia din faţă bisericii. Urcă şi stătu în picioare lângă geamul din spate.

— Luaţi bilet, cetăţene, îi zise casiera.

El înţelese cuvântul „bilet" şi tresări. Căută o vreme prin geantă până ce găsi o bancnotă de o sută.

— Nu aveţi mărunt? întrebă femeia.

Generalul pricepu întrebarea şi dădu din cap în semn că nu.

— Trei leka, zise ea şi arătă pe degete, nu aveţi trei leka mărunt?

Generalul clătină din nou din cap.

— E străin, tovărăşico, spuse un tânăr înalt, cu vocea tărăgănată.

— Mi-am dat seama şi eu, zise femeia, adunând mărunţiş ca să-i dea restul.

— O fi vreun albanez stabilit în America, se băgă în vorbă un bătrân care stătea pe scaun. Sunt dintr-ăia care au uitat limba albaneză.

— Nu, nene, ăsta e străin-străin, se încăpăţâna tânărul.

— Ascultă-mă pe mine, zise bătrânul, că ştiu ce spun, din ăia e.

Generalul pricepu că vorbeau despre el şi că-l cred american.

Ei continuară să vorbească chiar în faţa lui, enervându-se, ba chiar arătându-l cu degetul, fără să-i deranjeze deloc prezenţa generalului.

O, Doamne, şi o umbră să fi fost şi tot s-ar fi purtat mai cuviincios, îşi zise el. Tot atunci, gândul că el şi ei aparţin celor două lumi diferite, că n-au nimic în comun şi că nici măcar nu se percep, îl străbătu ca un fior îngheţat.

Când autobuzul opri în faţa Băncii şi oamenii coborâră, generalul întâlni din nou privirea bătrânului.

— *All right,* îi spuse acesta tare şi îi zâmbi, în vreme ce

se îndepărta.

Generalul străbătu grupul de săteni care aşteptau autobuzul şi ajunse din nou în bulevard.

Strada Dibrei era mai aglomerată, îndeosebi în jurul vânzătorilor de fructe, al cafenelelor şi al magazinului universal.

Se opri o vreme în faţa vitrinelor, apoi intră, cu intenţia să cumpere un suvenir.

Începu să privească fără grabă mărfurile de pe rafturi.

Oare ce cumpărau soldaţii noştri când plecau din Albania?

Brusc, omuleţul din creierul lui porni să bubuie din nou în tobă, la început mai rar, apoi din ce în ce mai repede, mai repede, mai repede. Doar că de data asta nu mai stătea pe vine, ci în picioare, alb, negru, strălucitor, cu pelerină roşie şi şireturi negre. Stătea în picioare bătând toba, un omuleţ de porţelan sclipitor, iar generalul nu-şi putea lua ochii de la el.

Arătă cu mâna spre el.

— Munteanul cu tobă? întrebă vânzătoarea.

Generalul dădu din cap.

Fata îl scoase din vitrină, îl împacheta şi i-l dădu.

— Optsprezece leka şi douăzeci de qindarka, vă rog.

El plăti şi o porni spre strada Baricadelor.

Capitolul al douăzeci şi treilea

Bam-bara-bam; bam-bara-bam.

— *Hello!*

Generalul se întoarse mirat.

— *Hello!* răspunse.

Pe trotuar, în faţa hotelului, stătea generalul-locotenent. Mâneca stângă a paltonului o avea strânsă, ca de obicei, iar în mâna dreaptă îşi ţinea pipa. Se salutară. Generalul-locotenent trase din pipă şi, după ce o scoase din gură, admiră îndelung fumul.

— În primul rând, deşi cu întârziere, aş vrea să-mi cer scuze pentru întâmplarea nefericită de anul trecut, zise el, fără să-l privească pe general în ochi. Am primit plângerea dumneavoastră. Vă spun cu cea mai mare sinceritate că n-a fost vina mea şi că regret evenimentul.

Generalul îl privi cu indiferenţă.

— Dar a cui a fost vina? întrebă.

— A însoţitorului meu. El le-a încurcat pe toate. Şi nu numai atât. Dar haideţi să luăm loc undeva şi o să vă povestesc de-a fir-a-păr tot ce s-a întâmplat.

— Scuzaţi-mă, dar n-am timp să stau jos. Povestiţi-mi aici, în picioare.

— Atunci, mai bine s-o lăsăm pentru diseară. Dar, ia spuneţi-mi, cum a fost?

— Rău, zise generalul. Drumurile ne-au terminat, în plus, ne-a mai murit şi un muncitor.

— A murit? De ce? S-a întâmplat vreun accident?

— Nu. S-a infectat.

— De la ce?

— Nu s-a aflat cu exactitate. Poate de la un os sau nasture de fler.

Generalul-locotenent făcu o grimasă de uimire.

— Fireşte că-i veţi plăti despăgubiri familiei.

Generalul dădu din cap în semn de încuviinţare.

— Niciodată n-am văzut atâţia munţi laolaltă, zise apoi.

— Şi mai aveţi încă de văzut.

— Nu, noi am terminat, spuse generalul. Asta a fost ultima expediţie.

— Aţi terminat? Ce bine. Atunci, eu mai am de văzut.

— Munţi cât vezi cu ochii şi, peste tot, băieţi şi fete care fac terase. I-aţi remarcat?

— Bineînţeles. Sapă, sapă întruna.

— Desţelenesc pământul, zise generalul. Într-un loc i-am văzut săpând până şi pe marginea terasamentului.

— Extraordinar. După cum se vede, au pământ puţin.

— Sunt în blocadă. Cred că aţi auzit. Uniunea Sovietică le-a tăiat ajutoarele.

— Ceva-ceva mi-a ajuns la urechi, spuse generalul-locotenent. Se bucură, fireşte, că ne luăm soldaţii de aici.

— Normal. Cultivă imediat ceva în locul cimitirelor.

— Asta înseamnă să îmblânzeşti pământul.

Generalul râse.

— Să îmblânzeşti pământul, hm. Într-adevăr, e un lucru nou pentru balcanici. Dar dumneavoastră, cum vă descurcaţi? întrebă.

— Rău, zise celălalt. Avem mai mult de un an şi jumătate de când ne învârtim încolo şi încoace fără să…

— Aveţi nişte probleme, mi-aţi mai spus.

— Da, şi încă grave de tot, spuse generalul-locotenent, respirând cu zgomot. Nu vedeţi că am rămas singur? Da' ia staţi niţel. Vroiam să vă întreb ceva. Unde e colegul dumneavoastră, sfântul părinte?

— Cred că e în hotel, în camera lui, zise generalul.

Generalul-locotenent râse.

— Mă gândeam la ceva rău, zise. Pentru că primarul care era cu mine a păţit-o.

Generalul îl privi întrebător.

— Da, urmă celălalt, l-au rechemat de urgenţă. De câteva săptămâni am întrerupt săpăturile din cauza asta.

Aşteptă ca generalul să arate un pic de compasiune, dar, când observă că celălalt avea gândul în altă parte, adăugă:

— O chestie urâtă de tot.

— A băgat mâna în banii misiunii? întrebă în cele din urmă generalul.

— Mai rău, zise generalul-locotenent. Ceva mult mai rău.

Aşteptă din nou să vadă pe chipul generalului o urmă de regret şi, pierzându-şi speranţa că o va vedea vreodată, începu să vorbească singur.

Generalul auzi exact ceea ce bănuise încă de la început. Recompensele promise de familii celor care vor găsi osemintele. Lăcomia acestora din urmă, decişi să profite cât mai mult din această situaţie, înşelătoria cu primul schelet, pe sicriul căruia fusese scris un alt nume. Apoi, a doua, a cincea şi a zecea oară. Până ce, într-o zi…

Generalul fu prins în cele din urmă de povestirea celuilalt.

— Şi ce s-a mai întâmplat?

Celălalt dădu din mână, ca şi când ar fi vrut să spună: ceea ce trebuia.

— S-a întâmplat ceea ce trebuia să se întâmple, continuă el. După cum se pare, una dintre familii a avut primele îndoieli, şi dumneavoastră ştiţi cum e în asemenea situaţii: dacă încep suspiciunile, totul se duce la vale ca bulgărele de zăpadă. Comisii de anchetă, ziarişti care nu aşteaptă decât scandaluri, opoziţia…

— Aha, înţeleg, făcu generalul, fără pic de compasiune. Adică, i-aţi botezat pe soldaţii neidentificaţi cu numele celor pentru care se plătea recompensă.

— Nu eu, alţii, îl întrerupse generalul-locotenent.

— Desigur.

— Partea proastă e că, spre deosebire de dumneavoastră, care aţi strâns la un loc toate trupurile, pardon, scheletele, şi le-aţi expediat împreună, noi am făcut pe dos: le-am trimis grupuri-grupuri. Dacă am fi făcut ca dumneavoastră, n-ar mai fi ieşit toată încurcătura asta.

— Puţin spus, încurcătură… zise generalul.

Involuntar, îşi imagină un lucru care l-ar îngrozi pe orice general: dezintegrarea armatei. Primele semne ale crizei, soldaţii fugind în dezordine, ofiţerii, smulgându-şi tresele pentru a nu fi recunoscuţi, în fine, harababura generalizată. Îşi închipuise că o asemenea treabă nu i se putea întâmpla decât unei armate obişnuite, nicidecum uneia de calciu. Şi uite ce surpriză avusese colegul lui.

Îşi aminti ultima conferinţa de presă din patrie, când fleşurile aparatelor foto accentuau impertinenţa întrebărilor. Domnule general, sursele noastre afirmă că aveţi liste precise şi complete, e adevărat? Aha, vă încredeţi sută la sută în documentele şi măsurătorile oferite de minister? Repetau cuvintele. Documente" şi „măsurători" fără să ascundă faptul că, pentru ei, ele reprezentau birocraţia şi cinismul rece al oficialilor din minister.

Stâlpi de cafenea, îi ocări el în sinea sa. Datorită listelor şi măsurătorilor astea, în armata mea n-a existat nicio încurcătură… Toţi erau acolo, la locul lor, şi ofiţerii, şi soldaţii, şi curierii, şi santinelele, şi preoţii şi, fireşte, telefoniştii, ucişi în vreme ce strigau „alo! alo!", ca şi când ar fi răspuns la apelul morţii.

— O treabă împuţită, într-adevăr, zise generalul după o tăcere îndelungată.

Celălalt continua să privească în gol.

— Mă plictisesc, îi mărturisi generalul-locotenent. Sunt singur de tot. Vă invidiez că plecaţi mâine.

Generalul îşi aprinse o ţigară.

— Mal ales când vine seara, e groaznic să n-ai ce face. Aş prefera să cutreier prin munţi şi să dorm în cort.

— Ce să-i faci?

— Un an şi jumătate, încontinuu, am bătut munte cu munte şi vale cu vale. Mai rău ca geologii. Şi acum, la sfârşit, uite în ce belea am nimerit.

— Bine aţi spus, mai rău ca geologii.

— Şi amintiţi-vă ce mineral căutăm noi, făcu generalul-locotenent. Un mineral întrupat din moarte.

Generalul zâmbi.

— Eu vă rog să mă scuzaţi acum, zise, privindu-şi ceasul. Am o zi extrem de stresantă.

— Mergeţi, nu vreau să vă ţin în loc. Poate reuşim să ne vedem diseară.

— O să fiu pe-aici, zise generalul. Îndată ce-mi termin treburile, o să fiu disponibil.

Generalul îşi aruncă ţigara în scrumieră şi se pregăti să urce în ascensor, dar se răzgândi în ultimul moment.

— Am putea face ceva cu cei unsprezece soldaţi? îl întrebă pe celălalt.

Generalul-locotenent ridică din umeri.

— E greu. Chiar foarte greu, adăugă apoi.

— De ce? Trebuie să mai aveţi adresele la care i-aţi expediat.

Generalul-locotenent zâmbi amar.

— Teoretic, colega, dar ia imaginaţi-vă ce dramă va fi pentru familiile acelea, când li se va cere să restituie osemintele.

— Oricum, zise generalul.

— Şi apoi, asta nu e nimic în comparaţie cu încurcăturile juridice, spuse generalul-locotenent. Vom avea vreme să discutăm despre asta diseară, mai pe larg.

— Întocmai, zise generalul şi urcă în lift.

Capitolul al douăzeci şi patrulea

Banchetul se sfârşi la ora opt şi jumătate. Generalul aşteptă să plece invitaţii şi, când rămase singur cu preotul, bău două pahare de coniac unul după altul.

Am terminat şi cu asta, îşi zise uşurat, ieşind în oraş. Puţin cam impersonal, dar, oricum, bine că s-a terminat.

Le mulţumise autorităţilor albaneze în numele poporului său, al miilor de mame, pentru facilităţile oferite în timpul misiunii, iar deputatul albanez, acelaşi care-i întâmpinase la venire, spusese, la rându-i, că nu fusese altceva decât răspunsul la solicitarea unui alt popor, cu care albanezii doresc să trăiască în pace. Apoi, ciocniseră un pahar şi, în clinchetul discret al cristalului, se auzise bubuitul îndepărtat al tunurilor. Nimeni nu poate ignora tunetul acesta înfundat, îşi spusese generalul în sinea lui. Toţi cei prezenţi aici îl aud, deşi nimeni nu pomeneşte nimic despre el.

Acum, el păşea prin mulţimea de oameni care umpleau trotuarele, asaltat din toate direcţiile de zgomotele oraşului.

În piaţa Skenderbej era concert.

Tăie prin mulţime şi se ridică puţin pe vârfuri ca să poată vedea mai bine. Din spate, două reflectoare aruncau lumină pe spinările oamenilor şi undeva, în fund, se auzea un motor. Probabil că se filma.

Generalul privea la dansatorii de pe scenă, dar gândul îi umbla aiurea.

Războiul e chiar aici, repetă în sinea lui, în sticla transparentă şi cristalină, în care se auzea nu numai huruitul salvelor de tun, ci şi răpăitul mitralierelor, scrâşnetul baionetelor şi zgomotul gamelelor seara, la ora la care se dă cina. Toate acestea sunt aici; toţi ştiu şi simt lucrul acesta, pentru că e ceva inevitabil.

Din cauza luminilor puternice începură să-l usture ochii.

Umbrele miilor de capete din faţa sa dominau piaţa, ca un singur şi ameninţător cap de hidră. Generalul simţi cum îl furnică ceva pe spinare şi atunci începu din nou să-şi facă loc printre spectatori. Reflectoarele îşi mişcau raza pe deasupra mulţimii, aruncând fascicole de lumină albă când sus, când jos. Oamenii îşi mişcau capetele neliniştiţi, iar umbrele conice le păreau lipite de-a dreptul de tigvă.

Generalul ieşi din mulţime şi o porni spre hotel.

Îşi aminti cum stătuseră la masă, faţă în faţă, reprezentanţii a două popoare şi două state, iar între ei nu erau decât câteva sticle de băutură şi câteva coşuri cu fructe.

Doar atât să fie între noi? se întrebase în clipa când ridica pentru prima oară paharul. Doar câteva sticle cu etichete frumoase şi fructele astea, adunate prin grădinile şi viile de dincolo de mări? Şi-şi aminti de coastele de munte acoperite de ceaţă, pe înserat, de lumina lunii, mângâindu-le şi, mai apoi, de lătratul câinilor şi de focurile izolate ale ciobanilor, pe care le-ai fi putut lesne confunda cu licăritul stelelor. Un lătrat de câine şi un foc pe o culme.

— Aveţi o telegramă, îi spuse unul dintre recepţioneri, întinzându-i cheia de la cameră.

— Mulţumesc!

Îşi zise că-n aceste ultime două zile spusese cam de multe ori „mulţumesc".

Pe hârtia galbenă era lipit semnul roşu care însemna „urgent”.

O deschise indiferent şi citi: „Am aflat că v-aţi încheiat nobila misiune, rugăm anunţaţi despre colonel. Familia Z” .

Simţi cum sângele i se urcă în cap, făcându-i tâmplele să bubuie cumplit. Totuşi, încercă să rămână calm. Merse încet până la lift şi urcă în el.

Ce ţi-o fi trebuit să te bagi în toată treaba asta, se întrebă, privindu-se în oglindă. Avea o faţă obosită şi palidă, cu riduri premature pe frunte, trei riduri adânci, cel din mijloc ceva mai prelung, celelalte două mai scurte,

semănând cu rândurile pe care dactilografa le bate la sfârşitul unui raport.

Eşti obosit, îşi spuse, eşti extenuat.

Intră în camera lui, aprinse lumina şi primul lucru pe care-i căzu privirea fu micul muntean de porţelan care bătea în tobă.

Se întinse pe pat şi încercă să adoarmă.

Afară, pârâiră artificiile. Fâşii de lumini multicolore intrară printre stinghiile jaluzelelor şi se proiectară pe albul pereţilor. El îşi aminti din nou de camera aceea mare de la comisariatul militar, în care, cu douăzeci şi ceva de ani în urmă, se afla împreună cu ceilalţi membri ai comisiei medicale militare. Se întâmpla adesea să le treacă prin mână radiografiile recruţilor. Ei le ridicau spre lumină şi coastele întunecate se învârteau pe deasupra capetelor lor, după care se auzea un singur cuvânt, pronunţat cu un glas obosit şi monoton: „apt". Spuneau „apt" chiar şi atunci când printre coaste se zărea o pată opacă. Doar atunci când aceasta era prea mare, imposibil de ignorat, murmurau „inapt". Şi asta continua întreaga zi, după care recruţii, cu capetele tunse chilug, erau duşi în cazarmă, iar de acolo, direct în războiul care abia începuse.

Fâşiile de lumină deveniră insuportabile. Închise ochii ca să nu le mai vadă, dar aşa, cu ochii închişi, amintirea camerei de la comisariat reveni în forţă, la fel ca şi cea a soldaţilor, timoraţi, aşteptând în picioare în faţa mesei, goi puşcă şi înalţi, ca nişte lumânări albe.

Generalul se ridică din pat. Era ora cinei. Ieşi să se intereseze de preot. I se spuse că a ieşit în oraş. Atunci se întoarse în cameră, ridică telefonul şi-l căută pe generalul-locotenent.

Coborâră amândoi încet, în linişte, treptele de marmură. Jos, în hol, era aceeaşi agitaţie ca şi dimineaţă.

În salon găsiră cu greu locuri libere. Pe fereastră se zărea bulevardul, lumea care se plimba şi puzderia de luminiţe jucăuşe, care cădeau peste capetele oamenilor şi

peste arbori ca o ploaie de steluţe colorate.

Generalul comandă rachiu. Celălalt, coniac.

Treptele de lemn ale barului de la subsol scârţâiau întruna.

Cei doi ciocniră şi băură. Apoi, tăcură o bună bucată de timp. Generalul umplu din nou paharele. I se părea mai comod decât orice discuţie.

Afară, trosneau artificiile.

— Sărbătoresc victoria, zise generalul.

— Da.

Priviră pe fereastră cum cerul se lumina, ca şi când de sus ar fi coborât spre pământ o sferă roşie gigantică, ce exploda în mii de stele şi apoi, brusc, pălea, se răcea şi se stingea în inima nopţii.

— Mizerabilă misiune am mai avut, zise generalul.

Apoi începură să se întrebe care dintre cele două rele: războiul sau acest turneu mortuar care-i urmase a fost mai oribil.

Generalul privi spre mâneca goală a celuilalt.

Nu e nevoie să-mi spui că ai participat la război, gândi.

— Asta e chiar războiul însuşi, spuse generalul-locotenent. Oasele acestea sunt esenţa lui, ceea ce rămâne la urmă, ca sărurile alea care rămân pe fundul eprubetei în urma unei reacţii chimice.

Generalul zâmbi acru. Poezie, îşi zise şi umplu paharele.

— Misiunea asta ne-a sărăcit sufleteşte.

— Aşa e, ne-a uscat sufletul.

— Ne-a terminat, făcu generalul.

Celălalt respiră cu zgomot.

— Amintirea războiului ne-a stors de vlagă. Dar dacă ar fi fost războiul însuşi?

— Războiul însuşi? Poate că ar fi fost mai bine.

Începură să vorbească din nou despre război şi despre fantasma lui, fără să poată preciza care dintre ele ar fi fost de preferat.

— Va amintiţi de stadionul acela, despre care v-am

vorbit în noaptea în care ne-am cunoscut? întrebă generalul-locotenent.

— Acela unde nu v-au lăsat să săpaţi decât după terminarea campionatului de fotbal?

— Chiar ăla.

— Îmi amintesc, zise generalul. Aproximativ. Că aţi început să deschideţi gropi pe marginile terenului şi că ploua întruna.

— Aşa e, spuse generalul-locotenent. Chiar aşa e. Gropile se căscau de jur împrejurul terenului, iar de pe trepte şi de pe scaune se scurgeau şuvoaie de apă. Apoi, am început să săpăm pe teren, în careul de şase metri, pe linia fundaşilor, pe extreme, acolo unde se luptă atacanţii, într-un cuvânt, peste tot, până ce am făcut din stadionul ăla un şvaiţer. Dar nu la asta mă referam.

— Dar la ce?

— V-am povestit despre fata aceea care venea în flecare după-amiază şi-şi aştepta logodnicul să termine antrenamentul?

— Mi-aţi spus ceva, zise generalul, dar nu-mi amintesc prea bine.

— Ea venea în flecare zi şi, când ploua, îşi lăsa gluga fulgarinului şi stătea acolo, în colţul ei, lipită de stâlpii tribunei, urmărindu-şi cu privirea iubitul pe teren.

— Acum îmi amintesc, făcu generalul. Îmi amintesc că mi-aţi spus că avea un fulgarin albastru.

— Da, da, sări înviorat generalul-locotenent. Avea un fulgarin albastru, frumos, iar ochii îi avea şi mai limpezi, deşi un pic cam reci, dar mie mi se părea atunci că n-am văzut niciodată ochi mai şocanţi ca ai ei. Venea, deci, în flecare zi, în timp ce noi scurmam şi iar scurmam pământul, înconjurând terenul cu gropi din toate părţile.

— Şi ce s-a mai întâmplat? întrebă generalul, indiferent.

— Nimic, zise generalul-locotenent, nimic deosebit. Când se lăsa seara, fotbaliştii îşi încheiau antrenamentul şi, atunci, unul dintre ei o lua pe după umeri şi plecau

amândoi, aşa, îmbrăţişaţi. Iar atunci, credeţi-mă, simţeam o mare amărăciune în suflet, iar lumea mi se părea pustie şi fără sens, precum stadionul acela gol şi deprimant. Să mi se întâmple mie, la vârsta mea, ce ziceţi?

Ce monstruozitate, îşi spuse generalul.

— Aşa se întâmplă, uneori, în viaţă, urmă generalul-locotenent. Tocmai acolo unde te aştepţi mai puţin apare un vis nebunesc şi ilogic, întocmai ca floarea crescută pe buza prăpastiei. Ce treabă aveam eu, un general străin, la vârsta mea şi invalid, pe deasupra, ce treabă aveam eu, venit aici pentru a aduna osemintele soldaţilor mei, cu fetişcana aceea străină?

— Cu certitudine că nu aveaţi nicio treabă, zise generalul. Dar de gândit la asta, nu vă putea opri nimeni. Omul îşi imaginează adesea lucruri irealizabile, mai ales în materie de femei. Acum doi ani, vara, la plajă…

— Uneori aveam impresia că-mi zboară gândul la ea, îl întrerupse celălalt, iar alteori mă întristam fără să ştiu nici eu de ce. Nu era doar fata aia care mă tulbura, ci altceva, ceva foarte vag. Înţelegeţi?

— Ceva-ceva înţeleg eu, spuse generalul. După cum s-ar părea, nu vă tulbura atât de mult tinereţea ei, cât ideea de viaţă pur şi simplu. Bântuim de atâta vreme pe aici, adulmecând moartea, ca nişte hiene, prin găurile pe unde s-a ascuns şi amăgind-o apoi în fel şi chip s-o facem să iasă afară. Aproape că uităm orice lucru frumos. Cum vă spuneam la plajă, acum doi ani, mi s-a întâmplat…

— La vârsta mea, hm, îl întrerupse iar celălalt.

Generalul fu tentat să scrâşnească din dinţi. Nu-i suporta deloc pe oamenii care nu vorbeau decât despre persoana lor. Aşa cum era, cu maxilarele încleştate, auzi din nou aceleaşi cuvinte despre treptele stadionului şi despre fata cu fulgarinul albastru.

Oho, ce mai Don Juan, îşi spuse de câteva ori în gând.

Când înţelese că… povestea lui de la plajă… cu două veri în urmă… chiar dacă celălalt l-ar fi lăsat, nu mai avea niciun

chef s-o povestească, (crezuse, într-adevăr, preţ de o clipă că acolo, pe plajă, se petrecuse ceva, dar întâmplarea fusese atât de iluzorie, încât a fost de ajuns doar indiferenţa celuilalt pentru ca totul să dispară în neant), când şi-a pierdut, aşadar, speranţa că ar putea să-şi deschidă inima, se retrase înăcrit în sinea sa.

Acum să mă vezi, i se adresă celuilalt în gând. Ai vrea să fiu atent la sentimentele tale, în timp ce tu le calci în picioare pe ale altuia. Nu vroia să-i asculte istorioara de pe plajă? O să-l facă el să regrete. Bătrâna de la nuntă, cu rochia ei neagră, mânjită toată de noroi, şi cu strigătele ei, nu-i mai ieşea din cap.

— Într-o noapte m-am dus la o nuntă de-a lor şi am vrut să dansez şi eu, începu generalul să povestească, dar celălalt îi luă din nou vorba din gură.

— Eu, şi arătă spre sine, cu părul meu alb, cu o mână amputată, ştiţi ce am făcut eu când m-am întors, peste o lună, în oraşul acela? M-am dus direct la stadion, la ora la care ştiam că e antrenament. Dar stadionul era închis. Totuşi, am vrut să intru. Paznicul mi-a deschis porţile mari, de fier, şi am intrat. Stadionul era pustiu şi mai mohorât ca niciodată. Gropile fuseseră acoperite, deşi semnele rămăseseră, ca nişte cicatrice pe piele. M-am învârtit în jurul stâlpilor tribunei, acolo unde venea şi aştepta fata aceea, şi am simţit cum o tristeţe uriaşă îmi cuprinde sufletul şi, în clipa aia, am simţit că viaţa mea avea să fie strivită de atunci încolo de tribunele lungi şi ude, de masa aceea uriaşă de beton care mi se învârtea în faţa ochilor, fără să se oprească vreodată. Mă mai ascultaţi?

— Vă ascult, zise generalul. Vă ascult. Iar în sinea sa: Ai primit ce-ai meritat.

Era furios şi abia aştepta clipa răzbunării. Bătrâna Nica făcea şi ea parte din trupele de represalii. Hai s-o înfruntăm împreună, îşi zise, la fel cum am înfruntat şi noroaiele şi ploile lor cumplite.

— La nunta de care-ţi spuneam, când m-am ridicat la

dans…

De data aceasta fu întrerupt de un băiat de la recepţie. Totuşi, ridicându-se să ia hârtia din mâna lui, generalul îşi privi colegul cu reproş.

Primise încă o telegramă.

— Trimit telegrame, cred că în felul ăsta pot rezolva ceva, zise generalul. Da' ştiţi ce mi-a spus o bătrână albaneză la o nuntă de-a lor? Ai venit aici să vezi cum ne însurăm băieţii, ca pe urmă să te întorci şi să ni-i omori?

— Teribile cuvinte.

— Teribile? Aţi spus „teribile cuvinte"? Da' ce-o să mai spuneţi atunci când o să aflaţi ce s-a întâmplat până la urmă?

— Nu ştiu, făcu celălalt.

— Mai bine să nu ştiţi.

— Beti, colega, zise generalul-locotenent. În sănătatea dumneavoastră! Să ajungeţi cu bine acasă! Cum vă mai invidiez…

— Mulţumesc, colega!

Generalul simţea că se îmbată. Supărarea îi trecea încetul cu încetul. Încercă din nou să povestească despre bătrâna Nica, dar, involuntar, începu să vorbească din nou despre muncitorul mort.

— Mi-aţi mai povestit o dată, spuse celălalt.

— Dar ştiţi că a murit?

— Ştiu şi asta, făcu generalul-locotenent, privindu-l în albul ochilor ca şi când ar fi vrut să-i spună că nu-l sperie astfel de lucruri.

Mi-aţi mai povestit o dată, mi-aţi mai povestit o dată, repetă în gând generalul. Despre treaba aia de la stadion tu mi-ai spus de o mie de ori şi eu nu te-am întrerupt.

Salonul se golea încetul cu încetul, iar scările care duceau la barul de noapte scârţâiau din ce în ce mai rar, deşi, de jos, se auzea încă muzică.

— Unde e sfântul părinte? întrebă fără nicio introducere generalul-locotenent.

— Habar n-am, zise generalul. E pe-aici, pe undeva, răspunde la telegrame.

Celălalt îl fixă din nou cu privirea aceea mirată şi vru să-l întrebe „de ce?”, dar se răzgândi.

Generalul se aplecă spre colegul său ca pentru a-l ruga ceva. Se gândi o clipă, după care îi spuse:

— Povestea cu stadionul ăla, dacă vrei, te rog să nu mi-o mai repeţi... Şi nici... fulgarinul albastru şi nici celelalte.

— Vă dau cuvântul meu, colega. Odată... Nu, n-o să mai pomenesc de stadion. Odată, am auzit un cântec pe care l-am luat la început drept o provocare. Dar cântecul e vechi şi, în plus, e un cântec de dragoste.

— Serios? făcu celălalt.

— Cântecul spunea cam aşa: Tu, măi Hanko, aşa frumoasă cum eşti, nu te mai plimba printre morminte, căci, cu frumuseţea ta, scoli şi morţii din groapă.

— Ia te uită, făcu generalul.

Vorbiră apoi minute în şir despre tot felul de lucruri, deşi, în discuţia lor, războiul şi mormintele reveneau obsedant. Fiecare gând al nostru e ca o scândură acoperită cu tablă, cum erau alea, acolo, îşi spuse generalul. O scândură cu litere şterse şi tocite, greu de descifrat. Care scârţâie când suflă vântul, iar vântul suflă mai tot timpul, la fel ca-n valea aia unde toate crucile erau aplecate spre apus. Când întrebaseră de ce, sătenii le răspunseseră că de vină e vântul, care acolo bate numai înspre apus.

Salonul era aproape gol, când veni o nouă telegramă. Generalul o luă din mâna portarului şi o deschise fără să citească de unde era.

Renunţând s-o citească până la capăt, o mototoli şi o aruncă în scrumieră.

— În seara asta aţi primit o mulţime de telegrame misterioase, colega.

Generalul nu-i răspunse.

Generalul-locotenent oftă.

— Mă tem de telegramele care vin noaptea, zise.

Se mai auzea încă muzică, dar pe treptele de lemn rar mai urca sau mai cobora cineva.

— Cât e ceasul? întrebă generalul.

— Aproape de miezul nopţii.

Ridicară paharul şi pentru altceva, un lucru pe care generalul nu-l pricepu prea bine. Ce importanţă are, îşi zise, pentru ce bem? N-are decât să se gândească el la asta.

Pentru o secundă îşi aminti din nou de bătrâna Nica. Credeai că ai scăpat de ea? i se adresă din nou, în gând, celuilalt. He-he, credeai că mi-ai lăsat-o mie? Degeaba, nu scapi în vecii vecilor de ea.

— Vroiam să vă întreb, zise şi se apropie din nou de urechea colegului său, aţi băut vreodată împreună cu un preot?

— Preot? Nu, din câte îmi amintesc eu. Cred că n-am avut ocazia. Totuşi, n-aş putea să bag mâna-n foc.

Generalul privi din nou mâneca celuilalt, cusută în buzunar.

Ai o singura mână, gândi, şi o foloseşti cam prea mult.

— Nu, din câte îmi amintesc eu, repetă generalul-locotenent.

Generalul clătină o vreme din cap.

— Uite, asta e viaţa omului, spuse gânditor, azi umbli prin ploaie, mâine bei cu un preot. Nu?

— Bineînţeles.

— Nu, spuneţi-mi, aveţi ceva împotrivă?

— Cum credeţi aşa ceva, colega?

— O, iertaţi-mă. Sunt cam înfierbântat.

— Vă rog, vă rog!

— Mda.

Privind ţintă în scrumieră, generalul făcu un gest de uimire.

Capitolul al douăzeci şi cincilea

Generalul crezu că cel care murmurase era colegul său, drept pentru care rămase cu gura căscată când îl auzi întrebând:

— Ce tot bodogăniţi acolo?

— Mi-am amintit vorbele unuia de la nunta aia blestemată… ploaie şi moarte găseşti peste tot.

— Fiuu, fluieră celălalt, complet uluit.

— Mai apoi, preotul meu, care este şi colonel, şi traducător, şi amant, şi dracu' mai ştie ce, mi-a explicat că vorba asta nu se termină aşa.

— Fiuuu, făcu din nou celălalt.

— Ploaie şi moarte găseşti peste tot, caută altceva, omule… Vă rog să nu mai fluieraţi. Cu alte cuvinte, e şi o dojană, şi un sfat aici. Bine, dar eu, la fel ca dumneavoastră, nu mai ştiu să fac altceva. Alţii caută petrol, crom, statui antice. Iar noi, bieţii de noi, nu ştim decât atât. Nu-i aşa? Noi suntem… Moartea SRL, nu? Ha, ha, ha.

Celălalt asculta cu gura căscată.

— Treaba asta s-a încurcat al naibii, zise gânditor. Sunt foarte fericit că mă aflu în compania dumneavoastră, dragă colega.

— Şi eu la fel, colega.

Cu genunchii tremurând, o porniră pe trepte, având flecare în mână câte o sticlă.

— Nu trebuie să facem gălăgie, zise generalul. Albanezii se culcă devreme.

— Daţi-mi mie cheia; văd că vă tremură mâinile.

— Important e să nu facem gălăgie.

— Eu, în schimb, vreau gălăgie, zise generalul-locotenent. Liniştea mă sperie. Ăsta, aici, a fost un război tăcut, ca un film mut. Mai bine să bubuie tunurile. Sunt prea teatral?

— Şşt. A tuşit cineva.

— Daţi-mi mie cheia. Aici a fost un război mult prea tăcut. Un război mut.

— Intraţi, vă rog, spuse generalul. Luaţi loc. Sunt foarte bucuros.

Se aşezară la masă faţă în faţă, privindu-se cu duioşie în ochi. Generalul umplu paharele.

— Suntem ca două păsări rătăcite care beau coniac, zise generalul-locotenent, melancolic.

Generalul dădu din cap. Apoi tăcură o bună bucată de timp.

— Ne-am certat din cauza sacului, spuse generalul şi se încruntă.

Îl privi fix pe celălalt, încercând, probabil, să-şi amintească ceva.

— Eu l-am aruncat în prăpastie, zise pe un ton confidenţial.

— Adineauri mi-aţi spus că e în camera lui.

— Nu pe preot, spuse generalul, sacul.

— Aha, am înţeles. Foarte bine.

— El n-a vrut asta, urmă generalul, însă eu n-am vrut să luăm sacul cu noi, pentru că e cu ghinion.

— Foarte corect. Şi ce importanţă are, la urma urmei, un sac? făcu generalul-locotenent, trăgând din ţigară.

— Dar n-am putut să-l conving.

— Şi atunci, l-aţi azvârlit în râpă.

— Nu pe preot, sacul.

— A, scuzaţi-mă!

Tăcură din nou. Erau, odată, o maşină şi un camion, care mergeau prin ploaie, îi trecu prin cap generalului.

— Erau, odată, o maşină şi un camion, care mergeau prin ploaie, zise cu voce tare.

— Ce-i asta? întrebă celălalt. Vă ocupaţi şi de transporturi?

— Nu, e o poveste nouă pentru nepoată-mea.

— Aşa? Colecţionaţi poveşti?

— Fireşte.

— Mă gândeam eu. Problema poveştilor m-a pasionat întotdeauna.

— E o problemă importantă.

— Imposibil de rezolvat.

— Obsedantă, aş zice chiar.

— Linişte, strigă brusc, pe un ton ascuţit, generalul-locotenent.

Generalul o privi mirat, dar uită în câteva clipe.

— Ştiţi cântecul ăla, „Zboară şiruri de cocori”? făcu. Într-o noapte, am avut un vis ciudat. Pe deasupra mea zbura un cimitir în formă de V.

— Amuzant vis.

— Eu am patru preoţi morţi, zise generalul.

— Eu nu am niciunul, spuse, trist, celălalt.

— Tu n-ai nici curvă.

— Nici curvă.

— Nu fi supărat, poate o să-i găseşti mai târziu.

— Poate, şopti generalul-locotenent. Ce nu găseşte omul în pământ… Unde e tualeta?

— După paravan.

Generalul rămase multă vreme singur la masă. În cele din urmă, se întoarse şi celălalt.

— Într-o vale, am găsit oase de om amestecate cu oase de catâr, zise generalul locotenent. Era alb la faţă de la băutură.

— Am adunat ce-aţi pierdut voi, generali de rahat, zise generalul.

— Nu-i jigniţi. Oricum ar fi, nu le-a fost uşor.

— Nouă ne-a fost şi mai greu.

— Poate.

— Proces-verbal de dezgropare numărul o sută patru tip B, făcu generalul.

Rămaseră iar o bucată de vreme tăcuţi.

— Oasele de catâr sunt complet diferite. Oricine le-ar recunoaşte.

— Desigur. E simplu. Mi se pare că omul are cinci sute şapte oase.

— Fals, colega, zise generalul-locotenent, încruntat. Nu-i adevărat. Eu am mai puţine.

— Nu e posibil.

— Ba da, se încăpăţâna celălalt, răguşit. Eu am câteva oase lipsă la inventar. Sunt ciung.

— Nu-i nevoie, îl potoli generalul. Nu-i nevoie, colega.

— Sunt ciung, repetă generalul-locotenent. Nu mă credeţi, dar eu am să vă arăt imediat.

Încercă să-şi scoată haina, dar generalul îl prinse de umeri.

— Nu e nevoie, colega, nu e nevoie. Vă cred fără rezerve. Iertaţi-mă, vă rog, iertaţi-mă. Mă simt mult prea vinovat. La urma urmei, sunt un biet om şi eu.

— Nu, trebuie să vă arăt şi dumneavoastră şi tuturor celor care nu mă cred. O să vă arăt chiar acum.

— Şşt, făcu generalul. Mi se pare că bate cineva la uşă.

Făcură linişte şi ciocănitul se repetă.

— Cine bate, oare, la ora asta?

— Mă tem de bătăile la miez de noapte, zise generalul-locotenent. Aşa băteau în noaptea aia când m-au trimis urgent pe front. Cioc, cioc, cioc. Apoi, când m-am întors, abia am mai putut deschide poarta. Pentru că era prima oară când o deschideam cu o mână, urmă el, aproape în şoaptă.

Clătinându-se, generalul se duse să deschidă uşa.

Era portarul, care adusese altă telegramă.

— Îmi păreţi foarte misterios în noaptea asta, colega, observă generalul-locotenent. Toate telegramele astea nu sunt un semn bun.

Acum, acolo, zbârnâie telefoanele albe, îşi zise generalul. Acum, ei se cheamă, alo, alo, alo, aleargă pe stradă, gonesc ca turbaţi unul către altul.

Generalul încercă să-şi imagineze mai apoi, la fel de tulbure, cum se adună toţi în casa colonelului, cum îşi dau

întâlnire la club, cum iese bătrâna mamă, cu mâinile strânse la piept, în capul scărilor, şi pe Beti, sărind speriată din pat, în vreme ce un zvon se împrăştie pretutindeni ca fulgerul: ticălosul, nu ni l-a adus, ticălosul.

Nu sunt ticălos. Beti, îi spuse el în gând.

— Ei nu dorm în noaptea asta, zise cu voce tare.

— Ce vor? făcu generalul-locotenent.

— Sacul, răspunse generalul.

— Eu vă sfătuiesc să le daţi sacul ăla şi să rezolvaţi o dată încurcătura. La umăăăr arm'!

Căcat, îşi zise generalul.

După care mototoli telegrama şi aruncă ghemotocul pe jos.

— Ştiţi ceva? zise. Cred că preotul meu e spion.

— S-ar putea. Deşi, nu bag mâna-n foc.

Tăcură apoi minute bune. În spatele jaluzelelor se întrezărea ceva tulbure, lăptos.

— Se luminează de ziuă, zise generalul-locotenent. Pe balcon, afară, se auzea zgomotul moale al ploii.

— Mi-e teamă de telegrame, zise, abulic, generalul-locotenent. În ele o să găseşti mereu ceva sinistru şi misterios, ceva ascuns. Îmi amintesc că, pe front, un ofiţer din comandă a primit o telegramă de la un prieten care murise de mult.

— Spuneţi lucruri îngrozitoare, colega.

— Şşt, făcu generalul-locotenent. Ia ascultă!

— Ce?

— Ascultă. Nu auzi nimic?

Generalul ciuli urechile.

— Ploaia, zise.

— Nu, nu e ploaia.

De departe, de foarte departe se auzi un bubuit înfundat. Apoi, câteva comenzi scurte şi aspre, după care, iar, ploaia.

— Ce-i asta?

— Să ieşim pe balcon, zise generalul şi se ridică. Afară, aerul umed al nopţii îi izbi chiar în faţă, iar zgomotele

acelea îndepărtate se auziră mult mai clar.

Cădea o ploaie măruntă şi domoală. Bulevardul părea anemic sub luminile albe de neon. Vizavi de hotel, mare şi înfricoşător, parcul era cufundat în întuneric.

— Acolo, şopti generalul-locotenent. Priveşte acolo.

Generalul întoarse capul în direcţia în care celălalt îi arăta cu mâna şi încremeni. Dintr-acolo, dinspre Universitate, câteva careuri uriaşe, întunecate, se deplasau în direcţia hotelului.

Acum, zgomotul apăsat al paşilor se auzea mai clar, ca şi comenzile aspre, scurte, sunând tăios în întunericul nopţii.

Cei doi generali stăteau sprijiniţi de balustrada balconului, cu capetele întoarse într-acolo. Când careurile se apropiară de pod, reuşiră să distingă lucirea metalică a căştilor, rândurile strânse de soldaţi, spadele dezgolite ale ofiţerilor. Zgomotele acelea, amestecate într-un bubuit copleşitor, ameninţau să năruie cerul peste pământ.

Careurile întunecate se apropiau mereu. Bulevardul era plin acum cu ele, iar felul cum se reflectau luminile de pe stradă pe arme şi pe căşti îţi sugera o lume plină de mister, de mult dispărută.

— O armată, zise generalul-locotenent. Ce-i asta?

— Armata lor, răspunse generalul. După cum se pare, fac repetiţie pentru parada militară.

Dinspre capătul bulevardului, se auzi un duduit înfundat de motoare.

— Tancurile, spuse generalul.

Blindatele apărură ceva mai încolo, la pod, mari şi negre, cu ţevile tunurilor înfipte în noapte.

Acum, strada se umpluse de fier şi de oameni, care se îndreptau, în strigătele ofiţerilor, spre piaţa Skenderbej. Comenzile erau scurte, venite, parcă, din gâturi tăiate.

Când ultimul batalion dispăru în spatele ministerelor şi bulevardul rămase din nou pustiu sub luminile de neon, tăcut şi palid ca o noapte de insomnie, cei doi intrară înapoi în cameră.

— O armata întreagă, zise generalul-locotenent.

— Mi-e frig.

— Ne-a plouat, ne-a făcut ciuciulete.

— Beti, generale, să nu răciţi.

Se simţeau ceva mai lucizi acum.

Generalul îşi bombă pieptul.

— Privindu-i, mi-am amintit de armata mea şi mi-am închipuit cum ar putea defila bieţii mei soldaţi, aşa, înveşmântaţi în sacii lor albaştri, cu şiret negru.

— Eu stau şi mai rău, zise generalul-locotenent. Eu am o adunătură pestriţă şi zgomotoasă, în care nu se înţelege om cu om.

Când o să ajungi în pustietatea aia, îşi spuse generalul. Nu ştia nici el de unde îi venea frica aceea surdă.

— Când o să ajungi în pustietatea aia, zise tare.

— Cum? întrebă celălalt.

Generalul îşi luă capul în mâini, cu o mişcare neobişnuită la el. Gestul îi era străin, mai mult chiar decât atât, era venit dintr-o lume matriarhală, străveche.

Nu, îşi zise. Nu mai putea suporta şirurile acelea de cuvinte, dansând nebuneşte pe o muzică funebră.

Când vei ajunge acolo... ţara... caută-mi băiatul... fiule.

În capul lui, contesa Z. Şi bătrâna Nica îşi amestecau, tulbure, chipurile. Dă-mi fiul... femeie străină... Ia-l. Doamnă contesă... ia-l...

Se afla între ele, singur de tot.

— Aveţi idee de ce m-am certat cu preotul? zise, respirând cu greu, ca şi când ar fi urcat o coastă de munte.

— Nu, îi răspunse generalul-locotenent.

— Pentru un schelet, zise generalul. Ne lipseşte un schelet de unu optzeci şi doi.

— Mare lucru, făcu celălalt. Apoi, deodată, sări în sus, cu ochii cât cepele.

— Unu optzeci şi doi? Vreţi să vă vând eu unul?

— Nu, zise generalul.

— De ce, nu? Eu am destui. Vi-l dau ieftin, o sută de

dolari bucata.

— Nu.

— N-aţi spus că vă trebuie un schelet de unu optzeci şi doi? Am destule dintr-astea. Am şi de unu nouăzeci şi doi, dacă vă trebuie. Chiar şi de doi metri. Soldaţii noştri erau mai înalţi ca ai voştri. Vrei?

— Nu, refuză generalul. N-am nevoie.

Generalul-locotenent ridică din umeri.

— Treaba dumneavoastră, zise. Eu mi-am făcut datoria.

Generalul se ridică şi ajunse cu greu la valiză. O deschise şi o goli pe duşumea. Listele, hărţile, documentele şi însemnările se amestecară cu prosoapele şi cămăşile. El luă de jos un teanc de liste şi, împleticindu-se, ieşi din cameră.

— Unde se duce omul ăsta? făcu generalul-locotenent.

Generalul făcu câţiva paşi pe coridorul pustiu, după care se opri dinaintea unei uşi.

Aici stă preotul, îşi zise.

— Părinte, începu în şoaptă, cu buzele la gaura cheii. Părinte, mă auzi? Eu sunt. Am venit să ne împăcăm. Ne-am certat degeaba. Cum să ne certăm pentru un sac? Putem să aranjăm totul, preasfinte. Să facem rost de alt colonel. Vrei? Hai, părinte! E spre binele amândurora. Tu o să spui, ce uşoară eşti, Beti! Bine? Ia zi! Aia e treaba ta. Lipseşte scheletul? Uite-l aici. Am adus listele, părinte, auzi? Uite-le. Sunt destui soldaţi de unu optzeci şi doi. Sculaţi-vă să alegem unul! E unul din compania a doua de mitraliori. Uite şi un tanchist. Mai uite unul. Sculaţi-vă, să luăm listele pe rând! Uite altul. Ăstuia îi lipsesc doi dinţi din faţă. Da' nu-i nimic, putem să i-i punem la dentist. Am mai găsit unul. Şi alţi doi. Mă auziţi? Toţi sunt de unu optzeci şi doi. Nu te mint, părinte. Unu optzeci şi doi. Unu optzeci şi doi. Ce? Ah, ia stai… Mi se pare că şi eu am unu optzeci şi doi…

Generalul bodogăni multă vreme aplecat la gaura cheii. Apoi, brusc, uşa se deschise cu furie. O femeie grasă, îmbrăcată în pijama, îl străpunse cu o privire dispreţuitoare.

— Să-ţi fie ruşine! La vârsta ta…

Generalului nu-i venea să creadă. Uşa se trânti chiar sub nasul lui, după care bărbatul rămase o bucată de vreme ţeapăn în mijlocul coridorului. Apoi se lăsă pe vine şi încercă să strângă listele de pe jos.

Dimineaţă, când îi aduseră ultima telegramă, cei doi încă mai beau. Generalul despături hârtia, dar nu reuşi să descifreze nicio literă. O ţinu câteva minute în mână, ba clipind din ochi, ba încruntându-se la ea, dar nici de data asta nu pricepu nimic. Rândurile de litere îi aminteau de nişte valuri înspumate, spărgându-se de un ţărm alb, alb de tot. O mototoli şi, bâţâindu-se groaznic, se apropie de fereastră.

— Ne-i-den-ti-fi-cat, strigă şi aruncă telegrama afară.

Hârtia zbură prin aer, legănându-se în semiobscuritatea îngheţată.

Penultimul capitol

Dimineaţa, devreme, femeia de serviciu de la etajul al patrulea coborî la recepţia hotelului.

— Am găsit hârtiile astea, zise ea, întinzându-i portarului un teanc de pagini dactilografiate. Le-a pierdut careva.

— Unde erau?

— La etaj la mine, pe coridor. Câteva, în faţa camerei 429, restul la 403. Cineva le-o fi pierdut azi-noapte.

Portarul făcu un gest de mirare. Apoi avu o expresie de suspiciune.

— Lasă-le aici, spuse. Cine le-a pierdut o să întrebe de ele.

Paginile erau nişte liste bătute la maşină. Alături de nume, mai erau o mulţime de cruciuliţe făcute cu roşu sau albastru şi tot felul de notiţe scrise de mână cu un scris nervos.

Ultimul capitol

Peste pământul străin cădeau ploaie şi zăpadă, amestecate. Fulgii de nea, grei, încărcaţi cu apă, se topeau imediat, îndată ce atingeau plăcile de beton din faţa clădirii aeroportului. Pe pământul dezgolit rezistau mai mult, fără să ajungă însă să formeze măcar un strat subţire, şi asta pentru că ploaia, îndată ce atingeau solul, înmuia zăpada şi o topea.

Îmbrăcat în uniforma de gală, generalul privea fulguiala aceea efemeră. Din când în când îşi ridica ochii spre cer. Dar, indiferent de ce i se întâmpla, pe pământ, propriei odrasle, cerul trimitea în continuare la pieire mii de fulgi proaspăt întrupaţi.

— Frig, observă deputatul albanez, venit la aeroport să-i conducă.

— Da, frig, răspunse generalul.

Priveau împreună avionul care se apropia, în vreme ce crainica aeroportului îi anunţa pe pasagerii întârziaţi că trebuie să se grăbească. Şi într-adevăr, câteva minute după aceea, zgomotul motoarelor deveni atât de puternic, încât cei doi ar fi putut să repete aceleaşi cuvinte: frig, da, frig, teribil de frig, fără a se teme că spun banalităţi, pentru că deja nu se mai auzea nimic. Şi astfel, lăsând în urmă rotogoale de aburi şi cuvinte care aveau să rămână anonime pentru totdeauna, se apropiară de scara avionului.

Pe pistă, vântul şuiera fără cruţare.

Tirana, 1962-1966

În colecţia TOP 10+ au apărut:

1. Vladimir Nabokov, *Lolita*
2. Jorge Luis Borges, *Aleph*
3. Bernhard Schlink, *Cititorul*
4. Norman Manea, *Întoarcerea huliganului*
5. Amos Oz, *Să cunoşti o femeie*
6. Philip Roth, *Complexul lui Portnoy*
7. Dan Lungu, *Cum să uiţi o femeie*
8. F.M. Dostoievski, *Jucătorul*
9. Dino Buzzati, *Deşertul tătarilor*
10. Aldous Huxley, *Minunata lume nouă*
11. Haruki Murakami, *Pădurea norvegiană*
12. Florina Ilis, *Cruciada copiilor*
13. Ian Meewan, *Inocentul*
14. Jose Saramago, *Toate numele*
15. Ioan Petru Culianu, *Jocul de smarald*
16. Saul Bellow, *Iarna decanului*
17. Tracy Chevalier, *Albastru pur*
18. Filip Florian, *Degete mici*
19. F. Scott Fitzgerald, *Marele Gatsby*
20. Kazuo Ishiguro, Să *nu mă părăseşti*
21. Mihail Bulgakov, *Ouăle fatale · Diavoliada*
22. Gabriela Adameşteanu, *Dimineaţă pierdută*
23. Umberto Eco, *Numele trandafirului*
24. D.H. Lawrence, *Fii şi îndrăgostiţi*
25. F.M. Dostoievski, *Idiotul*
26. Mircea Nedelciu, Adriana Babeţi, Mircea Mihăieş, *Femeia în roşu*
27. Michael Cunningham, *Orele*
28. Michel Houellebecq, *Platforma*
29. W. Somerset Maugham, *Vălul pictat*
30. Jorge Luis Borges, *Cartea de nisip*
31. Simona Popescu, *Exuvii*
32. Julio Cortázar, *Şotron*

33. Haruki Murakami, *În căutarea oii fantastice*
34. Mika Waltari, *Amanţii din Bizanţ*
35. Dan Lungu, *Sunt o babă comunistă!*
36. Mihail Bulgakov, *Inimă de câine. Însemnări pe manşete*
37. John Fowles, *Colecţionarul*
38. Dai Sijie, *Balzac şi Micuţa Croitoreasă chineză*
39. Cecilia Ştefănescu, *Legături bolnăvicioase*
40. Giovanni Papini, *Un om sfârşit*
41. Edgar Allan Poe, *Cărăbuşul de aur şi alte povestiri*
42. Ismail Kadare, *Generalul armatei moarte*

În pregătire:
Daniela Zeca, *Istoria romanţată a unui safari*
John Fowles, *Iubita locotenentului francez*
F.M. Dostoievski, *Fraţii Karamazov*